

รายงานการวิจัย

เรื่อง

คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
Pali and Sanskrit Loan Words in Isan Language

โดย

รศ.ดร.เอกนัท จารุเมธีชน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

พ.ศ. ๒๕๕๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759120

รายงานการวิจัย

เรื่อง

คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

Pali and Sanskrit Loan Words in Isan Language

โดย

รศ.ดร.เอกนัท จารุเมธีชน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

พ.ศ. ๒๕๕๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759120

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Pali and Sanskrit Loan Words in Isan Language

By

Assoc. Prof. Dr. Ekkachat Jarumethechon
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Buriram Buddhist College

B.E. 2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759120

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
ผู้วิจัย : รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน
ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
ปีงบประมาณ : ๒๕๕๕
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษารูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน การเปลี่ยนแปลงรูปและการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำยืม และการจัดหมวดหมู่ของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน ดำเนินการโดยศึกษารวบรวมคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานจากพจนานุกรม สารานุกรมภาษาอีสานและวรรณคดีที่สำคัญ เช่น เรื่องสังข์ศิลป์ชัย เสี้ยวสวาด ผาแดงนางไอ่ สิทธมโนรา เป็นต้น แล้วตรวจสอบรูปคำเดิมของภาษาบาลีและสันสกฤตกับพจนานุกรมภาษาบาลี และพจนานุกรมภาษาสันสกฤตแล้ววิเคราะห์ จัดระบบนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและคำเดิมในภาษาบาลีและสันสกฤตเข้ามาปะปนอยู่ในภาษาอีสานด้วยอิทธิพลและความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา เมื่อรับมาแล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปคำหลายลักษณะ เช่น การยืมเสียง การทอนเสียง การตัดเสียง การแผลงเสียง และการแปลงเสียง รวมทั้งใช้รูปคำใหม่แทนก็มี ส่วนด้านความหมายมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมน้อย ในส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ก็ยังคงรักษาเค้าความหมายเดิมไว้ ด้านการจัดหมวดหมู่ของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน ได้นำเสนอตามรูปแบบบรรณานุกรม เพื่อสะดวกในการสืบค้นและตรวจสอบ

คำสำคัญ: คำยืม, ภาษาบาลีสันสกฤต, ภาษาอีสาน

Research Title : Pali and Sanskrit Loan Words in Isan Language
Researchers : Assoc. Prof. Dr. Ekkachat Jarumetheechon
Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Buriram Buddhist College
Fiscal Year : 2559/2016
Research Fund : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The research on “The Loan Words of Pali and Sanskrit Appeared in Isan Language” have the three objective as 1) to study of original style and wording form of Pali and Sanskrit loan words in the Isan language, 2) to study of changing the format and meaning of loan words, 3) to study of classification of Pali and Sanskrit loan words in Isan language. It is research by studying and collecting the loan words of Pali and Sanskrit in the Isan language from the dictionary, encyclopedia of Isan languages and important literature such as Sangsilchai, Seauwsawad, Phadeang-Nang Ai, Siton-Manora etc. Then the datum was analyzed, organized and presented by descriptive analysis.

The result of research found that:

The original forms and words in Pali and Sanskrit were mixed in the Isan language with religious influence and beliefs, especially Buddhism. When it was brought, there will be many features of changes in terms such as sound stretching, sound reduction, sound cutting, sound pranks and sound conversion, include using new words instead. In the meaning section, there were changing from the original less. In the changed part, but still accepting the original meaning. In the classification of loan words in Pali and Sanskrit in the Isan language, it was presented in a bibliography format for easy searching and checking.

Keywords: Loan Words, Pali and Sanskrit, Isan Language

กิตติกรรมประกาศ

ภาษาอีสานมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง เมื่อนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ก็มีการปรับรูปคำให้สอดคล้องกับหน่วยเสียงในภาษาอีสาน เพื่อให้คนอีสานและคนอื่นที่สนใจภาษาอีสาน ได้เข้าใจถึงความเป็นมา รูปแบบ และความหมายของคำภาษาบาลีสันสกฤตได้ชัดเจนและตรงประเด็นขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานเพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศทางวิชาการต่อไป

ผู้วิจัยขอขอบคุณรองศาสตราจารย์จักรภัทร แก้วกู่ ที่เริ่มงานวิจัยนี้มาก่อน ผู้วิจัยได้รับคำเนิกรต่อเพื่อให้โครงการสำเร็จตามจุดประสงค์โดยความเห็นสมควรของพระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เมตตาให้โอกาสและกำลังใจในการทำงานวิจัยนี้ ขอกราบพระมหาสุติภัก อภินนุ โท, เปรียญธรรม ๕ ประโยค แห่งสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ให้การช่วยเหลือตลอดมา ขอขอบใจคุณมงคล สอนไรสง และดร.ชนันต์ชัย พัฒนะสิงห์ ที่ให้การช่วยเหลือด้านการพิมพ์ต้นฉบับและการจัดแบบฟอร์มงานวิจัยให้เป็นที่เรียบร้อยและสวยงาม ขอขอบคุณคุณคุณครุณิตยา จารุเมธีชน ที่คอยให้กำลังใจและกระตุ้นให้กระตือรือร้นในการเขียนงานเสมอมา

ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยนี้จะเอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาในด้านต่าง ๆ ในอีสาน ให้องค์ความรู้และภูมิปัญญาของภูมิภาคได้เผยแพร่กว้างไกล เพื่อความสงบสุขของมวลมนุษยชาติ

รองศาสตราจารย์ ดร.เอกนัท จารุเมธีชน

๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย	๓
๑.๔ กรอบแนวคิดโครงการวิจัย	๔
๑.๕ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ผลที่จะได้รับจากโครงการวิจัย	๗
บทที่ ๒ ความรู้ทั่วไปเรื่องภาษา และภาษาบาลีสันสกฤต	๕
๒.๑ ความหมายของภาษา	๕
๒.๒ ความสำคัญของภาษา	๑๐
๒.๓ การจัดกลุ่มของภาษา	๑๑
๒.๔ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต	๑๔
๒.๕ ประวัติความเป็นมาของภาษาสันสกฤต	๑๖
๒.๖ ประวัติความเป็นมาของภาษาบาลี	๑๗
๒.๗ ความหมายของบาลี	๑๕
๒.๘ ตัวอักษรที่ใช้เขียนภาษาบาลีและสันสกฤต	๒๐
๒.๙ สาเหตุที่ไทยรับเอาภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้	๒๑
๒.๑๐ คุณูปการของการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต	๒๒
๒.๑๑ ระบบเสียงในภาษาบาลี	๒๔
๒.๑๒ ระบบเสียงในภาษาสันสกฤต	๒๖
๒.๑๓ ฐานกรณ์	๒๗

๒.๑๔ พยัญชนะสังโยค	๒๕
๒.๑๕ ความแตกต่างระหว่างภาษาบาลีและสันสกฤต	๓๒
๒.๑๖ การสร้างคำในภาษาบาลีและสันสกฤต	๓๕
๒.๑๗ การรับคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย	๓๖
๒.๑๘ การเปลี่ยนแปลงของคำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย	๔๕
๒.๑๙ อิทธิพล การเปรียบเทียบ และการนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย	๕๔
บทที่ ๓ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่และภาษาในอีสาน	๕๖
๓.๑ ความนำของเรื่อง	๕๖
๓.๒ ความเป็นมาของภาคอีสานในเชิงประวัติศาสตร์	๕๘
๓.๓ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของสุโขทัยกับดินแดนแม่น้ำโขง	๖๑
๓.๔ วรรณกรรมอีสานกับภาษาบาลีสันสกฤต	๖๒
๓.๔.๑ ลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมอีสาน	๖๓
๓.๔.๒ ลักษณะคำบาลี-สันสกฤตในวรรณกรรมอีสาน	๖๓
๓.๕ ความแตกต่างในการออกเสียงของคำอีสานกับภาคกลาง	๖๕
๓.๕.๑ การเปลี่ยนแปลงของภาษาไทย	๖๕
๓.๕.๒ คำที่อีสานออกเสียงต่างจากภาคกลาง	๖๕
๓.๕.๓ คำภาษาบาลีสันสกฤตที่ภาคกลางและอีสานออกเสียงต่างกัน	๗๒
บทที่ ๔ คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน	๗๖
๔.๑ รูปแบบและรูปคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน	๗๖
๔.๒ หมวดหมู่และความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน	๗๘
๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้รับจากโครงการวิจัย	๑๓๕
บทที่ ๕ สรุป และข้อเสนอแนะ	๑๓๗
๕.๑ สรุปผลโครงการวิจัย	๑๓๗
๕.๒ อภิปรายผล	๑๓๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๔๐

บรรณานุกรม	๑๔๑
ภาคผนวก	๑๔๕
ภาคผนวก ก บททความวิจัย	๑๔๖
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๖๐
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์	๑๖๓
ภาคผนวก ง ประวัติผู้วิจัย	๑๖๖
ภาคผนวก ช แบบสรุปโครงการวิจัย	๑๗๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นและความสำคัญของปัญหา

ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารที่มนุษย์ใช้สื่อความหมายให้เข้าใจซึ่งกันและกัน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยผ่านสื่อเป็นเสียงสัญลักษณ์ตามที่ได้ตกลงยอมรับกันในสังคมของผู้ใช้รหัสเดียวกันนั้น ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าว จะต้องมีระบบแบบแผนที่แน่นอน และมีความสัมพันธ์กับระบบความหมายอันเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจตรงกันในกลุ่มคนนั้น ๆ

ภาษาทุกภาษาในโลกล้วนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีวิวัฒนาการอันยาวนานมาตั้งแต่อดีตกาล มนุษย์รู้จักคิดค้นกำหนดกฎเกณฑ์ภาษาใช้เฉพาะกลุ่มของตนเองหรือรับเอาภาษาของชนกลุ่มอื่น นอกจากนี้ ภาษายังเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้พัฒนาความคิดของมนุษย์ เพราะมนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ประสบการณ์ให้แกกันและกัน ทำให้มนุษย์มีความรู้กว้างขวางมากขึ้นช่วยต่อยอดความคิดใหม่ ๆ พัฒนาสังคมให้ดีขึ้นเรื่อยมาเป็นลำดับ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งทางสังคมที่ขาดเสียมิได้^๑

ภาษาในโลกมีจำนวนมากมายแต่เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบตามหลักนิรุกติศาสตร์ (Philology) หรือตามหลักภาษาศาสตร์ (Linguistics) แล้วสามารถประมวลแบ่งรูปภาษาต่าง ๆ ได้ ๔^๒ ประเภท คือ ๑. ภาษาที่มีวิภัติปัจจัย (Inflectional Language) ๒. ภาษาคำติดต่อ (Agglutinative Language) ๓. ภาษาคำโดด (Isolating Language) และ ๔. ภาษาคำควบพยางค์ (Polysynthetic Language) ซึ่งมีภาษาในโลกได้ถูกจัดเข้ากลุ่ม คือภาษาส่วนใหญ่ของชาติตะวันตก อาหรับ และอินเดียมีภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เป็นต้น มีรูปเป็นภาษาในประเภท ภาษาที่มีวิภัติปัจจัย ภาษาญี่ปุ่น เกาหลี อินเดียตอนใต้ สังการี ตุรกีและแอฟริกาตอนใต้ มีรูปภาษาในประเภทภาษาคำติดต่อ ภาษาจีน ภาษาไทย และภาษาอื่น ๆ ส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรูปภาษาใน

^๑ ศาคร ฉลวยศรี, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต, (อุบลราชธานี: โครงการตำราสาระวิชาการภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

^๒ คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี พระขานุมารราชชน, ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

ประเภทภาษาคำโดด ส่วนภาษาพื้นถิ่นในทวีปอเมริกาและพหุภาษาในประเภทภาษาคำควบมากพยางค์

จากความข้างต้นนั้น ภาษาไทยและภาษาบาลีสันสกฤตจะจัดอยู่ในรูปภาษาคนละประเภท หรือคนละตระกูล ดังนั้นเมื่อภาษาไทยรับภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย ด้วยสาเหตุต่าง ๆ นั้น จึงมีการปรับเปลี่ยนทั้งรูปคำและความหมาย การศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่จะเป็นการสร้างระบบให้เอื้อต่อการศึกษาค้นคว้า และมีความเข้าใจตรงกันในวงการศึกษา

ชนกลุ่มไทยในอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงมีวัฒนธรรมทางภาษามาตั้งแต่โบราณกาล กล่าวคือ ดินแดนแถบนี้เคยเป็นพื้นที่ของอาณาจักรล้านช้างที่ยิ่งใหญ่ โดยมีศูนย์กลางเป็นปฐมกษัตริย์ มีอาณาเขตทางด้านตะวันออกจรดเวียดนาม เริ่มตั้งแต่ประเทศจีนลงมาจนถึงกัมพูชา ตะวันตกจรดแคว้นล้านนาไทยและกรุงศรีอยุธยา ทิวเขาแดงพญาไฟ และทิวเขาเพชรบูรณ์ ด้านเหนือจรดดินแดนสิบสองปันนาในมณฑลยูนนานของจีน ด้านใต้จรดเขตกัมพูชา เขตเมืองเชียงแตงใต้แก่งหลี่ผี มีน้ำโขงอยู่กลางประเทศ^๓ ส่วนกลุ่มไทยลาวภาคอีสาน เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากกวารณาณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาวเข้ามาในภาคอีสานของประเทศไทยด้วยเหตุผลทางการเมืองภายในประเทศ กล่าวคือ พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ได้เกิดจลาจลชิงราชสมบัติในนครเวียงจันทน์ พระครูโพนเสม็ดและกลุ่ม พระวอพระตา เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานที่เมืองอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร ขอนแก่น นครพนม หนองคาย เป็นต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งมาจากการเมืองภายนอกประเทศ กล่าวคือ ไทยได้ยกกองทัพไปตีลาวถึงสองสมัย จากที่ไทยได้รับชัยชนะแล้วกวาดต้อนผู้คนและเชลยศึกเข้ามาในประเทศไทย เป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาไทย ลาว กลุ่มอีสานเหนือได้แก่บริเวณจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม หนองคาย อุดรธานี สกลนคร มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เลย มุกดาหาร ยโสธรและอุบลราชธานี กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะพูดภาษาไทยถิ่นอีสาน” (Laotai or Thai-Lao)^๔

ด้วยลักษณะภูมิประเทศ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และอพยพมาตามลุ่มแม่น้ำโขง และได้ตั้งหลักแหล่งเป็นปึกแผ่นขึ้นทางฝั่งแม่น้ำโขง มีพระพุทธศาสนาและอารยธรรมอินเดียเป็นแหล่งหลอมรวมร่วมกัน สัมผัส สร้างสรรค์ และสืบทอดทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตน สิ่งที่ดำรงและมีสภาวะคงกล่าวที่เด่นชัด คือคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย เขมร เวียดนาม ลาว และอีสาน กลุ่มชนเหล่านี้แม้จะรับพระพุทธศาสนาเข้ามาเหมือนกัน แต่แต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรมภาษา

^๓ สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^๔ เรื่องเดช ปันเขื่อนขันธ์, ภาษาถิ่นตระกูลไทย (พร้อมทั้งตระกูลภาษาต่าง ๆ), (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕), หน้า ๕๖.

เป็นของตนเอง กรณีของภาษาอีสาน เช่น เกษม เปลี่ยนเป็น กระเสริม, บริบูรณ์ เปลี่ยนเป็น บอระ
 บวน, ปัญญา เปลี่ยนเป็น ผญา เป็นต้น

เมื่อภาษาเป็นรหัสชนิดหนึ่ง มีระบบแบบแผนที่แน่นอนและมีความสัมพันธ์กันกับ
 ระบบความหมาย สัมคมตกลงยอมรับกัน จารีตที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับและถือปฏิบัติกันใช้
 รหัสเดียวกัน ต้องเรียนรู้ เลียนแบบจากคนรอบข้าง ผู้วิจัยจึงสนใจว่าคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตใน
 ภาษาอีสาน จะมีรูปคำเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปและความหมาย จากคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตใน
 ภาษาไทย ภาษาเขมร และภาษาล้านนา-ล้านช้างอย่างไรบ้าง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ ดังนี้

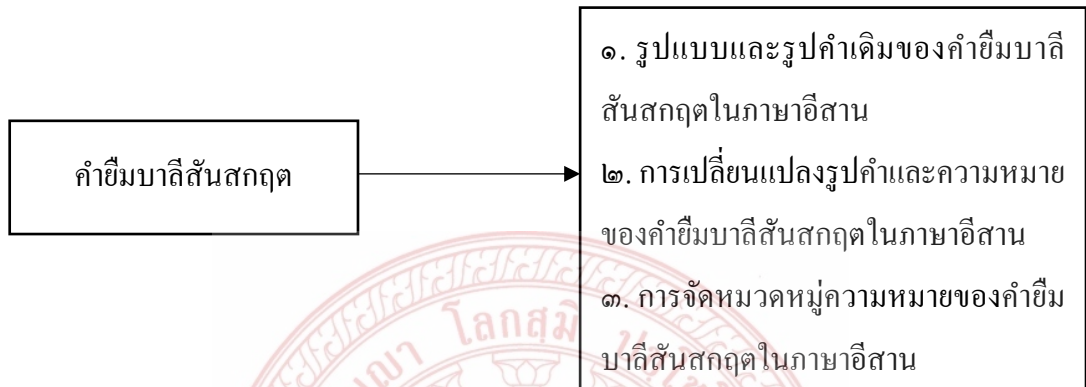
- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปของคำและความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตใน
 ภาษาอีสาน
- ๑.๒.๓ เพื่อจัดหมวดหมู่ของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

- ๑.๓.๑ ผู้วิจัยจะศึกษาคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานด้านรูปคำ จากหนังสือสาราน
 ุกรมอีสานกลางที่มีปรากฏ และวรรณกรรมอีสานที่เผยแพร่ในวงการศึกษาและวิชาการ
- ๑.๓.๒ ผู้วิจัยจะศึกษาคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานเพิ่มเติม พจนานุกรมอีสานฉบับ
 ปณิธานสมเด็จพระเจ้า (ฮ่วน ดิสฺโต) และวรรณคดีอีสานที่ได้รับการยอมรับและเผยแพร่แล้ว เช่นเรื่อง สิน
 ไช ผาแดงนางไอ่ ลำเวสสันดร เสียวสวาด เป็นต้น

๑.๔ กรอบแนวคิดโครงการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ได้ดังนี้

๑.๕ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศที่เกี่ยวข้อง

อุทัย นิยมมี^๕ ได้ศึกษาคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง พบที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งเสียงสระ โดยวิธีตัดเสียง เดิมเสียง เปลี่ยนเสียง และเสียงพยัญชนะ โดยวิธีเปลี่ยนคุณสมบัติ ฐาน วิธีการออกเสียง และหน้าที่

อมรรัตน์ อมราพิทักษ์^๖ ศึกษาคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมเรื่องมหาภารตยุทธ ของ สุนทร ผลชีวิน พบว่ามีคำยืมภาษาบาลีสันสกฤต ๕๗๑ คำ เป็นคำภาษาบาลี ๒๒๗ คำ เป็นคำภาษาสันสกฤต ๓๔๔ คำ คำที่เป็นทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต ๓๗๕ คำ และมีการเปลี่ยนแปลงตัดรูป เดิมรูป เปลี่ยนรูป ตัดเสียง เดิมเสียง เปลี่ยนเสียง สับเสียง แต่ไม่ปรากฏการกลืนเสียง ด้านความหมายมีทั้งแคบเข้า กว้างออกและย้ายที่

พระมหาทองสุข นาชัยดี^๗ ได้ศึกษาคำบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ประเภทนิทานและคำสอน ว่าคำภาษาบาลีและสันสกฤตมีการเปลี่ยนแปลงหลายลักษณะ ทั้งการ

^๕ อุทัย นิยมมี, คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๑๘๕.

^๖ อมรรัตน์ อมราพิทักษ์, คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมเรื่องมหาภารตยุทธ ของ สุนทร ผลชีวิน, (ม.ป.ท., ๒๕๓๕), บทคัดย่อ.

^๗ พระมหาทองสุข นาชัยดี, คำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ประเภทนิทานและคำสอน, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

ยี่ดเสียง ทอนเสียง สับเสียง เปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของเสียงเป็นต้น ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้รูปคำ ภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานได้เปลี่ยนไป เพราะรับอิทธิพลทางเสียงของ ภาษาอีสานท้องถิ่น ส่วนเรื่องความหมาย คำบาลีและสันสกฤตเหล่านี้จะมีความหมายเดิมไว้ บางส่วน และมีการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปได้ทั้งความหมายกว้างออก หรือแคบเข้าบ้าง มีส่วนน้อย ที่ความหมายเปลี่ยนไปทั้งหมด

พระมหาประกอบ สมานทอง^๘ ศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์ จากพจนานุกรมเขมร พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเสียงมากกว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้าน ความหมาย เสียงพยัญชนะที่ไม่มีในระบบเสียงภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์ เปลี่ยนตามเสียงภาษาเขมรถิ่น สุรินทร์ และตามภาษาบาลีและสันสกฤตที่ใช้ในภาษาไทยและภาษาเขมรมาตรฐาน

วันทนิษฐ์ ม่วงบุญ^๙ ศึกษาคำยืมในจารึกสุโขทัยทั้งหมด ๒๕ หลัก ผลการศึกษาพบว่าคำ ยืมภาษาบาลีสันสกฤตถูกนำมาใช้ในจารึกสุโขทัยมากที่สุด รองลงมาคือคำเขมร ส่วนคำมอญนั้นมี จำนวนน้อยมาก และเมื่อพิจารณาคำยืมแต่ละประเภท พบว่า จำนวนศัพท์ทางพระพุทธศาสนาและ วัฒนธรรมจากประเทศอินเดียที่เข้ามาพร้อมกับคำสันสกฤตและบาลีมีจำนวนมากที่สุด แสดงว่า วัฒนธรรมอินเดียมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยค่อนข้างสูง วัฒนธรรมจากเขมรมีอิทธิพลต่อ วัฒนธรรมไทยพอสมควร ส่วนวัฒนธรรมจากมอญนั้นปรากฏว่ามีน้อยมาก แสดงว่าชนชาติมอญ แม้จะเป็นชนชาติดั้งเดิมอยู่ในแผ่นดิน ที่ปัจจุบันนี้เป็นประเทศไทย แต่คงกระจัดกระจายกันอยู่ จึง ไม่มีพลังพอที่จะส่งอิทธิพลต่อไทยได้มากในด้านภาษา

พันธ์ศักดิ์ อ่อนดีสกุล^{๑๐} ได้ศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตที่ปรากฏใช้ในภาษาไทยสมัย ยุทธยา ซึ่งเป็นการศึกษาจากสำเนาเอกสารที่เป็นร้อยแก้ว โดยศึกษาลักษณะโครงสร้างของคำยืม ภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งพบว่าการนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ในสมัยอยุธยา มี ๓ ลักษณะคือ การนำมาใช้เป็นคำเดี่ยว ซึ่งเป็นการนำคำที่เป็นรากศัพท์ที่ยังไม่ได้ประกอบวิภัติ การนำมาใช้เป็น คำสมาสซึ่งมีทั้งคำสมาสตามกฎเกณฑ์ของภาษาบาลีสันสกฤตและตามคำสมาสไทยที่ไม่เป็นไป ตามกฎเกณฑ์ และการนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ในการสร้างคำแบบไทย คือ คำพยาน คำผสม คำซ้อน คำซ้ำ

^๘ พระมหาประกอบ สมานทอง, คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์ จากพจนานุกรม เขมร, (ม.ป.ท., ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

^๙ วันทนิษฐ์ ม่วงบุญ, คำยืมในจารึกสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒), บทคัดย่อ.

^{๑๐} พันธ์ศักดิ์ อ่อนดีสกุล, คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทยสมัยอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑), บทคัดย่อ.

พระมหาสุเทพ พรหมเลิศ^{๑๑} ได้ศึกษาคำยืมในจารึกไทยอีสานทั้งหมด ๘๗ หลัก พบคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต จำนวน ๗๖๓ คำ คิดเป็นประมาณ ๒๐ % ของคำที่ใช้ในจารึกไทยอีสานทั้งหมด และมีจำนวนมากกว่าคำยืมภาษาเขมรซึ่งมีจำนวน ๘๓ คำ คิดเป็น ๕ % ในบรรดาคำยืมเหล่านี้ คำยืมบางคำมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าหนึ่งลักษณะ การเปลี่ยนแปลงที่พบมากที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลงด้านเสียง รองลงมาคือการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างพยางค์ การสะกดการันต์ ความหมาย และหน้าที่ของคำ ตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงที่พบน้อยที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลงด้านตำแหน่งของคำ

ประพันธ์ กุลวินิจัย^{๑๒} ได้ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทย ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของภาษาไทย ศึกษาประวัติภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทย และเพื่อศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ผลการศึกษาพบว่า ความเป็นมาของภาษาไทยมีความโดดเด่นในหลักภาษา ระเบียบวิธีที่มีพร้อม เช่น อักษรวิธี วิจิวิภาค วากยสัมพันธ์และฉันทลักษณ์ แต่ที่พิเศษกว่าภาษาอื่นคือมีความไพเราะด้วยเสียงวรรณยุกต์ถึง ๕ ระดับ อันเป็นความสุนทรีย์ของภาษาไทย ประวัติความเป็นมาของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทย โดยนักปราชญ์ของชาติสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับภาษาไทย เช่น การตัดเสียง การเพิ่มเสียง การกลายความหมาย ที่ทำให้มีความสวยงามทางภาษาไทย และศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทยในหมวดต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย เช่น หมวดศาสนาและพิธีกรรม หมวดราชาศัพท์

จกมล ชาญประเสริฐ^{๑๓} ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเสียงของคำและการสร้างในรามเกียรติ์ พบการเปลี่ยนทางเสียง ๗ รูปแบบคือ การเพิ่มเสียง การตัดเสียง การซ้ำเสียง การเปลี่ยนเสียงสระ การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะ การเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์ การสับที่ของพยางค์

^{๑๑} พระมหาสุเทพ พรหมเลิศ, คำยืมในจารึกไทยอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

^{๑๒} ประพันธ์ กุลวินิจัย, การศึกษาอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

^{๑๓} จกมล ชาญประเสริฐ, การเปลี่ยนแปลงทางเสียงของคำและการสร้างในรามเกียรติ์, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

กังวล คัชชิวมา^{๔๔} ศึกษาคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาเขมร พบว่าเขมรยืมคำบาลีสันสกฤตมาจากทุกกลุ่มคำทางไวยากรณ์คือ ธาตุ กริยาอาขยต กริยาภิกถ์ นามภิกถ์ สมาสและศัพท์

นิมิต สิทธิศุภเศรษฐ์^{๔๕} ได้วิเคราะห์ศัพท์บาลีสันสกฤตในวรรณกรรมล้านนา พบว่า การใช้รูปศัพท์บาลีสันสกฤตมีทั้งการใช้รูปศัพท์เดิมและเปลี่ยนแปลง ด้านการกลายเสียงมีทั้งพยัญชนะมี ๓๘ ศัพท์ เสียงสระ ๕๒ และเสียงวรรณยุกต์ ๔๒๓

ขนิษฐา เอมห่อง^{๔๖} ได้ศึกษาคำยืมที่ปรากฏในลิลิตพระลอ พบว่ามีคำยืมภาษาบาลี ๘๘ คำ คำยืมภาษาสันสกฤต ๑๘๗ คำ คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต ๒๑๕ คำ มีการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง ด้านรูปคำและด้านความหมาย

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินงานตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ กำหนดกรอบการวิจัย

๑.๖.๒ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาต่าง ๆ ในประเทศไทย

๑.๖.๓ คัดเลือกและจัดเก็บรายการคำที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตจากหนังสือสารานุกรม ภาษานอีสาน-กลาง และวรรณกรรมอีสานเล่มสำคัญ

๑.๖.๔ สืบทราบการสร้างคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษานอีสาน โดยการอ้างอิงปทานุกรมบาลีสันสกฤต

๑.๖.๕ วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงเสียงสระและเสียงพยัญชนะ ตามทฤษฎีภาษาศาสตร์

๑.๖.๖ จัดหมวดหมู่ความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษานอีสาน

๑.๖.๗ ตรวจสอบข้อมูลและความถูกต้อง

^{๔๔} กังวล คัชชิวมา, คำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาเขมร, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาภาษาเขมร, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

^{๔๕} นิมิต สิทธิศุภเศรษฐ์, การวิเคราะห์ศัพท์บาลีสันสกฤตในวรรณกรรมล้านนา, การค้นคว้าอิสระ การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

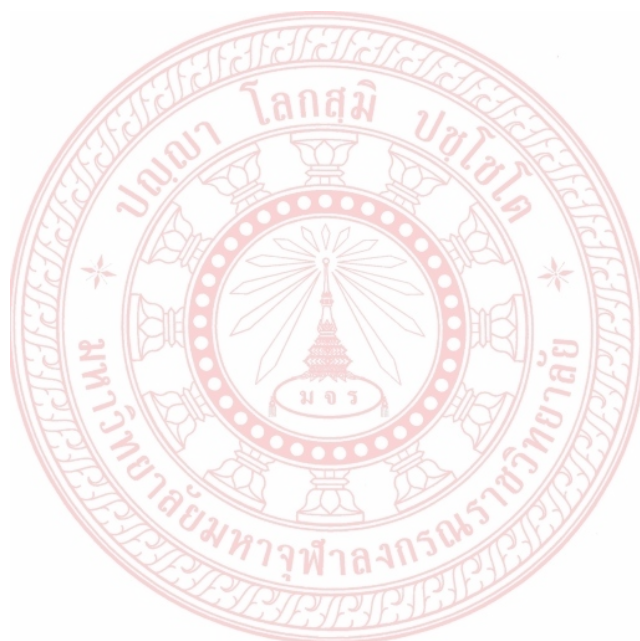
^{๔๖} ขนิษฐา เอมห่อง, คำยืมที่ปรากฏในลิลิตพระลอ, สารนิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๑.๗ ผลที่จะได้รับจากโครงการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ทราบรูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

๑.๗.๒ ได้ทราบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของคำและความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤต
ในภาษาอีสาน

๑.๗.๓ ได้ทราบหมวดหมู่ความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

บทที่ ๒

ความรู้ทั่วไปเรื่องภาษา และภาษาบาลีสันสกฤต

ความรู้ทั่วไปเรื่องภาษา และภาษาบาลีสันสกฤต ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นต่างๆ คือ ความหมายของภาษา ความสำคัญของภาษา การจัดกลุ่มของภาษา ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษาบาลี และสันสกฤต ประวัติความเป็นมาของภาษาสันสกฤต ประวัติความเป็นมาของภาษาบาลี ความหมายของบาลี ตัวอักษรที่ใช้เขียนภาษาบาลีและสันสกฤต สาเหตุที่ไทยรับเอาภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ คุณูปการของการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต ระบบเสียงในภาษาบาลี ระบบเสียงในภาษาสันสกฤต ฐานกรณ์ พยัญชนะสังโยค ความแตกต่างระหว่างภาษาบาลีและสันสกฤต การสร้างคำในภาษาบาลีและสันสกฤต การรับคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย การเปลี่ยนแปลงของคำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย อิทธิพล การเปรียบเทียบ และการนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมายของภาษา

คำว่า “ภาษา” เป็นคำที่มีรากคำมาจาก ชาติ ภาษา ($\sqrt{\text{Bhās}}$) ในภาษาสันสกฤตมีความหมายตามธาตุว่า พูดคุย สนทนา บอกกล่าว แจ้งให้ทราบ เปิดเผย ขนานนาม ประกาศ เรียกชื่อ อธิบายความรวมไปถึงการพูดถึงบุคคล หรือสิ่งของต่าง ๆ ในภาษาบาลีใช้ ภาสา (Bhāsā) มีความหมายในทำนองเดียวกันกับในภาษาสันสกฤต และเน้นเพิ่มเติมว่า หมายถึงการพูดคุยของคนในแต่ละท้องถิ่น^๑ ในขณะที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายว่า ภาษา คือถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียน เพื่อสื่อความของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ภาษาไทย ภาษาจีน หรือสื่อความเฉพาะวงการ เช่น ภาษาราชการ ภาษากฎหมาย ภาษาธรรม เสียง ตัวหนังสือ หรือกิริยาอาการที่สื่อความได้ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาท่าทาง ภาษามือ หรือหมายถึงเรื่องราวเนื้อความที่เข้าใจกัน เช่น ตกใจจนพูดไม่เป็นภาษา เขียนไม่เป็นภาษา ทำงานไม่เป็นภาษา^๒

^๑ เอกฉัต จารุเมธีชน, ภาษาไทยสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๘๒๒.

ประมวลได้ว่าภาษา คือ เครื่องมือสื่อความหมายให้เข้าใจซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งสามารถตอบสนองให้ถูกต้องตามเจตจำนงของผู้สื่อความหมายออกไปด้วยการพูด การเขียน รวมทั้งกิริยาอาการ และแสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ

๒.๒ ความสำคัญของภาษา

ภาษามีความสำคัญต่อมนุษย์ในทุก ๆ ด้านของการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน มนุษย์อาศัยภาษาเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน แสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม เป็นศูนย์กลางของคนในชาติ ดังที่ พระอภิปโยชะกฤษณะ^๓ ได้กล่าวถึงความสำคัญของภาษาไว้ ๖ ประการ ได้แก่

๑. ภาษาเป็นสื่อติดต่อกันและทำให้วัฒนธรรมอื่น ๆ เจริญขึ้น ภาษาเป็นเครื่องหมายของคนทั้งชาติ แต่ภาษาก็มีระเบียบของตน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าคนในชาตินั้น ๆ จะตกลงกัน ภาษาจึงเป็นศูนย์กลางของคนในชาติ

๒. ภาษาเป็นเครื่องผูกพันมนุษย์กับมนุษย์ให้แน่นแฟ้นยิ่งกว่าสิ่งอื่น ไม่มีสิ่งอื่นใดที่จะให้คนรู้สึกเป็นพวกเดียวกันนอกจากการพูดภาษาเดียวกัน

๓. ภาษาเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในใจมนุษย์อย่างแน่นแฟ้นยิ่งกว่าสิ่งอื่น

๔. ภาษานอกจากจะเป็นเครื่องสื่อสารแสดงความรู้สึกนึกคิดของคนทั่วโลกแล้ว ยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นวัฒนธรรม อารยธรรมและเอกลักษณ์ประจำชาติด้วย

๕. ภาษาเป็นศิลป์ เพราะภาษาที่ดีจะต้องมีความงดงามในการใช้ภาษา ฉะนั้น การที่จะเข้าใจภาษาหรือใช้ภาษาได้ดีนั้น จะต้องรู้จักรสของภาษา ภาษาจึงเป็นวิชาประเภทศิลป์

๖. ภาษาเป็นศาสตร์ เพราะภาษาเป็นของชาติ จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ภาษาจึงเป็นวิชาที่เป็นศาสตร์ที่ผู้ใช้ต้องรักษากฎเกณฑ์นั้นๆ

แสดงว่า ภาษาทุกภาษานั้นเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า อันก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ สร้างความสามัคคีของคนในชาติ เป็นเครื่องมือช่วยพัฒนามนุษย์ ในการที่มนุษย์ได้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดและประสบการณ์จากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง ทำให้มนุษย์มีการพัฒนาสติปัญญาที่มีความรู้มากยิ่งขึ้น ภาษายังช่วยจรโลงใจมนุษย์ให้ชื่นบาน มนุษย์นำภาษาไปถ่ายทอดในลักษณะของบทเพลง วรรณกรรม บทกวี หรือถ่ายทอดในลักษณะงานเขียนบันเทิงคดีอื่น ๆ ช่วยให้ผู้ฟังผู้อ่านเกิดความไพเราะสนุกสนานมีความเบิกบานใจ นอกจากนี้แล้ว ภาษายังแสดงให้เห็นถึงความเป็นปัจเจกบุคคล คือเป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของบุคคล ว่ามีลักษณะนิสัย

^๓ พระอภิปโยชะกฤษณะ, ลักษณะสำคัญของภาษาไทย, (พระนคร: สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๑.

อย่างไร มีสติปัญญามากน้อยเพียงไร โดยอาศัยการสังเกตจากการใช้ภาษาสื่อสารความคิดของบุคคลนั้นได้

๒.๓ การจัดกลุ่มของภาษา

พระยาอนุมานราชชน^๔ กล่าวว่า การแบ่งประเภทของภาษาตามทางวิชาการมีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ

๑. การแบ่งตามเชื้อชาติของผู้พูดซึ่งเป็นเจ้าของภาษา แต่จะถือเอาแน่นอนไม่ได้ เพราะมนุษย์ผสมกัน ในทางเชื้อชาติได้ คนชาติหนึ่งสามารถใช้ภาษาของอีกชาติหนึ่งได้ เช่น ชาวนิโกรพูดภาษาอเมริกัน จะสรุปรวมว่าชาวนิโกรและชาวฝรั่งเศสอเมริกันเป็นชาติเดียวกันเพราะใช้ภาษาเดียวกันไม่ได้

๒. แบ่งตามรูปลักษณะของภาษา ซึ่งยึดเอาลักษณะของการประกอบคำและการนำเอาคำมาประกอบเข้าเป็นประโยค ถ้าภาษาใดมีลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกัน ก็จะจัดเข้าในประเภทเดียวกัน

๓. แบ่งเป็นตระกูลภาษา โดยอาศัยหลักการแบ่งแบบวิธีที่ ๒ คือ ถ้าภาษาใดมีรูปลักษณะเหมือนกันและคล้ายคลึงกัน มีการประกอบคำเข้าเป็นประโยคในลักษณะเดียวกัน หากมีความเป็นไปร่วมกันในทางประวัติศาสตร์ด้วยยิ่งดี ก็สามารถจัดภาษานั้นร่วมตระกูลเดียวกัน

นักภาษาศาสตร์ได้ศึกษาและจำแนกภาษาที่มีลักษณะการใช้ภาษาคคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ และจึงจัดกลุ่มภาษาตามลักษณะของภาษา หรือแบ่งโดยรูป ๔ ประเภท คือ ภาษาคำติดต่อ (Agglutinative Language) ภาษามีวิภัติปัจจัย (Inflectional Language) ภาษาคำโดด (Isolating Language) และภาษาคำมากพยางค์ (Polysynthetic Language) ดังนี้

๑. ภาษาคำติดต่อ (Agglutinative Language)

ภาษาคำติดต่อ คือ ภาษาที่ใช้คำอุปสรรคเติมหน้าคำ ใช้คำอาคมเติมกลางคำ และใช้ปัจจัยเติมท้ายคำ เพื่อให้เกิดคำต่าง ๆ ขึ้น เมื่อเติมเข้าไปแล้วคำเดิมและคำเติมเข้าไปยังคงรูปอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ภาษาที่มีลักษณะเป็นภาษาคำติดต่อคือ ภาษาของชาวทวีปแอฟริกาเกือบทั้งหมด (ยกเว้นทางตอนเหนือของทวีปแอฟริกาที่พูดภาษาในตระกูลแฮมโต-เซมิติก) ภาษาในทวีปออสเตรเลียและเกาะต่าง ๆ ทางทะเลได้รวมไปถึงภาษาในทวีปเอเชียเอง ภาษาที่จัดว่าอยู่ในกลุ่มภาษาคำติดต่อ เช่น เตลลูทิม พิว ซวา มลายู ตุรกี ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ เกาหลี ภาษาต่าง ๆ ในทวีปแอฟริกา ทวีปอเมริกาและทวีปออสเตรเลีย

^๔ พระยาอนุมานราชชน, นิรุกตศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: กุรุสภา, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑.

ศรีจรุง บุญเจือ^๕ ได้จำแนกภาษาคำติดต่อเฉพาะที่มีอยู่ในทวีปเอเชีย มี ๓ ตระกูล คือ

๑) ภาษารูรัล-อัลไตอิก (Ural-Altai) ชื่อตระกูลภาษานี้มีการเปลี่ยนแปลงมาหลายชื่อ เพราะแต่ละชื่อมีความหมายไม่ครอบคลุมชาติต่าง ๆ ที่พูดภาษานี้ ได้แก่ ตระกูลภาษาตุลาเนียน มองโกเลียน หรือมองโกลอยด์ สัก และตาต้า จนกระทั่งในที่สุดเห็นว่าใช้ชื่อตระกูลภาษารูรัล-อัลไตอิก เหมาะสมที่สุด

๒) ตระกูลภาษาทราวิท (Dravidian) คำว่า ทราวิท ใช้สำหรับเรียกเชื้อชาติและภาษาของประชาชนที่อยู่ในอินเดียตอนใต้ ซึ่งไม่ใช่พวกอารยัน ลักษณะที่เป็นภาษาคำติดต่อของภาษาที่ใช้พูดกันอยู่ตอนใต้ ซึ่งมีอยู่ ๑๒ ภาษา ซึ่งที่โดดเด่นมีอยู่ ๒ ภาษา คือ ภาษาเตลุก หรือ ดิกลิงค์ และภาษาทมิฬ (Tamil) เป็นภาษาที่เจริญรุ่งเรืองมานานใช้กันทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย และตอนเหนือของลังกา

๓) ตระกูลภาษามลายู-โปโลนิเซียน (Malayo-Polynesian) เป็นตระกูลภาษาที่มีลักษณะภาษาคำติดต่อกับลักษณะภาษาคำโดด ซึ่งมีความก้ำกึ่งกัน ภาษาตระกูลนี้ใช้ตามหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก และมหาสมุทรอินเดียและดินแดนใกล้เคียง ได้แก่ ภาษามารี ภาษาพื้นเมืองของนิวซีแลนด์ ภาษาปาปวนของชาวพื้นเมืองเกาะนิวกินี ซึ่งเป็นชนชาตินิกริโต ที่เรียกกันว่าพวกเงาะภาษาชวา บาหลี เป็นต้น

๒. ภาษามีวิภัติปัจจัย (Inflectional Language)

ภาษามีวิภัติปัจจัย หมายถึง กลุ่มภาษาที่มีคำเดิมหรือรากศัพท์ที่เป็นธาตุ (Root) เมื่อจะใช้คำต้องแปรรูปคำด้วยการประกอบคำ โดยเติมปัจจัยให้เป็นศัพท์แล้วเอาคำศัพท์มาประกอบวิภัติ ซึ่งเรียกว่า บท จากนั้นจึงนำไปเข้ารูประโยคตามตำแหน่งของประโยค ภาษาที่มีวิภัติปัจจัยจึงมีส่วนสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจ ๓ คือ ธาตุ ปัจจัย และวิภัติ ดังนี้

๑) ธาตุหรือรากศัพท์ (Root) รากศัพท์ที่มีเสียงกำหนดไว้อย่างชัดเจน เมื่อนำไปใช้ต้องประกอบด้วยปัจจัย ทำให้เป็นศัพท์ โดยมากเป็นคำพยางค์เดียว เช่น ญา ธาตุ แปลว่า รู้ เมื่อเอา ตุ ปัจจัยต่อท้ายธาตุ จะได้ ญาตุ แปลว่า ผู้รู้

๒) ปัจจัย คือ หน่วยคำ มีไว้สำหรับประกอบกับหลังคำศัพท์ เพื่อปรุงแต่งคำศัพท์เป็นเครื่องหมายบ่งบอกพจน์ (Number) ลิงค์ (Gender) บุรุษ (Person) ฯลฯ สุดแต่ลักษณะของคำ ในโครงสร้างของประโยคแต่ละภาษาที่นำไปประกอบกับธาตุแล้วมีการเปลี่ยนแปลงหลายวิธีการ เช่น เปลี่ยนแปลงเสียงโดยลบปัจจัย ย่อมเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของภาษานั้น ๆ เช่น ธา ธาตุ ในภาษาบาลี แปลว่า ทรงไว้ เมื่อเติม กุวิ ปัจจัยเข้าท้ายแล้วลบปัจจัยเสีย ตามกฎเกณฑ์ของภาษาก็จะเหลือ ธา แปลว่า ผู้ทรงไว้

^๕ ศรีจรุง บุญเจือ, นิรุกตศาสตร์, (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑-๑๓.

๓) วิภัติ คือ คำลงท้ายเพื่อเป็นตัวบ่งบอกให้ทราบว่า คำนั้นทำหน้าที่อะไรในประโยค และยังบอกรายละเอียดอื่น ๆ ในโครงสร้างของประโยคอีกด้วย คำนามที่ประกอบวิภัติแล้วรูปวิภัติจะบอกพจน์ เพศ การก ภาษามีวิภัติมีปัจจัยหลายภาษา เช่น ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ปรากฏต กรีก ละติน ภาษาอาหรับ ภาในตระกูลอินเดีย-ยุโรป

สำหรับตระกูลภาษามีวิภัติปัจจัยนี้ สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้อีก ๓ กลุ่ม คือ

(๑) ตระกูลภาษาแอฟริกา ซึ่งเป็นภาษาที่ชาวทวีปแอฟริกาเหนือใช้พูดกัน ได้แก่ ภาษาของชาวอียิปต์สมัยเก่าหรือชาวอียิปต์พื้นเมืองดั้งเดิม ภาษองชาวโซมาเลีย

(๒) ภาษาตระกูลเซมิติก เป็นภาษาที่ใช้พูดกันในกลุ่มชาวอาหรับ หรือที่เรียกว่า ภาษาอาหรับ

(๓) ภาษาตระกูลอินเดีย-ยุโรป หมายถึง ภาษาที่ใช้พูดกันในอินเดียตอนกลาง อิหร่าน และภาษาของชาวยุโรป กรีก อิตาลี เยอรมัน สโลวาเกีย และภาษาของชาวอเมริกันด้วย

๓. ภาษาคำโดด (Isolating Language)

ภาษาคำโดด หมายถึง กลุ่มภาษาที่นำคำมูลมาเรียงลำดับกันเข้าเป็นประโยค คำศัพท์จะคงรูปเหมือนเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง มีรูปคำศัพท์อย่างไรคงไว้อย่างนั้น เมื่อสลับตำแหน่งของคำในประโยค ความหมายก็จะเปลี่ยนไป ภาษาคำโดดได้แก่ ภาษาไทย ภาษาจีน ภาษาพม่า ภาษากะเหรี่ยง ภาษามอญ ภาษาเขมร ภาษาละว้า ภาษาญวน

ศรึจรง บุญเจือ^๖ ได้จำแนกตระกูลภาษาคำโดดของเอเชียอาคเนย์และจีน ไว้ ๓ ตระกูลภาษา ดังนี้

๑) ตระกูลภาษาทิเบต-พม่า ภาษาตระกูลนี้มีลักษณะเป็นภาษาคำโดดที่มีคำเติม ซึ่งมีลักษณะของรูปภาษาคำติดต่อกันอยู่มาก ได้แก่ ภาษาของชาวกะเหรี่ยง ภูฏาน ลิกกิม ชาวเขาในเนปาล และชนส่วนน้อยทางเชิงเขาหิมาลัย

๒) ตระกูลภาษามอญ-เขมร ภาษาตระกูลนี้แม้จะมีลักษณะเป็นภาษาคำติดต่อกันบ้าง แต่มีลักษณะที่โดดเด่นที่สุดก็คือลักษณะเป็นคำโดด ซึ่งมีภาษามอญ ภาษาเขมร ภาษาปะหล่อง ภาษาละว้า และภาษาของชาวป่าชาวเขาอีกหลายพวก เช่น ก้อ ข่า ขมุ แม้ว เย้า เป็นต้น สำหรับภาษาปะหล่อง-ละว้า นั้น เป็นภาษาของชาวเขาซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในแคว้นคอยหลวง ประเทศพม่า และชนชาวเขาทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตามลำน้ำสาธาวิจนเข้าเขตแดนตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน

๓) ตระกูลภาษาไทย-จีนหรือตระกูลไทหรือไต

๔. ภาษาคำพยางค์ (Polysynthetic Language)

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓-๗๔.

ภาษาคำมากพยางค์ เป็นกลุ่มภาษาที่มีลักษณะเด่น คือ การนำเอาคำศัพท์ต่าง ๆ มาต่อกัน ให้เป็นคำเดียวกัน ทำให้มีความยาวหลายพยางค์ แต่มีความหมายเป็นประโยค ภาษาคำมากพยางค์นี้ได้แก่ ภาษาเม็กซิโก เวลส์ ภาษาของชาวอินเดียนแดงและชนพื้นเมืองในทวีปอเมริกาใต้ ภาษาเอสกีโม ภาษาของชาวพื้นเมืองทวีปออสเตรเลียและชาวเกาะทะเลใต้

๒.๔ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต

ภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นอีกภาษาหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาว่า ๔,๐๐๐ ปี และยังได้แผ่ขยายออกไปมีอิทธิพลต่อภาษาอื่น ๆ ในกลุ่มประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ เนื่องจากภาษาบาลีและสันสกฤตอยู่ในตระกูลของภาษามีวิภัติปัจจัย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับภาษาตระกูลนี้เสียก่อน

วิลสัน คิงคัม^๓ ให้ทัศนะว่า ภาษามีวิภัติปัจจัย คือ ภาษาที่มีคำเดิมหรือรากศัพท์เป็นธาตุ (Root) เมื่อต้องการใช้คำจะต้องทำการแปรรูปคำของธาตุด้วยการประกอบคำเดิมปัจจัยให้เป็นคำศัพท์ จากนั้นนำมาประกอบวิภัติให้เป็นบท จึงจะสามารถนำไปใช้ในรูปประโยคได้ตามหน้าที่ของคำศัพท์

คำว่า “ธาตุหรือรากศัพท์” (Root) หมายถึง รากศัพท์ที่มีเสียงและความหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจน หากจะนำไปใช้ต้องนำไปประกอบกับปัจจัยก่อน เช่น ธาตุ แปลว่า รู้ เมื่อนำไปประกอบกับ ตู ปัจจัยจะได้รูปคำศัพท์ว่า ธาตุ แปลว่า ผู้รู้

คำว่า “ปัจจัย” หมายถึง หน่วยคำที่มีไว้ประกอบคำศัพท์เพื่อปรุงแต่งคำศัพท์ บ่งบอกให้รู้ว่าคำศัพท์นั้นเป็นพจน์ ลิงค์ และบุรุษ การเปลี่ยนแปลงของรูปคำศัพท์ก็จะขึ้นอยู่กับว่าประกอบกับปัจจัยหมวดไหนตัวไหนอีกด้วย

คำว่า “วิภัติ” คือ อุปกรณ์สำหรับเปลี่ยนรูปคำศัพท์โดยลงท้ายคำศัพท์ เพื่อบ่งบอกให้รู้ว่าคำศัพท์นั้น ๆ ทำหน้าที่อะไรในประโยค คำนามที่ประกอบวิภัติแล้วรูปวิภัติจะบอกพจน์ เพศ และการก เช่น คำว่า บุริส ประกอบกับ สิ วิภัติ สำเร็จรูปเป็น บุริโส บ่งบอกให้รู้ว่าคำนี้เป็นประธานของรูปประโยคได้ และบ่งบอกให้รู้ว่าคำนี้เป็นคำศัพท์ฝ่ายเอกพจน์

ดังนั้น ภาษามีวิภัติปัจจัย ก็คือ ภาษาที่ต้องอาศัยปัจจัยหรือวิภัติในการเปลี่ยนรูปคำศัพท์ก่อนที่จะนำไปใช้ในรูปประโยคต่าง ๆ ได้

นักภาษาศาสตร์ได้จัดภาษาบาลีสันสกฤตในตระกูลภาษาอินเดีย-ยุโรป (Indo-European) ซึ่งเป็นตระกูลภาษาที่มีวิภัติปัจจัย มีวิวัฒนาการมาไม่น้อยกว่า ๔,๐๐๐ ปี โดยชาวอารยันที่อพยพ

^๓ วิลสัน คิงคัม, ภาษิตต่างประเทศในภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

เข้าไปอาศัยอยู่ในอินเดีย ชนเผ่านี้อพยพมาจากดินแดนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย โดยอพยพเข้ามาเป็นระลอก ๆ และกินระยะเวลาไม่น้อยกว่าพันปี ชนเผ่าอารยันที่เข้ามาตั้งรกรากในอินเดียนี้ เรียกว่า “อารยันอินเดีย” (Indo Aryan) ชาวอารยันเหล่านี้มีภาษาของตนเอง ตลอดจนมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงได้แต่งบทกลอนขึ้นถวายพลีกรรมและขับสวดข้อความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า ซึ่งอยู่ในจิตใจของพวกเขา บทกลอนเหล่านี้เองเมื่อมารวมกันเรียกว่า “พระเวท” หรือ “คัมภีร์พระเวท” และภาษาที่ใช้ก็เรียกว่าภาษาพระเวท (Vedic Language) ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในเวลาต่อมา^๔

นักปราชญ์ทางภาษาได้แบ่งตระกูลภาษาของชาวอารยันนี้ออกเป็น ๓ สมัยด้วยกัน ได้แก่

๑. **ภาษาสมัยเก่า (Old Indian)** หมายถึง ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระเวท ได้แก่ คัมภีร์ฤคเวท ยชุรเวท สามเวทและอาถรรพเวท รวมตลอดทั้งคัมภีร์อุปนิษัต ซึ่ง เป็นคัมภีร์สุดท้ายของคัมภีร์พระเวท (เวทानต์) ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์ต่าง ๆ เหล่านี้ จะมีความเก่าแก่ลดหลั่นกันมาตามลำดับ แต่ละคัมภีร์ใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป คัมภีร์พระเวทถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระเวทเรียกว่า “ภาษาพระเวท” ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของภาษาสันสกฤตและปรากฏทุกทั้งปวงในอินเดีย ซึ่งคัมภีร์พระเวทแบ่งเป็น ๓ คือ

๑.๑ ฤคเวท ใช้สวดสรรเสริญเทพเจ้า เป็นคัมภีร์หมวดแรก ใช้เวลาในการแต่งขึ้นตั้งแต่ชาวอารยันได้อพยพเข้ามาในอินเดียสำเร็จบริบูรณ์ เมื่อ ๑,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ดังที่เอกนัท จารูเมธิชน^๕ กล่าวว่า คัมภีร์ฤคเวท เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดที่แต่งขึ้นด้วยฉันทนิพนธ์ต่าง ๆ มีฉันทลักษณ์ที่เก่าแก่ที่สุดของคนชาติตระกูลอินเดีย-ยุโรป เมื่อนับจำนวนบทสวดแล้วจะมีประมาณ ๑๐,๕๕๐ บทสวด

๑.๒ ยชุรเวท เกิดหลังฤคเวทราว ๑,๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ใช้ประกอบพิธีการบวงทรวงต่าง ๆ เป็นบทสวดที่มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยแบ่งออกเป็นอีกสองสายคือ กฤษณยชุรเวท (ยชุรเวทดำ) และศุกलयชุรเวท (ยชุรเวทขาว)

๑.๓ สามเวท ประมาณ ๑,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ใช้สำหรับสวดในพิธีกรรมถวายน้ำโสมแด่พระอินทร์ และคำสวดขับกล่อมเทพเจ้า โดยมีทำนองและดนตรีประกอบ ต่อมาในสมัย

^๔ จิตดาภา สารพัตติก ไชยปัญญา, ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย, (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^๕ เอกนัท จารูเมธิชน, ลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

หลังเกิดคัมภีร์พระเวทอีกหมวดหนึ่ง เรียกว่า อาถรรพ์เวท เป็นคัมภีร์รวม คาถาอาคม เวทมนต์ต่าง ๆ เป็นไสยเวทซึ่งปะปนด้วยความเชื่อต่าง ๆ

๒. ภาษาสมัยกลาง (Middle Indian) หมายถึง ภาษาปรากฏซึ่งเป็นภาษาถิ่นของชาวอารยันที่ใช้กันในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศอินเดีย เช่น ภาษามาคธี มหาราษฎร์ เศราเสนี เป็นต้น ภาษาในสมัยนี้มีลักษณะ โครงสร้างทางเสียงและโครงสร้างทางไวยากรณ์แตกต่างจากภาษาสมัยเก่ามาก นอกจากจะเรียกว่าภาษาปรากฏแล้ว ยังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ภาษาการละคร” เพราะเหตุที่นำไปใช้เป็นภาษาพูดของตัวละครบางตัวในบทละครสันสกฤตด้วย

๓. ภาษาสมัยใหม่ (Modern Indian) หมายถึง ภาษาต่าง ๆ ในปัจจุบัน เช่น ภาษาฮินดี เบงกาลี ปัญจาบี พินารี มราฐี เนปาลี เป็นต้น ภาษาเหล่านี้แม้จะเข้าใจกันว่าสืบทอดมาจากภาษาของชาวอารยันเข้าไปปะปนกันมากบ้าง น้อยบ้างแล้วแต่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

๒.๕ ประวัติความเป็นมาของภาษาสันสกฤต

ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาที่เก่าแก่ของชาวอารยันโบราณที่ได้อพยพถิ่นฐานเข้าไปในอินเดีย ทางตอนเหนือบริเวณแม่น้ำสินธุ จากนั้นก็กระจายไปทั่ว แต่อิทธิพลทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมเหนือชนพื้นเมืองเดิม ด้วยความเชื่อดั้งเดิมของชาวอารยันในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุร้อน พายุหนาว เป็นต้น และความเชื่อที่ได้จากการยอมรับเอาเทพเจ้าบางองค์ของชนพื้นเมืองดั้งเดิม ทำให้ชาวอารยันมีพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการอ่อนน้อมขอความคุ้มครองจากเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ จึงมีฤษีตระกูลใหญ่ ๆ แต่งบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าดังกล่าว เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า จึงมีบทสวดจำนวนมากและได้กลายมาเป็นคัมภีร์พระเวทในที่สุด ภาษาที่บันทึกบทสวดเหล่านี้เรียกว่า ภาษาพระเวท

ต่อมาประมาณ ๑,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล มีนักปราชญ์ชาวอารยันวรรณะพราหมณ์ มีชื่อว่า “ปาณินิ” เป็นชาวเมืองสาลาตุระ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือแคว้นคันธาระ ปาณินิมีความเห็นว่า ภาษาคัมภีร์ในพระเวทนั้นเริ่มมีภาษาถิ่นเข้ามาปะปนมากขึ้น ถ้าปล่อยให้เป็นอย่างนี้จะทำให้ลักษณะดั้งเดิมของภาษาอารยันเปลี่ยนไป ปาณินิจึงได้ศึกษาลักษณะภาษาในคัมภีร์พระเวทอย่างละเอียดถี่ถ้วน จากนั้นได้นำมาเรียบเรียงเขียนเป็นตำราไวยากรณ์ขึ้นให้ชื่อว่า “อัยญาธยาयी” แปลว่า “คัมภีร์แปดบท” เป็นการอธิบายกฎเกณฑ์และโครงสร้างของภาษาพระเวทใหม่ ตำรานี้ประกอบด้วยสูตรสั้น ๆ ๔,๐๐๐ กว่าสูตร จุดมุ่งหมายของสูตรสั้น ๆ ก็คือเพื่อให้ผู้เรียนจำได้อย่างแม่นยำ เพราะว่าการเรียนการสอนหนังสือในสมัยนั้นนิยมสอนกันด้วยปากเปล่า ซึ่งผู้เรียนต้องท่องจำให้แม่นยำ ถ้าผู้ใดท่องจำได้มากถือว่าคนนั้นเก่งที่สุด

เสนอ จันทร์เจริญ^{๑๑} กล่าวว่า ตำราอักษฺยาชยยี นี้มีเนื้อหารวมกัน ๘ บท ดังนี้
 บทที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องศัพท์เฉพาะทางไวยากรณ์และกฎในการแปลความหมาย
 บทที่ ๒ ว่าด้วยค่านามและการก
 บทที่ ๓ ว่าด้วยการประกอบปัจจัยเข้ากับธาตุเป็นคำกริยา
 บทที่ ๔-๕ อธิบายวิธีประกอบวิภัติเข้ากับค่านาม
 บทที่ ๖-๗ ว่าด้วยการออกเสียงสระและการสนธิ
 บทที่ ๘ ว่าด้วยเรื่องคำในประโยค

ในกาลต่อมาหนังสือแต่งตามหลักของตำราอักษฺยาชยยีของปาณินิ มีชื่อเรียกว่า “สันสกฤต” ซึ่งมาจากคำว่า ส+ส+กฤต แปลตามศัพท์ว่า “ภาษาที่ได้ปรุงแต่งขัดเกลาค็ดแล้ว” และคำว่า “สันสกฤต” ก็แพร่หลายและเป็นที่ยอมรับของคนที่ไปจนถึงปัจจุบัน สำหรับนักภาษาศาสตร์เอง ก็ให้การยอมรับกฎเกณฑ์ตำราสันสกฤตว่าเป็นตำราไวยากรณ์ที่แต่งได้ดีอีกเล่มหนึ่งของโลก แต่กฎเกณฑ์ที่ปาณินิได้วางไว้อย่างเคร่งครัดนี้ กลับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาษาสันสกฤตจำกัดขอบเขตในการนำไปใช้เพื่อสื่อสาร เพราะภาษาสันสกฤตถือว่าเป็นภาษาที่ศักดิ์สิทธิ์ใช้ในหมู่ของนักปราชญ์ โดยเฉพาะกษัตริย์และพราหมณ์ที่เป็นบุรุษเพศ กฎเกณฑ์และรายละเอียดปลีกย่อยยังไม่เอื้อต่อการใช้เป็นภาษาพูดในที่สุดภาษาสันสกฤตจึงถูกนำไปใช้เป็นภาษาเขียนเท่านั้น

ดังนั้น ภาษาสันสกฤตเมื่อพิจารณาตามวิวัฒนาการของภาษา ตั้งแต่ภาษาแม่หรือต้นแบบแล้ว มีอยู่ ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ ดังที่ เอกฉัท จารุเมธีชน^{๑๒} ได้กล่าวไว้ดังนี้

๑. ภาษาพระเวท หรือสันสกฤตโบราณดั้งเดิม (Vedic Language) เป็นภาษาโบราณซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระเวท ซึ่งถ้ายึดทั้งหลายใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ ความคิดออกมา โดยเชื่อกันว่า เทพเจ้าเป็นผู้เปิดเผยความรู้แก่เหล่าพระฤาษี และพระฤาษีได้ถ่ายทอดความรู้ออกมาด้วยภาษานี้

๒. สันสกฤตที่วางกฎเกณฑ์ใหม่หรือต้นตีสันสกฤต (Classical Sanskrit) โดยปาณินิเป็นผู้รวบรวมและวางกฎเกณฑ์ภาษาขึ้นใหม่ โดยอาศัยข้อมูลเดิมจากภาษาพระเวท เพื่อให้กฎเกณฑ์ทางภาษารัดกุมมากยิ่งขึ้น

๓. สันสกฤตแบบผสมสมัยใหม่ (Hybrid Sanskrit) เป็นภาษาสันสกฤตที่เปลี่ยนแปลงจากต้นตีสันสกฤต ซึ่งมีการยึดหยุ่นในการใช้ภาษาจากกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดที่ปาณินิได้ตั้งไว้ มีภาษาถิ่นต่าง ๆ และภาษาอินดีสมัยใหม่ เข้าไปปะปนเป็นจำนวนมาก มีการคิดค้นคำศัพท์ใหม่

^{๑๑} เสนอ จันทร์เจริญ, ภาษาบาลีและสันสกฤตสำหรับครูภาษาไทย, (สกลนคร: สถาบันราชภัฏสกลนคร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๑๒} อ่างแล้ว, ลักษณะวรรณะคดีสันสกฤตยุคพระเวท, หน้า ๑๕-๑๗.

ๆ ขึ้นมาใช้ และถูกนำไปใช้บันทึกวรรณคดีสันสกฤตทางพระพุทธศาสนา ทั้งในนิคายสรวาสตีวาทและนิกายมหายาน

ปัจจุบันรัฐบาลอินเดียได้มีการฟื้นฟูการใช้ภาษาสันสกฤต โดยสนับสนุนส่งเสริมการใช้ภาษาสันสกฤต เพื่อจะได้ยกระดับเป็นภาษาทางราชการอีกภาษาหนึ่งของคนในประเทศ

๒.๖ ประวัติความเป็นมาของภาษาบาลี

วิสันต์ กฏแก้ว^{๑๒} กล่าวว่า iva หลังจากทีชาวอารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานและมีอำนาจอยู่ในชมพูทวีปเป็นเวลานานกว่า ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว วัฒนธรรมของชาวอารยันก็เข้าไปผสมกับวัฒนธรรมของชาวพื้นเมืองเดิมและมีวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ ตามธรรมชาติของภาษา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยภาษามาคธี (มคธ) และหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เหล่าสาวกได้รวบรวมหลักคำสอนเป็นหมวดหมู่ไว้ด้วยภาษามคธ เรียกว่า พระไตรปิฎก และภาษามคธนี้เองเรียกกันว่า “ภาษาบาลี” ในปัจจุบันนี้

พัฒน์ เฟื่องผลา^{๑๓} ได้กล่าวไว้ว่า ภาษาบาลี คือ ภาษาที่บันทึกพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งเกิดขึ้นในภาษาอารยันในยุคกลางตอนต้น ถ้าต้องการทราบวิวัฒนาการของภาษาบาลีต้องดูวิวัฒนาการของวรรณคดีพระพุทธศาสนาประกอบด้วย เพราะภาษาบาลีนั้นเป็นภาษาที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระไตรปิฎก รวมทั้งคัมภีร์ต่าง ๆ ในยุคต่อมาซึ่งแบ่งเป็น ๔ ยุค ตามรูปลักษณะของภาษาที่ใช้ดังนี้

๑. ยุคคาถาหรือยุคร้อยกรอง ภาษาในระดับนี้ใช้รูปคำเก่า ๆ ซึ่งมีลักษณะใช้คำที่ยังเกี่ยวข้องกับภาษาไวทิกะ ซึ่งใช้บันทึกคัมภีร์พระเวทอยู่มาก ภาษาร้อยกรองในยุคนี้จึงสะดวกแก่การท่องจำด้วยมุขปาฐะ

๒. ยุคร้อยแก้วในพระไตรปิฎก เป็นภาษาที่มีการแต่งเติมภายหลังยุคสังคายนา เรียกกันสั้น ๆ ว่า “ร้อยแก้วคคาถา” ภาษาที่แต่งเติมนี้ละเมียดละไม มีความเป็นตัวบาลีมากขึ้น

๓. ยุคร้อยแก้วระยะหลังร้อยแก้วในพระไตรปิฎก ยุคนี้เป็นยุคในช่วงเวลาหลังพระไตรปิฎกปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาต่าง ๆ รวมถึงคัมภีร์ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ เช่น มิลินทปัญหา วิสุทธิมรรค เป็นต้น

^{๑๒} วิสันต์ กฏแก้ว, คำภาษาบาลีที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๒๑), หน้า ๑.

^{๑๓} พัฒน์ เฟื่องผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘), หน้า ๒๒-๒๓.

๔. ยุคร้อยกรองประดิษฐ์ เป็นการผสมผสานระหว่างภาษายุคเก่าและแบบใหม่ กล่าวคือ คนแต่งสร้างคำบาลีใหม่ ๆ ขึ้น ใ้ใช้ให้ดูสวยงามบางทีก็เป็นคำสมาสยาว ๆ ซึ่งไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แสดงให้เห็นชัดเจนว่าแต่งขึ้นหลังจากที่มีการเขียนคัมภีร์แพร่หลายแล้ว

ดังนั้น แม้นักภาษาศาสตร์จะหาข้อสรุปไม่ได้ว่า “ภาษาบาลี” มีกำเนิดมาจากภาษาปรากฏถึใด แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่าภาษาบาลีนี้ เป็นภาษาปรากฏถึที่วิวัฒนาการมาจากพระเวทในยุคกลางของอินเดีย สำหรับชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งมีประเทศไทยพม่า ลังกา เป็นต้น ต่างมีความเชื่อไปในทิศทางเดียวกันว่า ภาษาบาลีคือ ภาษามคธ ภาษามคธก็คือ ภาษาประจำแคว้นมคธในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาของชาวมคธเป็นหลักในการประกาศศาสนาของพระองค์ และในสมัยนั้นทรงเผยแผ่พระธรรมด้วยวิธีมุขปาฐะ โดยมีได้มีบันทึกหรือเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ภาษาบาลีนี้นำมาใช้บันทึกพุทธวจนะเป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ ปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกในจารึกพระเจ้าอโศกมหาราชถึเป็นภาษาประจำพุทธศาสนานิกายหินยาน ส่วนศาสนานิกายมหายานใช้ภาษาสันสกฤตบันทึกพุทธวจนะ

๒.๗ ความหมายของบาลี

พระมหาปฐมพงษ์ งามล้วน^{๑๔} กล่าวไว้ว่า คำว่า “ภาษาบาลี” หรือ “บาลี” มีปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์อรรถกถาของพระพุทธโฆษะ ซึ่งเป็นปราชญ์ทางภาษา มีชีวิตในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยท่านพุทธโฆษะนำคำว่า “บาลี” มาใช้เป็นชื่อภาษาหนึ่ง โดยเห็นว่าเป็นภาษาที่รักษาพุทธพจน์ ปัจจุบันเมื่อใช้คำว่า “บาลี” จะหมายถึงตัวพุทธพจน์

สำเนียง เลื่อมใส^{๑๕} กล่าวว่า พระพุทธโฆษาจารย์และพระธรรมपालเถระ พระอรรถกถาจารย์ ผู้มีชื่อเสียงของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ได้ให้ความหมายของคำว่า “บาลี” ไว้ ๓ แบบคือ

๑. บาลี หมายถึง พระพุทธพจน์ทั้งหมดที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก
๒. บาลี หมายถึง ภาษาของพระไตรปิฎก
๓. บาลี หมายถึง แฉกหรือแนวพระไตรปิฎก

ความหมายทั้ง ๓ นี้ มาจากรากศัพท์เดียวกัน คือ บาลี มาจาก ปาลุ ธาตุ ซึ่งแปลว่า “รักษา” โดยมีบทวิเคราะห์ศัพท์ว่า “อตุลฺ ปาเลตฺติ ปาลิ” แปลว่า ภาษาใดรักษาเนื้อความไว้ ภาษานั้นชื่อว่า บาลี

^{๑๔} พระมหาปฐมพงษ์ งามล้วน, ประวัติภาษาบาลีความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฏถึ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕.

^{๑๕} สำเนียง เลื่อมใส, ภาษาบาลีพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

ปทานุกรมบาลี-อังกฤษ ของสมาคมบาลีปกรณ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “บาลี” ไว้ ๒ อย่าง คือ

๑. บาลี หมายถึง แฉก แฉก

๒. บาลี หมายถึง ธรรมเนียม ประเพณีธรรม ตำราธรรมของพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักดั้งเดิม ซึ่งมีคัมภีร์อธิบายความ คือ อรรถกถา อนุฎีกาและโยชนา ตามลำดับ เป็นภาษาหนังสือของพุทธศาสนิกชน ในปัจจุบันใกล้ชิดกับภาษามาคธี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔^{๑๖} ได้ให้ความหมายคำว่า บาลีว่า “ภาษาที่ใช้เป็นหลักในพระพุทธศาสนาในพระพุทธรูปคัมภีร์พระไตรปิฎก พุทธพจน์ เรียกว่าพระบาลี”

สรุปได้ว่า คำว่า “บาลี” หมายถึง ภาษาที่ใช้บันทึกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในพระพุทธรูป รวมถึงภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์ต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา

๒.๘ ตัวอักษรที่ใช้เขียนภาษาบาลีและสันสกฤต

ภาษาบาลีและสันสกฤตไม่มีอักษรที่ใช้เขียนเป็นของตนเองแน่นอน เมื่อภาษาทั้งสองนี้แพร่หลายในถิ่นใดประเทศไหนก็มักจะใช้ตัวอักษรของถิ่นนั้นประเทศนั้นเป็นหลัก ในประเทศอินเดียซึ่งเป็นจุดกำเนิดของภาษาทั้งสองนี้ นิยมใช้อักษรเทวนาครีในการเขียนภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีใช้อักษรพราหมีและอักษรคุณฑหรืออักษรปัลลวะ การใช้อักษรในการบันทึกบาลีและสันสกฤตในประเทศอินเดียใช้อักษรเทวนาครี ซึ่งเป็นของอินเดียฝ่ายเหนือในการเขียนภาษาสันสกฤตและใช้อักษรปัลลวะสำหรับเขียนภาษาบาลี สำหรับประเทศไทยใช้อักษรแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น ดังนี้

๑. ยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทย ใช้อักษรปัลลวะ อักษรเทวนาครี อักษรมอญโบราณและอักษรขอมโบราณในการเขียนภาษาบาลีสันสกฤต

๒. ยุคประวัติศาสตร์ไทย สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ นิยมเขียนภาษาบาลีและสันสกฤตด้วยอักษรที่แตกต่างกันตามท้องถิ่น ดังนี้

ภาคเหนือ ใช้อักษรธรรมล้านนา ซึ่งวิวัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ

ภาคกลางและภาคใต้ ใช้อักษรขอมบรรจง (อักษรมูล) ซึ่งวิวัฒนาการมาจากอักษรขอมโบราณ

^{๑๖} อ้างแล้ว, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๒๗๑.

ภาคอีสาน ใช้อักษรธรรมอีสาน ซึ่งวิวัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณและอักษรขอม ซึ่งทางอีสานใต้ คือ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี นิยมใช้กันมาก

๓. ยุคปัจจุบัน ใช้อักษรไทยในการเขียนภาษาบาลีสันสกฤต

จะเห็นได้ว่า ภาษาบาลีและสันสกฤตนั้นสามารถเขียนด้วยอักษรชนิดต่าง ๆ ได้ นับว่าเป็นเรื่องที่ดี เพราะจะทำให้การบันทึกภาษาบาลีและสันสกฤตได้รับความสะดวกและแพร่หลายได้โดยเร็ว และเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไปในการที่จะศึกษาภาษาทั้งสอง อย่างไม่มีขอบเขต เนื่องจากไม่ถูกจำกัดด้วยอักษรชนิดใดชนิดหนึ่งของชนชาติใดชนชาติหนึ่ง โดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้เอง รากศัพท์ของภาษาบาลีและสันสกฤต จึงมักถูกนำไปใช้ในภาษาต่าง ๆ ที่รับเอาภาษาทั้งสองนี้ โดยเฉพาะประเทศไทยเรานิยมนำคำทั้งสองภาษานี้มาใช้เป็นอย่างมาก

๒.๕ สาเหตุที่ไทยรับเอาภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้

ประเทศไทยตั้งอยู่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือเอเชียอาคเนย์ ได้มีการติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างชาตินานมา ชาวต่างชาติก็มีการย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากอยู่ที่ประเทศไทย จนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และยอมรับวัฒนธรรมของกันและกันในด้านต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ภาษาไทยมีภาษาต่างประเทศเข้ามาปะปน โดยเฉพาะภาษาบาลีและสันสกฤต

วิไลศักดิ์ กิ่งคำ^{๑๓} กล่าวว่าไว้ว่า ระยะเวลาที่ภาษาบาลีสันสกฤตเข้ามาในประเทศไทยนั้น ภาษาสันสกฤตเข้ามาในประเทศไทยก่อนภาษาบาลี เหตุผลที่สำคัญ ศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามาในประเทศไทยเป็นระยะเวลานานแล้ว พราหมณ์ที่เข้ามาในประเทศไทยมี ๒ พวก คือ พวกที่นับถือพระอิศวร และพวกที่นับถือพระนารายณ์ พราหมณ์มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีตรียัมปวาย เป็นต้น ภาษาที่พราหมณ์ใช้ในการประกอบพิธีกรรมก็คือ ภาษาสันสกฤต จากนั้นจึงได้มีการศึกษาเกี่ยวกับภาษาสันสกฤตควบคู่กับการศึกษาศิลปวิทยาแขนงอื่น ๆ นับแต่นั้นมาคนไทยจึงคุ้นเคยกับรูปคำภาษาสันสกฤตก่อน เมื่อไทยรับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาจึงคุ้นเคยกับรูปคำภาษาบาลี

วิสันดี กัญแก้ว^{๑๔} กล่าวว่า บรรดาภาษาต่างประเทศที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับภาษาไทย ภาษาบาลีและสันสกฤตเข้ามาเกี่ยวข้องกับภาษาไทยมากที่สุด สาเหตุที่ไทยเรารับเอาภาษาทั้งสองนั้น มีดังนี้

๑. สาเหตุเกี่ยวกับศาสนา จากหลักฐานทางพระพุทธศาสนาปรากฏว่า ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณะทูต ๒ รูป คือ พระโสณะและพระอุตตระ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนา

^{๑๓} อ่างแล้ว, ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย, หน้า ๑๕๕.

^{๑๔} วิอ้างแล้ว, คำภาษาบาลีที่เกี่ยวกับภาษาไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๓-๔.

ในแคว้นสุวรรณภูมิ ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นประเทศไทย คนไทยยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาและยึดมั่นในคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลี

๒. สาเหตุเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี สืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์ของอินเดียเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ ประเทศอินเดียเกิดจลาจลขึ้น พวกพราหมณ์และชาวอินเดียผู้รักสงบได้ออกไปหาถิ่นที่อยู่ใหม่ โดยอาศัยไปกับพ่อค้าซึ่งเดินเรือมาค้าขายยังแหลมอินโดจีน เมื่อพ่อค้าและพราหมณ์ไปพำนักอาศัยอยู่ถิ่นใดก็มักจะเอาประเพณีและวัฒนธรรมของตนไปเผยแพร่ด้วย

๓. สาเหตุเกี่ยวกับทางด้านวรรณคดี ซึ่งวรรณคดีอินเดียทั้งที่เป็นวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี มีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทยเป็นอย่างมาก และจะเห็นได้จากวรรณคดีไทยหลายเรื่อง ในทุกยุคสมัยได้เค้าโครงมาจากชาดกในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาในพระพุทธศาสนา เช่น ในสมัยสุโขทัย วรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วง นำข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๓๑ คัมภีร์ มาเรียบเรียงใหม่ มหาชาติคำหลวงและกาพย์มหาชาติวรรณคดีในสมัยอยุธยา ได้เค้าเรื่องมาจากมหาเวสสันดรชาดก ปาจิตกุมารวรรณคดีสมัยกรุงธนบุรีได้เค้าโครงมาจากปาจิตกุมารชาดก บทละครนอกในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น วรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง ได้เค้าโครงมาจากเรื่องสุวรรณสังข์ชาดก เป็นต้น ส่วนวรรณคดีสันสกฤตที่ไทยรับมา เช่น อิทรราชคำฉันท์ พระนลคำหลวง บทละครเรื่องศกุนตลา สาวตรี และรามเกียรติ์ เป็นต้น

๔. สาเหตุเกี่ยวกับศัพท์บัญญัติ ปัจจุบันความรู้ทางด้านวิทยาการสาขาต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดศัพท์บัญญัติ คำศัพท์วิทยาการที่เป็นภาษาอังกฤษจะทับศัพท์ตามภาษาเดิมก็ไม่เหมาะสมกับคนไทย จึงต้องอาศัยบัญญัติศัพท์ขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยคำภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นส่วนมาก ด้วยเหตุนี้ ภาษาบาลีและสันสกฤตจึงเข้ามาปะปนในภาษาไทยเป็นจำนวนมาก

๒.๑๐ คุณูปการของการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต

การศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤตมีคุณค่าต่อการศึกษาภาษาไทยและสังคมไทยหลายประการ ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่พระราชทานแก่ชมรมบาลีสันสกฤต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า เรียนภาษาบาลีสันสกฤตทำให้เข้าใจภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยดีขึ้น^{๑๕}

วิสันต์ ภูแก้ว^{๒๐} ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาบาลีสันสกฤตไว้ สรุปได้ดังนี้

^{๑๕} อ้างแล้ว, ลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท, ภาพใบรองปก.

^{๒๐} อ้างแล้ว, คำภาษาบาลีที่เกี่ยวกับภาษาไทย, หน้า ๕-๑๓.

๑. ช่วยในการเขียนสะกดการันต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำพ้องเสียง ซึ่งเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต เมื่อผู้ศึกษาได้ทราบความหมายของคำศัพท์นั้น ๆ ก็สามารถเขียนสะกดการันต์คำนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง

๒. ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างซาบซึ้งในการศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและวรรณคดีไทยประเภทโคลง กาพย์ ฉันท์ กลอน เพราะวรรณคดีมีคำภาษาบาลีและสันสกฤตจำนวนมาก

๓. ช่วยในการแต่งกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ เพราะว่าคำบาลีและสันสกฤตสามารถรักษาครู หลุ่ได้ดี และกินความได้มาก ทั้งยังนำมาแปลงให้เป็นคำครูหลุ่ได้อีกด้วย เพื่อรักษาข้อบังคับแห่งกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ไว้ให้ถูกต้อง สร้างความไพเราะด้านเสียง โดยความหมายมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

๔. ช่วยให้เห็นใจในความหมายของศัพท์ธรรมะในทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

๕. ช่วยในการบัญญัติศัพท์ เนื่องจากวิทยาการสมัยใหม่แขนงต่าง ๆ ได้แพร่หลายอย่างไม่ขาดสายและวิทยาการเหล่านั้นโดยมากเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อแปลออกมาเป็นภาษาไทยแท้ไม่ได้ เรามักบัญญัติศัพท์ขึ้นใหม่แทน และศัพท์บัญญัติเหล่านั้นเรามักจะใช้คำบาลีและสันสกฤต

๖. ช่วยให้ภาษาไทยมีคำใช้มากขึ้น เนื่องจากภาษาไทยแท้ ๆ มีคำจำกัดอยู่ในวงแคบ เช่น คำว่า พ่อ แม่ เป็นต้น แต่เมื่อเรารับเอาคำบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย ทำให้เรามีคำใช้มากขึ้น เป็นไวยากรณ์ใช้แทนกันได้ คือ บิดา มารดา บิคร มารดร บิดูเรศ มาตุเรศ ชนก ชนนิ เป็นต้น

๗. นำมาผสมกับคำไทย ทำให้เกิดศัพท์ใหม่ขึ้นอีก เช่น พล (บาลีและสันสกฤต) ผสมกับคำว่า เมือง (ไทย) ได้คำใหม่ว่า พลเมือง หมายถึง ประชาชน เป็นต้น

๘. ใช้เป็นคำราชาศัพท์ คำราชาศัพท์ในภาษาไทยส่วนมากจะมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต

๙. นำมาใช้ในการตั้งชื่อ สกุล สถานที่ และสิ่งของต่าง ๆ

๑๐. นำมาใช้แทนคำไทยในส่วนที่ถือกันว่าไม่สุภาพ ซึ่งไม่อาจพูดออกมาต่อหน้าสาธารณชนได้ จึงต้องอาศัยภาษาบาลีและสันสกฤตที่มีความหมายตรงกันมาใช้แทนคำไทยเหล่านั้น เช่น คำว่า เยี่ยว ใช้คำสุภาพจากภาษาบาลีและสันสกฤตว่า ปัสสาวะ แทน ส่วนคำว่า หมา เมื่อต้องการใช้ในการพูดหรือเขียนเป็นทางการเราก็จะใช้คำสุภาพจากภาษาบาลีและสันสกฤตว่า สุนัข เป็นต้น

จะเห็นว่าภาษาบาลีและสันสกฤตมีประโยชน์มาก โดยใช้เป็นคำราชาศัพท์ ใช้ในการแต่ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ใช้เป็นคำนามทั้งไป คำสรรพนาม และช่วยให้เข้าใจรากเหง้าของภาษาอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ ภาษาบาลีและสันสกฤตจึงเหมาะสมแก่การเรียนรู้

๒.๑๑ ระบบเสียงในภาษาบาลี

อักขระ หรือ อักษร หมายถึง เสียง หรือ ตัวหนังสือ ในภาษาบาลีให้ความหมายของคำว่า “อักขระ” ไม่รู้จักสิ้นและไม่เป็นของแข็ง อักขระในภาษาบาลีนั้นมี ๒ อย่าง คือ สระและพยัญชนะ

หน่วยเสียงสระ (Vowels)

คำว่า สระ หมายถึง อักขระที่เปล่งเสียงให้ประสาทหูได้ยินและออกเสียงได้เอง กล่าวคือ ออกเสียงได้โดยไม่ต้องอาศัยอักษรตัวอื่น สระมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “นิสสัย” เพราะเป็นที่อาศัยพยัญชนะให้ออกเสียงได้ ดังที่พระอมราภิกขิต^{๒๐} ได้อธิบายว่า หน่วยเสียงสระภาษาบาลี มี ๘ หน่วยเสียง คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สัทสระ หรือ สระเดี่ยว ๖ หน่วยเสียง ได้แก่ อ อา อิ อี อุ อู เมื่อจัดเป็นคู่ได้ ๓ คู่ เรียกว่า วรรณะ ได้แก่

อ	อา	เรียกว่า	อ วรรณะ
อิ	อี	เรียกว่า	อิ วรรณะ
อุ	อู	เรียกว่า	อุ วรรณะ

๒. สังยุดสระ หรือสระผสมมี ๒ หน่วยเสียง ได้แก่ เอ โอ

สระ เอ เกิดจากการผสมกันระหว่างสระ อ + อิ เป็นสระ เอ

สระ โอ เกิดจากการผสมกันระหว่างสระ อ + อุ เป็นสระ โอ

เป็นที่น่าสังเกตว่า สระ ๘ ตัวนั้น แบ่งตามเสียงสั้นและเสียงยาวของสระออกเป็น ๒ ประเภท คือสระเสียงสั้นเรียกว่ารัสสระ มี ๓ ตัว คือ อ อิ อุ และสระเสียงยาว เรียกว่า ทิมสระ มี ๕ ตัว คือ อา อี อู เอ โอ สำหรับสระ เอ สระ โอ สระ ๒ ตัวนี้ หากมีตัวสะกดในภาษาบาลีจะจัดเป็นรัสสระ เช่น คำว่า เสขโย สระที่เป็นรัสสระล้วนออกเสียงสั้นและเบา ไม่มีพยัญชนะสังโยคหรือตัวสะกด และไม่มียอดหรือเบื้องหลัง เรียกว่า ลหุ ส่วนสระที่เป็นทิมสระล้วนออกเสียงยาวและหนัก รวมทั้งสระที่เป็นรัสสระที่มีพยัญชนะสังโยคหรือตัวสะกดอยู่ข้างหลัง เรียกว่า ครุ

สำหรับเสียงสระในภาษาบาลีแม้มีรูปสระ ๘ รูป คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ แต่เมื่อนำไปใช้สามารถออกเสียงได้ ๕ เสียง โดยเพิ่มเสียง โอ เข้ามาในกรณีที่ใช้สระ เอ ที่มีพยัญชนะตัว ย สะกด

^{๒๐} พระอมราภิกขิต, อธิบายบาลีไวยากรณ์สมัยญานาภิธานและสนธิ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓-๔.

อ่านออกเสียงเป็นสระไอ เช่น คำว่า ทักษิณโย อ่านว่า ทัก-จิ-ไณย-โย ห้ามออกเสียงเป็นสระเออว่า ทัก-จิ-ณย-โย

หน่วยเสียงพยัญชนะ (Consonants)

คำว่า “พยัญชนะ” สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๒๒} ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง การทำเนื้อความให้ปรากฏชัดเจน มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “นิสสิต” เพราะอาศัยสระจึงออกเสียงได้ และทำเนื้อความของสระให้ปรากฏชัด พยัญชนะภาษาบาลีจัดเป็น ๒ พวก คือ วรรณ และ อวรรณ พยัญชนะที่จัดเป็นพวกเดียวกันตามฐานกรณ์ที่เกิดของเสียงชื่อว่า พยัญชนะวรรณ มี ๒๕ ตัว แบ่งเป็น ๕ วรรณ ได้แก่

ก	ข	ค	ฅ	ง	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ก	วรรณ
จ	ฉ	ช	ฌ	ญ	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	จ	วรรณ
ฎ	ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ฎ	วรรณ
ด	ถ	ท	ธ	น	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ด	วรรณ
ป	ฝ	พ	ภ	ม	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ป	วรรณ

พยัญชนะเสชาวรรณ เรียกว่าอวรรณ มี ๘ ตัว คือ ข ฐ ฎ ฏ ฐ ฒ ฑ ฒ

เสียงของพยัญชนะในภาษาบาลี แบ่งเป็น ๒ เสียง คือ เสียงโฆสะและอโฆสะ พยัญชนะที่มีเสียงก้องเรียกว่า โฆสะ พยัญชนะที่ไม่มีเสียงก้องเรียกว่า อโฆสะ

พยัญชนะตัวที่ ๑ ตัวที่ ๒ ใน วรรณทั้ง ๕ คือ ก ข จ ฉ ฐ ฎ ฏ ฐ ฒ ฑ ฒ ๑๑ ตัวนี้ เป็นพยัญชนะเสียงไม่ก้อง เรียกว่า พยัญชนะอโฆสะ

พยัญชนะตัวที่ ๓ ตัวที่ ๔ และตัวที่ ๕ ใน วรรณทั้ง ๕ คือ ค ฅ ง ฌ ช ญ ฑ ฒ ฑ ฐ ฒ , พ ฝ ภ ม และ พยัญชนะวรรณอีก ๖ ตัว คือ ข ฐ ฎ ฏ ฐ ฒ ๒๑ ตัวนี้เป็นพยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่า พยัญชนะโฆสะ

° อ่านว่า นิคคหิต นักปราชญ์ผู้รู้ศัพท์ศาสตร์ประสงค์เป็น “โฆสะ” ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนาประสงค์เป็น โฆสา โฆสวิมุตติ คือพ้นจาก โฆสะและอโฆสะ เสียงนิคคหิตนี้อ่านตามวิธีภาษาบาลี มีเสียงเหมือน ง สะกด

สำหรับพยัญชนะยังสามารถแบ่งเสียงออกได้อีก ๒ ลักษณะ คือ

๑. พยัญชนะที่ออกเสียงถูกฐานตัวเองหย่อน ๆ ออกเสียงแผ่วเบา ชื่อ ลิลิต ได้แก่ พยัญชนะตัวที่ ๑ ตัวที่ ๓ ในวรรณทั้ง ๕ คือ ก ค จ ช ฎ ฏ ฐ ฒ ฑ ฒ

^{๒๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๑ สมัญญาภิธานและสนธิ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๘.

๒. พยัญชนะที่ถูกรฐานของตนหนัก บันลือเสียงดัง ออกเสียงหนัก ชื่อ ธนิต ได้แก่ พยัญชนะตัวที่ ๒ ตัวที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ข ฃ ฉ ฐ ฒ ถ ฐ ผ ภ

ตารางแสดงพยัญชนะของภาษาบาลี

เสียง อโฆสะ			เสียง โฆสะ		
	สถิต	ธนิต	สถิต	ธนิต	สถิต
วรรค	๑	๒	๓	๔	๕
ก	ก	ข	ค	ฃ	ง
จ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ฎ	ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
ด	ด	ถ	ท	ธ	น
ป	ป	ผ	พ	ภ	ม
อวรรค	-ส		พยัญชนะอวรรค ๖ ตัว คือ ข ร ล ว ห พ จัดเป็น โฆสะ		
รวม	พยัญชนะอโฆสะ มี ๑๑ ตัว		พยัญชนะโฆสะ รวมทั้งหมดมี ๒๑ ตัว		

๒.๑๒ ระบบเสียงในภาษาสันสกฤต

ภาษาสันสกฤตมีหน่วยเสียงสระและพยัญชนะเหมือนกับภาษาบาลี แต่มีจำนวนมากกว่าภาษาบาลี โดยมีสระและพยัญชนะเพิ่มขึ้นมาอีก ดังนี้

หน่วยเสียงสระ (Vowels)

ภาษาสันสกฤตมีหน่วยเสียงสระ ๑๔ หน่วยเสียง ได้แก่ อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ ไอ เอา ฤ ฌ ฤ ฌ โดยแบ่งเป็นสุทสระ หรือสระเดี่ยว ๑๐ ตัว สังยุดตสระหรือสระประสม ๔ ตัว ดังนี้

สุทสระหรือสระเดี่ยว ๑๐ ตัว แบ่งเป็นสระเสียงสั้นและสระเสียงยาว ดังนี้

รัสสระ (สระเสียงสั้น)

อ

อิ

อุ

ฤ

ฌ

ทิมสระ (สระเสียงยาว)

อา

อี

อู

ฤา

ฌา

สังยุดตสระหรือสระประสม ๔ ตัว เป็นที่ผสมสระ ได้แก่ สระ เอ โอ โอ เอา สระผสม ๔ ตัวนี้ เกิดจากการผสมกันของสระ ๒ เสียง ดังนี้

สระ เอ	เกิดจากการผสมกันระหว่างสระ	อ + อิ	เป็นสระ เอ
สระ โอ	เกิดจากการผสมกันระหว่างสระ	อ + อิ	เป็นสระ โอ
สระ โอ	เกิดจากการผสมกันระหว่างสระ	อ + อุ	เป็นสระ โอ
สระ เอา	เกิดจากการผสมกันระหว่างสระ	อา + อุ	เป็นสระ เอา

สระในภาษาสันสกฤต ๑๔ หากจัดเป็นคู่หรือวรรณะ จัดได้ดังนี้

สระ อ	อา	เรียกว่า	อ	วรรณะ
สระ อิ	อี	เรียกว่า	อิ	วรรณะ
สระ อุ	อุ	เรียกว่า	อุ	วรรณะ
สระ ฤ	ฤา	เรียกว่า	ฤ	วรรณะ
สระ ฌ	ฌา	เรียกว่า	ฌ	วรรณะ

สำหรับสระผสม คือ เอ โอ โอ เอา จัดเป็นคู่หรือวรรณะไม่ได้

หน่วยเสียงพยัญชนะ (Consonants)

หน่วยเสียงพยัญชนะในภาษาสันสกฤตมี ๓๕ แบ่งเป็นพยัญชนะวรรคและอวรรค เหมือนบาลี โดยพยัญชนะวรรคมร ๒๕ ตัว พยัญชนะอวรรค ๑๐ ตัว ดังนี้

พยัญชนะวรรค มี ๒๕ ตัว แบ่งเป็น ๕ วรรค ได้แก่

ก	ข	ค	ฌ	ง	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ก	วรรค
จ	ฉ	ช	ฌ	ญ	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	จ	วรรค
ฎ	ฏ	ฑ	ฒ	ณ	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ฎ	วรรค
ต	ถ	ท	ธ	น	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ต	วรรค
ป	ผ	พ	ภ	ม	๕	ตัวนี้	เรียกว่า	ป	วรรค

พยัญชนะเศษวรรค เรียกว่า อวรรค มี ๑๐ ตัว คือ ย ร ล ว ส ศ ษ ห พุ ุ

ุ นิคคหิต ในภาษาสันสกฤตออกเสียงเป็น อัม ถ้าใช้คู่กับสระอื่นมีค่าเท่ากับ ม และในการเขียนนิคคหิต เมื่อใช้คู่กับ สระ อิ ตามเป็นพินัยในระบบคอมพิวเตอร์ภาษาไทย ไม่สามารถพิมพ์แยกจากกันได้เหมือนกับการใช้คู่กับสระ อุ ดังนั้น จึงใช้รูปสระ อิ ในภาษาไทยแทน แต่ไม่ออกเสียงเป็นสระ อิ คงออกเสียงเป็นสระ อิ มี ม เป็นตัวสะกด (อิม) เช่น อกาสิ อ่านว่า อะกาสิม ไม่ใช่อ่านว่า อะกาสิ แต่หากอ่านตามแบบภาษาบาลีอ่านว่า อะกาสิง ไม่ใช่ อะกาสิ เป็นต้น

๒.๑๓ ฐานกรณ์

หน่วยเสียงสระและพยัญชนะในภาษาบาลีและสันสกฤตมีอวัยวะเป็นจุดกำเนิดเสียง และอวัยวะในการกล่อมเกลาเสียงที่เปล่งออกมา เรียกว่า “ฐานกรณ์” เนื่องจากภาษาบาลีและสันสกฤตมีพยัญชนะที่เหมือนกัน ต่างเฉพาะส่วนของสันสกฤตที่เพิ่มสระและพยัญชนะบางตัวเข้ามาอีก ดังนั้นในที่นี้จะอธิบายรวมกันทั้งสองภาษาในหัวข้อที่ว่าด้วยเรื่องฐานกรณ์

คำว่า “ฐาน” หมายถึง ตำแหน่งอวัยวะหรือจุดที่เกิดของเสียงในช่องปากและริมฝีปาก

คำว่า “กรณ์” หมายถึง อวัยวะที่กระทำให้เกิดเสียง ได้แก่ลิ้นและเส้นเสียงในช่องคอ

ดังนั้น คำว่า “ฐานกรณ์” หมายถึง ฐานที่ตั้งที่เกิดของอักษรหรือสระและพยัญชนะ มี ๖ คือ

๑. กณฺโฐ คอ

๒. ตาลุ เพดาน

๓. มุทฺธา ศรีษะหรือปุ่มเหงือก

๔. ทนฺโต ฟัน

๕. โกฎฺโฐ ริมฝีปาก

๖. นาสิกกา จมูก

สระและพยัญชนะบางตัวเกิดในฐานเดียว บางตัวเกิดใน ๒ ฐาน ดังนี้

อ อา ก ข ค ฅ ง ห ๘ ตัวนี้เกิดในคอ เรียกว่า กณฺฐชะ

อิ อี ไอ จ ฉ ฆ ฌ ญ ย ศ ๑๐ ตัวนี้เกิดที่เพดาน เรียกว่า ตาลุชะ

ฎ ฏ ท ฒ ฌ ร พ ษ ฤ ฌ ๑๐ ตัวนี้เกิดที่ปุ่มเหงือก เรียกว่า มุทฺทชะ

ต ถ ท ธ น ล ส ฎ ภา ๕ ตัวนี้เกิดที่ฟัน เรียกว่า ทนฺตชะ

อุ อู เอา ป ฟ พ ภ ม ๘ ตัวนี้เกิดที่ริมฝีปาก เรียกว่า โกฎฺฐชะ

อํ นิคคหิต เกิดที่จมูกและคอ เรียกว่า นาสิกกณฺฐฐานชะ

อักษรที่เกิดใน ๒ ฐาน

พยัญชนะที่สุคตวรรค ๕ ตัว คือ ง ญ ฌ ญ ม ฤ เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฐานเดิมของตนและจมูก เรียกว่า สกฺกฐานนาสิกกณฺฐฐานชา (ฐานเดิม ง คอ ญ เพดาน ฌ ปุ่มเหงือก น ฟัน ม ริมฝีปาก)

เอ ไอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและเพดาน เรียกว่า กณฺฐตาลุชะ

โอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก เรียกว่า กณฺโฏกฎฺฐชะ

ว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฟันและริมฝีปาก เรียกว่า ทนฺโตกฎฺฐชะ

หุ ที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ญ ฌ ญ ม ฤ ฎ ฏ พุ เกิดที่อก เรียกว่า อูรชะ ถ้าไม่ได้ประกอบด้วยพยัญชนะตัวอื่น จะเกิดที่ฐานคอ ตามฐานเดิมของตน (กณฺฐชะ)

๒.๑๔ พยัญชนะสังโยค

พยัญชนะสังโยคหมายถึง การใช้พยัญชนะตัวสะกดและตัวตาม ซึ่งภาษาบาลีและสันสกฤตมีกฎระเบียบการใช้ที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งจะได้นำเสนอแต่ละภาษาตามลำดับดังนี้

๒.๑๔.๑ พยัญชนะสังโยคในภาษาบาลี

ลักษณะการใช้พยัญชนะสังโยค หรือการใช้พยัญชนะตัวสะกดและตัวตาม (ซ้อนกัน) ในภาษาบาลีมีกฎการใช้ที่ค่อนข้างแน่นอนตายตัว กล่าวคือ พยัญชนะตัวที่ ๑ ซ่อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๑ และตัวที่ ๒ ในวรรคของตนได้ ส่วนพยัญชนะตัวที่ ๓ ซ่อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๓ และตัวที่ ๔ ในวรรคของตนได้ และพยัญชนะตัวที่ ๕ สดวรรค ซ่อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเว้นแต่พยัญชนะตัว ง ซ่อนหน้าตัวเองไม่ได้ ดังนี้

๑. พยัญชนะตัวที่ ๑ ในแต่ละวรรคใช้เป็นตัวสะกดและตัวตาม เมื่อใช้เป็นตัวสะกดแล้วตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๒ ในวรรคของตน ดังตัวอย่าง

วรรค ก ใช้ ก เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๒ ในวรรค เช่น คำว่า จกุก (ล้อ) ตกุก (ตริกตรอง กังวล) จกุกุ (ดวงตา) ทุกุก (ความทุกข์)

วรรค จ ใช้ จ เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๒ ในวรรค เช่น คำว่า กิจจ (การงาน) มจจุ (ความตาย) ปุจญา (ถาม) มิจจา (ผิด)

วรรค ฎ ใช้ ฎ เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๒ ในวรรค เช่น คำว่า วฎฎ (วน หมุน) อฎฐุชិ (กระตุก) ทิฎฐุชิ (ความเห็น)

วรรค ต ใช้ ต เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๒ ในวรรค เช่น คำว่า อตต (ตน) เขตต (แดน นา) วตต (ผ้า) อตถ (เนื้อความ ประโยชน์)

วรรค ป ใช้ ป เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๒ ในวรรค เช่น คำว่า สิปป (ศีลปะ) อุปฺป (ดอกบัว) ปุप्ผ (ดอกไม้) ปปฺผาส (ปอด)

๒. พยัญชนะตัวที่ ๓ ในแต่ละวรรคใช้เป็นตัวสะกดและตัวตาม เมื่อใช้เป็นตัวสะกดแล้วตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรคของตน ดังตัวอย่าง

วรรค ก พยัญชนะตัวที่ ๓ ใช้ ค เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรค เช่น ออกค (เลิศ) ปุคค (บุคคล) วยคฺช (เสือ) ออกฺช (มีค่าควรบูชา)

วรรค จ พยัญชนะตัวที่ ๓ ใช้ ช เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรค เช่น วิชชา (ความรู้) มชฺช (น้ำเมา) อุปฺปมาย (อุปัชฌาย์) อชฺชฌาสย (อรัญญิก)

วรรค ฎ พยัญชนะตัวที่ ๓ ใช้ ฑ เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรค เช่น วฑฺฒน (เจริญ) วุฑฺฒิ (ความเป็นผู้เจริญ) อฑฺฒ (ครึ่งหนึ่ง)

วรรค ต พยัญชนะตัวที่ ๓ ใช้ ท เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรค เช่น ภทฺท (เจริญ) นิทฺทา (หลับ) อิทฺธิ (ฤทธิ์ อำนาจ) สทฺธา (ความเชื่อ)

วรรค ป พยัญชนะตัวที่ ๓ ใช้ พ เป็นตัวสะกดและตัวตาม และใช้เป็นตัวสะกดตามด้วยพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรค เช่น ปุพฺพต (ภูเขา) สพฺพ (ทั้งปวง) กพฺภ (กรรม) ทพฺภิกฺข (อาหารหายาก)

๓. ส่วนพยัญชนะตัวที่ ๕ สดวรรค (ง ฉ ญ น ม) ซ่อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเว้นแต่พยัญชนะตัว ง ซ่อนหน้าตัวเองไม่ได้ ดังตัวอย่าง

วรรค ก พยัญชนะตัวที่ ๕ คือ ง เป็นตัวสะกดและตามด้วยพยัญชนะในวรรคของตน แต่ซ่อนหน้าตัวเองไม่ได้ เช่น อกฺก (เชื้อ) สงฺขาร (สังขาร) มงฺกล (มงคล) ชงฺฆ (แจ้ง)

วรรค จ พยัญชนะตัวที่ ๕ คือ ญ เป็นตัวสะกดและตามด้วยพยัญชนะในวรรคของตน พร้อมทั้งซ่อนหน้าตัวเองได้ เช่น ปญฺจ (ห้า) กุญฺช (ช้าง) วญฺญา (หญิงเป็นหมัน) กญฺญา (หญิงสาว)

วรรค ฎ พยัญชนะตัวที่ ๕ คือ ฌ เป็นตัวสะกดและตามด้วยพยัญชนะในวรรคของตน พร้อมทั้งซ่อนหน้าตัวเองได้ เช่น กญฺจ (คอ) จญฺท (คูร้าย) กญฺณ (หู) วญฺณ (สี ผิว)

วรรค ต พยัญชนะตัวที่ ๕ คือ น เป็นตัวสะกดและตามด้วยพยัญชนะในวรรคของตน พร้อมทั้งซ่อนหน้าตัวเองได้ เช่น อนฺต (ที่สุด) กนฺถ (กัมภีร์) จนฺท (ดวงจันทร์) กนฺธ (กลิ่น) สนฺนิวาส (การอยู่ร่วมกัน)

วรรค ป พยัญชนะตัวที่ ๕ คือ ม เป็นตัวสะกดและตามด้วยพยัญชนะในวรรคของตน พร้อมทั้งซ่อนหน้าตัวเองได้ เช่น สมฺปทาน (การมอบให้) สมฺผลสฺส (สัมผัส) อมฺพร (ท้องฟ้า) กุมฺภ (หม้อ) กมฺม (กรรม)

พระมหานិยม อุตุตโม^{๒๓} กล่าวว่าไว้ว่า พยัญชนะเสชวรรค คือ ย ร ล ว ส ห พ พยัญชนะ ๗ ตัวนี้ เป็นอัมสระ มีเสียงกึ่งสระ คือ ออกเสียงได้ครั้งหนึ่ง คือ พยัญชนะเหล่านี้บางตัวเมื่อใช้รวมกันกับพยัญชนะอื่นออกเสียงพร้อมกันได้ หรือที่ไทยเราเลือกออกเสียงควบกล้ำ เช่น คำว่า พุรฺหฺมา อ่านว่า พรัม-มา พุรฺ ออกเสียงควบกล้ำกันได้และพยัญชนะบางตัวแม้เป็นตัวสะกด ก็ออกเสียงได้อีกครั้งหนึ่ง คือ เป็นทั้งตัวสะกดและออกเสียงในตัวเองได้อีกครั้งหนึ่ง เช่น คำว่า กลฺยา อ่านว่า กัล-ละ-ยา พยัญชนะตัว ล เป็นตัวสะกดและออกเสียงในตัวเองได้อีก

๒.๑๔.๒ พยัญชนะสังโยคในภาษาสันสกฤต

^{๒๓} พระมหานิยม อุตุตโม, หลักสูตรย่อบาลีไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๗.

ลักษณะการใช้พยัญชนะสังโยค หรือการใช้พยัญชนะตัวสะกดและพยัญชนะตัวตาม (ซ้อนกัน) ในภาษาสันสกฤตมีทั้งในส่วนที่เหมือนภาษาบาลี และส่วนที่แตกต่างกัน หลักการใช้ตัวสะกดของภาษาสันสกฤต มีว่า พยัญชนะที่ใช้เป็นตัวสะกดและตัวตามในภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ

๑. พยัญชนะซ้อน หรือตัดสะกดที่มีฐานเกิดเดียวกัน อยู่ในวรรคเดียวกันเหมือนภาษาบาลี คือ

พยัญชนะตัวที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๑ และตัวที่ ๒ ในวรรคของตนได้
 พยัญชนะตัวที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๓ และตัวที่ ๔ ในวรรคของตนได้
 พยัญชนะตัวที่ ๕ สุกวรรค ซ้อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ เว้นแต่ตัว ง ซ้อนหน้าตัวเองไม่ได้

๒. พยัญชนะประสม หมายถึง พยัญชนะที่ใช้เป็นตัวสะกดและพยัญชนะตัวตาม มีฐานที่เกิดต่างกัน ตัวสะกดอยู่ในวรรคหนึ่ง ตัวตามอาจจะอยู่ต่างวรรคก็ได้ แต่ต้องเป็นเสียงอโหสหรือโหสอย่างเดียวกัน คือ ถ้าตัวสะกดเป็นเสียงอโหส พยัญชนะตัวตามต้องเป็นพยัญชนะอโหส หรือถ้าตัวสะกดเป็นพยัญชนะเสียงโหส พยัญชนะตัวตามต้องเป็นพยัญชนะโหสด้วย จะยกเว้นเฉพาะพยัญชนะเสียงอ่อนหรือสุควรรค ง ญ ฌ น ม และพยัญชนะ ย ร ล ว เท่านั้น ที่ไม่มีการกำหนดเรื่องพยัญชนะอโหสหรือโหส

ตัวอย่าง

พยัญชนะอโหสมาด้วยกัน เช่น มุกุต (มุกดา) สปฺต (สัปดาห์) วสตุ (วัสดุ) เป็นต้น
 พยัญชนะโหสมาด้วยกัน เช่น ปุทฺถล (บุคคล) อุทฺโฆษ (ประกาศ) ศพฺพ (เสียง) ลพฺฐ (ได้รับ) เป็นต้น

พยัญชนะเสียงอ่อนมาข้างหลังพยัญชนะเสียงแข็งที่เป็นอโหส เช่น สดฺย (ความจริง) ศฺกฺร (วันศุกร์) วกฺตร (หน้า) เป็นต้น

พยัญชนะเสียงอ่อนมาข้างหน้าพยัญชนะเสียงแข็งที่เป็นอโหส เช่น อุคฺกา (คบเพลิง) ศิลฺป (ศิลปะ) อรฺจิ (เปลวไฟ) สรฺป (งู) สรฺปี (เนยใส) เป็นต้น

พยัญชนะเสียงอ่อนมาข้างหลังพยัญชนะเสียงแข็งที่เป็นโหส เช่น วรฺก (พรรคพวก) อรฺหม (มีค่า) ครฺภ (ครรภ์) เป็นต้น

๒.๑๕ ความแตกต่างระหว่างภาษาบาลีและสันสกฤต

ภาษาบาลีและสันสกฤต แม้จะจัดอยู่ในภาษาตระกูลเดียวกัน คือตระกูลภาษามีวิภัติปัจจัย แต่ก็ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๔ ยุค อันได้แก่ ยุคสมัยที่เกิดแตกต่างกัน ระบบเสียงสระและพยัญชนะ เรื่องด้านเสียงและการนำไปใช้และความหมายดังนี้

๑. ยุคสมัยที่เกิดแตกต่างกัน

ตามข้อมูลที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ภาษาสันสกฤตมีจุดกำเนิดที่ภาษาอารยันสมัยเก่า เรียกว่า ภาษาพระเวท โดยปาดินิเป็นผู้รวบรวมเรียบเรียงขึ้นใหม่ ส่วนภาษาบาลีเกิดในสมัยอินเดีย อารยันยุคกลาง โดยชาวพุทธนิกายเถรวาทส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นภาษามาคธี หรือภาษาถิ่นแคว้นมคธ

๒. ระบบเสียงสระและพยัญชนะ

ระบบเสียงภาษาบาลีและสันสกฤต แม้ว่าจะมีระบบเสียงเหมือนกัน คือ ระบบเสียงสระและระบบเสียงพยัญชนะ แต่มีจำนวนสระและพยัญชนะที่แตกต่างกัน โดยสระในภาษาบาลีมี ๘ ตัว พยัญชนะมี ๓๓ ตัว แต่ในภาษาสันสกฤตมีสระ ๑๔ ตัว โดยเพิ่มเข้ามาอีก ๖ ตัว คือ ฤ ฌ ฤ ฤ ใ อเอ ส่วนพยัญชนะในภาษาสันสกฤตมีสระ ๓๕ ตัว มีมากกว่าภาษาบาลี ๒ ตัว คือ ศ ษ

๓. เรื่องด้านเสียง

ในภาษาสันสกฤตมีสระและพยัญชนะมากกว่าภาษาบาลี เมื่อนำไปใช้จึงมีความแตกต่างกันในด้านเสียงของคำ ดังนี้

๓.๑ ด้านการใช้เสียงสระเดียวมีความแตกต่างกัน ดังนี้

๓.๑.๑ ในภาษาสันสกฤตใช้เสียง ฤ แต่ในภาษาบาลีใช้เสียง อ เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
กฤห	คห	บ้าน
ปฤถวี	ปจฺวี	แผ่นดิน
มฤต	มต	ตายแล้ว
มฤตยู	มจฺยู	ความตาย

๓.๑.๒ ในภาษาสันสกฤตใช้เสียง ฤ บาลีใช้เสียง อี เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
กฤตฺย	กิจฺจ	กิจ การงาน
ตฤณ	ติณ	หญ้า
มฤก	มิก	เนื้อ กวาง
ฤทฺธิ	อิทฺธิ	ฤทธิ อำนาจ
ฤษี	อิสิ	ฤษี

๓.๑.๓ ในภาษาสันสกฤตใช้เสียง ฤ ในภาษาบาลีใช้เสียง อุ เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
ฤตุ	อุตุ	ฤดูกาล
ปิตฤ	ปิตุ	พ่อ
มาตฤ	มาตุ	แม่
ฤชु	อุชु	ความซื่อตรง
มฤทุ	มูทุ	ความอ่อนโยน

๓.๑.๔ สันสกฤตใช้สระผสม แต่ในภาษาบาลีใช้สระเดี่ยว เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
ไอศุวริย	อิสฺสริย	ความเป็นใหญ่
ไวศาช	วิสาช	เดือนหก
ไสนุชว	สินุชว	ม้าสินธพ
เสนุห	สินุห	ความรัก

๓.๒ การใช้เสียงสระผสม ในภาษาบาลีสันสกฤตมีการใช้ที่แตกต่างกัน ดังนี้

๓.๒.๑ สันสกฤตใช้เสียงสระ ไอ ในภาษาบาลีใช้สระ เอ เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
ไอศุย	เจศย	เจศย
ไมเรย	เมเรย	ของมีนเมา
ไวทุย	เวชช	หมอ แพทย์
ไวร	เวร	เวร
ไมตุร	เมตุตา	ความเมตตา

๓.๒.๒ สันสกฤตใช้เสียงสระ เอา ในภาษาบาลีใช้สระ เอ เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
เอารส	โอรส	ลูกชาย
เลากุย	โลกย	โลกี เกี่ยวกับโลก
เปาราน	โพราน	โบราณ เก่า ก่อน
เการาญจ	โกญจ	นกระเรียน
เกาเศย	โกเศชย นกระเรียน	

๓.๓ ด้านการใช้เสียงพยัญชนะ พยัญชนะในภาษาสันสกฤตมีมากกว่าภาษาบาลีอยู่

๒ ตัว คือ ศ ษ ดังนั้น การใช้พยัญชนะในภาษาทั้งสองจึงต่างกัน ดังนี้

๓.๓.๑ สันสกฤตใช้ ศ ษ ในภาษาบาลีใช้ ส เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
ศาสนา	ศาสนา	ศาสนา
ศาลา	ศาลา	ศาลา ที่พัก
ศีล	ศีล	ศีล
ศีรุษ	สีส	หัว
ศรীর	สรীর	ร่างกาย
ศต	สต	ร้อย
กาชย	กาสว	ผ้าข้อมน้ำฝาด
บุรุษ	บุริส	บุรุษ
วิเศษ	วิเสส	วิเศษ
วิษย	วิสย	วิสัย

๓.๓.๒ การใช้เสียงพยัญชนะ พ ซึ่งทั้งสองภาษามีเหมือนกันแต่ใช้ต่างกัน คือ ภาษาบาลีจะใช้ ฟ แต่ภาษาสันสกฤตใช้พยัญชนะ พ ฏ ล ฌ หรือ ฌ ฤ แทน ดังนี้

ภาษาสันสกฤต	ภาษาบาลี	ความหมาย
กริชา	กีฬ	การเล่น
จุชา	จุฬ	ยอด หัว ผมงูก
กรุช	ครุฬ	ครุฑ
วิชาร	วิฬาร	แมว
อุชาร	อุฬาร	ยิ่งใหญ่ ใหญ่โต
เขญ	เขฬ	น้ำลาย
ตาล	ตฬ	ลูกตาล ลูกกุญแจ
วิรูฌ	วิรุฬห	งอกงาม
เวญ	เวฬุ	ไม้ไผ่

๓.๔ อ นิคคหิต ในภาษาบาลีมีเสียงเป็น อัง แต่เมื่อใช้ร่วมกับสระอื่น ๆ มีค่าเท่ากับ ง สำหรับภาษาสันสกฤตอ่านออกเสียง อัม เมื่อนำไปใช้ร่วมกับสระอื่น มีค่าเท่ากับ ม

๓.๕ การใช้พยัญชนะคู่ เป็นการใช้พยัญชนะตัวสะกดและตัวตาม ตามที่ได้อธิบายไว้แล้วในเรื่องพยัญชนะสังโยค ซึ่งภาษาบาลีมีกฎเกณฑ์ที่ค่อนข้างตายตัวแน่นอน แต่ในภาษาสันสกฤตสามารถใช้พยัญชนะตัวสะกดและตัวตามต่างวรรคกันได้ เช่น

ในภาษาสันสกฤต คำว่า วสตุ (วสตุ) ใช้พยัญชนะตัวสะกดและตัวตามต่างวรรคกัน ส เป็นพยัญชนะอวรรคหรือเสววรรค ในขณะที่ตัวที่ตาม คือ ต เป็นพยัญชนะวรรค ต ในภาษาบาลีใช้คำว่า วตฺต (วตฺต) ซึ่งตัวสะกด คือ ต และตัวตาม คือ ถ นั้นอยู่ในวรรคเดียวกันคือ วรรค ต

๒.๑๖ การสร้างคำในภาษาบาลีและสันสกฤต

คำในภาษาบาลีและสันสกฤตมักสร้างขึ้นจากส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ ชาติ ปัจจัย วิภัติ เมื่อประกอบด้วยส่วนสำคัญทั้งสามแล้วก็จะสามารถนำไปใช้ได้ ชาติ คือ มูลรากศัพท์ที่พึงพวง ในภาษาบาลีมีชาติอยู่ประมาณ ๑,๘๖๔ ชาติ ส่วนในภาษาสันสกฤตมีประมาณ ๒,๒๐๐ ชาติ ชาติแต่ละตัวอาจมีความหมายได้หลายอย่าง ส่วนปัจจัย คือคำจำพวกหนึ่งสำหรับใช้ประกอบท้ายนามศัพท์ และท้ายธาตุ ทำให้นามศัพท์และธาตุกลายเป็นศัพท์ การสร้างคำศัพท์ในภาษาบาลีที่จะกล่าวในที่นี้มี ๕ ประเภท คือ

๑. การสร้างคำโดยการลงอุปสรรค ซึ่งเป็นกลุ่มคำศัพท์ที่จะใช้ตามลำพังไม่ได้ ต้องอาศัยคำอื่น ซึ่งอาจเป็นคำนาม คำคุณนาม หรือคำกริยา และเมื่ออาศัยคำอื่นก็จะทำให้คำนั้นมีความหมายแปลกไปจากเดิม ซึ่งก็เท่ากับเราได้คำใหม่ขึ้นมาอีก ๑ คำ ด้วยเหตุนี้ การนำคำอุปสรรคไปใช้จึงถือได้ว่าเป็นวิธีสร้างคำศัพท์อีกวิธีหนึ่งของภาษาบาลีสันสกฤต

๒. การสร้างคำโดยวิธีกิตก์ การเอารากศัพท์ที่เรียกว่าธาตุ มาประสมกับปัจจัย ซึ่งมีวิธีและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตามชนิดของปัจจัยแต่ละตัว เมื่อประสมกันแล้วใช้เป็นคำนามบ้าง คำวิเศษณ์บ้าง คำกริยาบ้าง คำที่สร้างขึ้นด้วยวิธีนี้เรียกว่ากิตก์

๓. การสร้างคำโดยวิธีตัดทิต เป็นวิธีการย่อบท ๒ บทเข้าด้วยกัน (ย่อคำศัพท์) โดยคงศัพท์แรกไว้และลบบท (ศัพท์) หลังทิ้งเสียแล้วนำปัจจัยมาลงแทน

๔. การสร้างคำโดยวิธีสมาส เป็นวิธีการสร้างคำในภาษาบาลีและสันสกฤต เช่นเดียวกับคำประสมของไทย โดยนำคำตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไปมารวมเป็นคำเดียวกัน ให้มีความหมายเกี่ยวเนื่องกัน

๕. การสร้างคำโดยวิธีสนธิ คือ การเชื่อมเสียงคำท้ายกับเสียงของคำศัพท์ที่ตามมาให้เป็นเสียงกลมกลืนกัน เพื่อให้ออกเสียงได้สะดวกและไพเราะ มี ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) สระสนธิ เป็นการต่อเสียงสระกับเสียงสระ โดยการนำคำที่ลงท้ายสระไปสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระ ซึ่งเมื่อสนธิแล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปสระ เพื่อให้เสียงสระ ๒ เสียงได้กลมกลืนเป็นเสียงสระเดียวกัน ๒) พยัญชนะสนธิ เป็นการต่อเสียงพยัญชนะกับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระหรือพยัญชนะ และ ๓) นิคคหิตสนธิ คือการสนธิคำศัพท์แรกที่ลงท้ายด้วยนิคคหิตกับคำที่ ๒ ซึ่งขึ้นต้นด้วยพยัญชนะวรรคใด ๆ ให้แปลงรูปนิคคหิตเป็นพยัญชนะท้ายวรรคนั้น ๆ ก่อนแล้วจึงนำไปสนธิกัน

๒.๑๗ การรับคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย

กำชัย ทองหล่อ^{๒๔} ได้กล่าวไว้ว่า ภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นภาษาที่มีวิภัติปัจจัย ซึ่งเป็นภาษาต่างตระกูลกับภาษาไทย การนำคำในภาษาทั้ง ๒ เข้ามาใช้ นั้น จำเป็นต้องตกแต่งแปลงรูปเสียก่อนจึงจะเข้ากันได้ โดยมีวิธีการ ดังนี้

๑. ใช้ตามรูปเดิมโดยไม่ตัดวิภัติปัจจัยออก เช่น โทโส โมโห
๒. ใช้ตามรูปเดิมแต่ตัดวิภัติปัจจัยออก เช่น กุมาร โจร วัตถุ
๓. ตัดส่วนหน้าของคำออก เช่น อติเรก ตัดออกเป็น ดิเรก
๔. ตัดส่วนหลังของคำออก เช่น จรลีลา ตัดออกเป็น จรลี
๕. แผลงสระและพยัญชนะให้ผิดรูป เช่น กิรติ แผลงเป็น เกียรติ
๖. เติมไม้ทัณฑฆาตลงไปที่พยางค์สุดท้าย เช่น กรรมิยะ เป็น กรรมีย์
๗. เติมไม้วรรณยุกต์ลงไปยังคำไทย เช่น กปิ เป็น กปิ กระบี
๘. เปลี่ยนรูปคำให้เพี้ยนไปจากเดิม เช่น ลินธุ เปลี่ยนเป็น กระลินธุ์ ยาก เปลี่ยนเป็น กระยาจก
๙. เปลี่ยนความหมายให้ผิดไปจากเดิม อนาถ แปลว่า ไม่มีที่พึ่ง ไทยเรานำมาใช้ในความหมายใหม่ว่า น่าสงสาร น่าสลดใจ น่าสังเวช

สุภาพร มากแจ้ง^{๒๕} ให้คำอธิบายว่า คำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทยนั้นมี ๒ ลักษณะ โดยพิจารณาจากรูปคำศัพท์ที่ปรากฏ คือ

๑. ลักษณะเป็นศัพท์ ซึ่งอาจจะเป็นคำกิต् คำสมาส หรือคำที่ลงอุปสัค หรือคำศัพท์ทั่วไปของภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งยังไม่ประกอบวิภัติ จะเรียกว่า “ศัพท์” เช่น ชาติ โรค ศัพท์สมาส เช่น สุนทรพจน์ ศัพท์ที่ติดติด เช่น นาวิก สามเณร วารุณี หรือศัพท์ที่เกิดจากการลงอุปสัค เช่น อนุชน อภิษัย สังคม สัญญา เป็นต้น

๒. ลักษณะเป็นบท คือ เป็นศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัติแล้ว ในภาษาบาลีและสันสกฤตจะเรียกว่า “บท” แต่ถึงอย่างไรแม้ประกอบวิภัติแล้วไทยรับเข้ามาใช้ก็ไม่ได้แปลวิภัติ ยังคงใช้ในฐานะคำศัพท์เท่านั้น เช่น โมโห โทโส บิดา มารดา ราชา นารี เป็นต้น

เนื่องจากทั้งสองภาษามีรูปศัพท์ที่เหมือนกันแตกต่างกันบ้าง ตามระบบของภาษา แต่เมื่อรับเข้ามาใช้ในภาษาไทยสามารถจำแนกได้ คือ ๑) รับคำภาษาใดภาษาหนึ่งเพียงภาษาเดียว

^{๒๔} กำชัย ทองหล่อ, *หลักภาษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร: รามสาส์น, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕๓-๓๕๗.

^{๒๕} สุภาพร มากแจ้ง, *ภาษาบาลี-สันสกฤตในภาษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

๒) รับคำทั้ง ๒ ภาษามาใช้ในความหมายเดียวกัน ๓) รับคำทั้ง ๒ ภาษามาแยกความหมายใช้ ๔) รับความหมายมาใช้โดยประดิษฐ์รูปศัพท์เอง และ ๕) รับเอกลักษณ์การสร้างคำทั้ง ๒ ภาษาใช้

๑. รับคำภาษาใดภาษาหนึ่งเพียงภาษาเดียว เช่น รับเฉพาะภาษาบาลีอย่างเดียว

ภาษาบาลี	ภาษาไทย	ความหมาย
เขฬ	เขฬะ	น้ำลาย
หตถิ	หัตถิ	ข้าง
เคห	เคหะ	บ้าน
ลหุ	ลหุ	เบา
จิตต	จิต	ใจ
โชติ	โชติ	รุ่งเรือง สว่าง
สกุณ	สกุณ	นก
ขนฺติ	ขันติ	ความอดทน
อุณฺห	อุณฺห	ร้อน
ปฺญฺย	บุญ	กุศล ความดี
วิชฺชา	วิชา	ความรู้
มิจฺฉา	มิฉา	ผิด
สุนฺข	สุนฺข	หมา
กสิ	กสิ	การไถ
มุสา	มุสา	ความเท็จ
วิริย	วิริยะ	ความเพียร
ปญฺหา	ปัญหา	คำถาม
ปริญฺญา	ปริญญา	ความกำหนดรู้ ความรอบรู้
วุฑฺฒิ	วุฒิ	ความเจริญ ความงอกงาม
ขณ	ขณะ	ขณะ ชั่วโมง พริบตา
โปราณ	โบราณ	เก่า ก่อน
ทุกฺข	ทุกข์	ความยาก สภาพที่ทนได้ยาก เดือดร้อน

รับเฉพาะภาษาสันสกฤตอย่างเดียว เช่น

ภาษาสันสกฤต	ภาษาไทย	ความหมาย
-------------	---------	----------

ฤๅ	ฤๅ	ผู้บำเพ็ญพรต
สตร์	สตร์	หญิง
สตร์	สตร์	สตร์
มิตร	มิตร	เพื่อน
ฤๅ	ฤๅ	ฤๅ
ครุฑ	ครุฑ	ครุฑ
จกษุ	จกษุ	ดวงตา
จกร	จกร	กงล้อ
เสตว	เสตว	ขาว
รมย	รมย	นายินดี
วรรณ	วรรณ พรรณ	สี ผิว ชนิด
เกษม	เกษม	ชื่นชม ยินดี
มิตร	มิตร	เพื่อน
ไวหุย	แพทย์	หมอ
ศิษย	ศิษย	ศิษย นักเรียน
วรัช	พรรษา	ปี
ไศล	ไศล	หิน
ภิกษุ	ภิกษุ	ภิกษุ พระสงฆ์
ศิรัช	ศิรัช	หัว ศิรัช
ศิลา	ศิลา	หิน
อคร	อคร	เลิศ ยอด

๒. รับคำทั้ง ๒ ภาษามาใช้ในความหมายเดียวกัน คือ คำซึ่งมีรูปเหมือนกันและความหมายตรงกันทั้ง ๒ ภาษา สุภาพร มากแจ้ง^{๒๖} ได้อธิบายวิธีรับคำภาษาบาลีสันสกฤตที่มีรูปเหมือนกันมาใช้ว่า การรับคำทั้ง ๒ ภาษาในความหมายเดียวกัน สามารถแยกได้ ๒ ประเภท คือ ๑) คำที่มีรูปเหมือนกัน และมีความหมายตรงกันทั้งสองภาษา และ ๒) คำที่มีรูปต่างกันแต่มีความหมายตรงกันทั้งสองภาษา

๒.๑ คำที่รูปเหมือนกันและมีความหมายตรงกันทั้งสองภาษา ดังตัวอย่าง

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

บาลี/สันสกฤต	ภาษาไทย	ความหมาย
กร	กร	มือ
กมล	กมล	ดอกบัว ใจ
กาย	กาย	ร่างกาย
กรุณา	กรุณา	ความเอ็นดู
กทลี	กทลี	กล้วย
กนก	กนก	ทองคำ
กุด	กุด	ตระกูด
การณ	การณ	เหตุ มูลเหตุ
กาล	กาล	เวลา
กุมาร	กุมาร	เด็ก เด็กชาย
กุมภ	กุมภ	หม้อน้ำ
โค	โค	วัวตัวผู้
คาวี	คาวี	วัวตัวเมีย
โคจร	โคจร	ทาง การเดินทาง การไป ที่ไป
โคपाल	โคपाल	คนเลี้ยงวัว
จร	จร	ไป ประพฤติ
ชนก	ชนก	พ่อ
ชนนี	ชนนี	แม่
ชรา	ชรา	ความแก่
ชล	ชล	แม่น้ำ
ชาติ	ชาติ	ความเกิด
ทาน	ทาน	การให้
ทารก	ทารก	เด็ก
นาถิ	นาถิ	สะดือ
ยมก	ยมก	คู่ สองชั้น เครื่องหมาย “ๆ”
ยวดี	ยวดี ยุพดี	หญิงรุ่น หญิงสาว
ราค	ราคะ	ความกำหนด
โลก	โลก	แผ่นดิน หมู่สัตว์

๒.๒ คำที่รูปต่างกัน แต่มีความหมายตรงกันทั้งสองภาษา ดังตัวอย่าง

บาลี	สันสกฤต	ภาษาไทย	ความหมาย
หตุถิ	หตุติน	หัตถิ หัตติน	ช่าง
สาธิกา	สาริกา	สาธิกา สาริกา	นกชนิดหนึ่ง
มน	มนสุ	มน มนัส	ใจ
ขย	กษย	กษัย ขัย	สิ้นไป หหมด
สิริ	ศุริ	สิริ ศรี	มีงขวัญ โชค
นิจุจ	นิตฺย	นิจ นิตย	เสมอ
อคฺก	อฺกร	อัก อักกร	เลิศจอด
อริย	อารฺย	อริยะ อารยะ	เจริญ เป็นที่เคารพยกย่อง
อจฺจรา	อฺปฺสฺร	อจฺจรา อฺปฺสฺร	นางฟ้า
บุปฺผ	บุษฺป	บุปฺผา บุษบา	ดอกไม้
อฺกฺษร	อฺกฺษร	อักฺษร อักฺษร	อักฺษร
อตฺตา	อาตฺมา	อตฺตา อาตมา	ตนเอง
สิเนห	เสนฺห	สิเนหา สเนห	ความรัก
สทฺท	ศพฺท	สัท ศัพท์	เสียง คำ
จริยา	จฺรฺยา	จริยา จรรยา	ความประพฤติ การดำเนินชีวิต
ติณ	ตณฺณ	ติณ ตณฺณ	หญ้า
ทิจฺฉิ	ทณฺฉิ	ทิจฺฉิ ทณฺฉิ	เห็น ความเห็น
อิทฺธิ	ฤทฺธิ	ฤทฺธิ อิทธิฤทฺธิ	อำนาจ
อฺกฺกิ	อฺกฺนิ	อักฺกิ อักฺนิ	ไฟ
รฺกฺข	วฤกฺษ	รฺกฺข พฤกฺษ	ต้นไม้
โอรส	เอารส	โอรส เอารส อูรส	ลูกชาย
โมลฺลิ	เมาลฺลิ	โมลฺลิ เมาลฺลิ	มวยผม ผมจุก ยอด
ปลฺลงฺก	ปรฺยงฺก	ปลฺลงฺก	ที่นั่ง เติง แคร่
หทย	หฤทฺย	หทย หฤทฺย	ใจ ดวงใจ
หิรณฺญ	หิรณฺย	หิรณฺญ หิรณฺย	เงิน
มชฺฉิม	มชฺฉม	มชฺฉม มชฺฉิม	กลาง
วิตฺถาร	วิสฺถาร	วิตฺถาร พิสฺถาร	กว้าง มากเกินไป

บาลี	สันสกฤต	ภาษาไทย	ความหมาย
สุริย	สุรย	สุริย สุรย์	ดวงอาทิตย์
ปทุม	ปทุม	ปทุม ปัทมา	ดอกบัว

๓. รับคำทั้ง ๒ ภาษามาแยกความหมายใช้ หมายถึง คำในภาษาบาลี-สันสกฤตที่มีความหมายเดียวกัน แต่เขียนไม่เหมือนกัน ไทยเรารับมาทั้งสองภาษาแล้วนำมาแยกใช้ในความหมายที่แตกต่างกัน เช่น

บาลี	สันสกฤต	ภาษาไทย	ความหมาย
กีฬ	กีริทา	กีฬ	การแข่งขันประเภทลาน
		กีริทา	การแข่งขันประเภทคู่
สุญญ	ศุนฺย	สุญ	หมด สิ้น
		ศุนฺย	ที่รวม
ปญญา	ปรัชญา	ปัญญา	ความรู้ ความฉลาด
		ปรัชญา	ความจริง วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง
สามี	สวามิน	สามี	เจ้าของ ฝรั่ง นาย
		สวามี สวามิน	ผู้เป็นใหญ่ ฝรั่ง (ใช้เป็นคำราชาศัพท์)
ฐิติ	สฺถิติ	ฐิติ	การตั้งมั่น
		สฺถิติ	หลักฐานที่รวบรวมเอาไว้เป็นตัวเลข สำหรับเปรียบเทียบ
เขตต	เกษตร	เขต	อาณาบริเวณ
		เกษตร	ไร่นา ที่ทำกิน
ขตฺตिय	กษตฺตริย	ขัตติยะ	ความเป็นกษัตริย์
		กษัตริย์	เจ้าแผ่นดิน
ขนฺธ	สกนฺธ	ขันธุ์	กอง หมู่
		สกนธ์	ร่างกาย
มจฺจุ	มฤตฺยู	มัจจุราช	เจ้าแห่งความตาย
		มฤตยู	ความตาย
วตฺถุ	วสฺตุ	วัตถุ	สิ่งของ

บาลี	สันสกฤต	ภาษาไทย	ความหมาย
		วัสดุ พัสตุ	สิ่งของ ที่ดิน บ้านเรือน
คพุก	กรุก	คัพภ์	ห้อง
		ครรรภ์	ห้อง
โทส	เทวษ	โทสะ	ความโกรธ
		เทวษ	การคร่ำครวญ
วิสุสส	วิสุวส	วิสาสะ	ความคุ้นเคย สนทนา
		พิสวส	ความชื่นชม ความรักใคร่
อธิปฺปาย	อภิปฺปาย	อธิบาย	การชี้แจง
		อภิปฺปาย	การแสดงความคิดเห็น

๔. รับความหมายมาใช้โดยประดิษฐ์รูปศัพท์เอง หมายถึง การที่คำภาษาบาลีและสันสกฤตมีรูปคำแตกต่างกัน ไทยเราจึงนำเอารูปคำศัพท์ทั้งสองมาเทียบเคียงผสมกัน โดยเลือกลักษณะคำที่เหมาะสม และคงความหมายของคำศัพท์ตามภาษาบาลีและสันสกฤต สุภาพร มากแจ้ง^{๒๗} อธิบายวิธีการรับเอาความหมายมาใช้ โดยประดิษฐ์รูปศัพท์เอง ไว้ว่า อาจเนื่องจากการใช้แนวเทียบคิด โดยใช้รูปคำบาลีเป็นหลักเทียบรูปคำภาษาสันสกฤต เพราะรูปคำศัพท์ที่ประดิษฐ์ขึ้นส่วนใหญ่ค่อนข้างไปทางสันสกฤต รูปที่ประดิษฐ์ขึ้นมี ๒ ลักษณะ คือ รูปผสมระหว่างคำภาษาบาลีกับภาษาสันสกฤต และประดิษฐ์รูปใหม่ โดยใช้แนวเทียบคำสันสกฤต ดังตัวอย่าง

บาลี	สันสกฤต	ภาษาไทย	ความหมาย
ฉูป	สตูป	สตูป	เจดีย์
สพฺพ	สุรว	สุรวพ	ทั้งหมด
เชฏฺจ	เชษษฺจ	เชษฐา	พี่ชาย
ปวตฺติ	ปฺวฤตฺติ	ประวัติ	ความเป็นไป เรื่องราว
ปจฺจามิตฺต	ปฺรตฺยามิตฺร	ปัจจามิตร	ข้าศึก
สพฺพญฺญ	สรวชฺญ	สุรวเพชญ์	ผู้รู้ทั่ว
ปญฺหา	ปฺรศฺนา	ปริศนา	คำถาม
ขคฺค	ขทฺค	ขรรค์	มีด ดาบสองคม
มคฺค	มารฺค	มรรค	ทาง
สมตฺถ	สมรฺถ	สามารถ	แข็งแรง อาจ

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

สปราย	สปราย	สบาย	เป็นประโยชน์ สะดวก
กหาปน	การุษาปน	กษาปณ์	เงินเหรียญ
กิตติ	กิริติ	เกียรติ	ค่าเล่าเรียน ค่าสรรเสริญ
ปิฎฐิ	ปถุฐุ	ปถุฎ	ข้างหลัง หลัง
อุปททว	อุปทรว	อุบาทว์	เรื่องร้าย ไม่เป็นมงคล
มตก	มฤตก	มรดก	สมบัติตกทอดจากผู้ตาย
สนิท	สุนิคุธ	สนิท	เรียบ แนบชิด
ปัจจตุถรณ	ปรตุยาสตุถรณ	บรรจถรณ	เครื่องปลาด พรหม เบาะ
ปัจจกข	ปรตุยกข	ประจักษ์	กระจ่างแจ้ง ปรากฏแก่สายตา
ปพพชิต	ปรุวราชิต	บรรพชิต	ผู้ออกบวช

๕. รัปลักษณ์การสร้างคำทั้ง ๒ ภาษามาใช้ ภาษาบาลี-สันสกฤตมีการสร้างคำ ๕ วิธี คือ กิตก์ สมาส ตัทธิต สนธิ และการลงคำอุปสรรค ซึ่งไทยเรานำมาใช้มาก ดังตัวอย่าง

กิตก์ สร้างคำโดยนำปัจจัยมาประกอบท้ายธาตุ ไทยรับเฉพาะคำที่สำเร็จรูปแล้ว เช่น

ธาตุ + ปัจจัย	= ศัพท์	ความหมาย
คห (ถือเอา) + ณว = ออก	= คาทก	ผู้ถือเอา
ทา (ให้) + ย + ณว = ออก	= ทายก	ผู้ให้
ยาจ (ขอ) + ณว = ออก	= ยาจก	ผู้ขอ
จร (ประพฤติ) + ณี	= จารี	ผู้ประพฤติเป็นปกติ

สมาส สร้างคำโดยการนำคำศัพท์มารวมกัน ซึ่งไทยเรารับเอาวิธีสมาสมาใช้ เช่น

โจร + ภัย	= โจรภัย
คุณ + วิเศษ	= คุณวิเศษ
ภาร + กิจ	= ภารกิจ
ราช + ธิดา	= ราชธิดา
สกล + โลก	= สกลโลก
มรณ + ภัย	= มรณภัย
ราช + ภัย	= ราชภัย
อุทก + ภัย	= อุทกภัย

ตัทธิต สร้างคำโดยนำคำศัพท์มาลงปัจจัย ไทยรับเฉพาะคำที่สำเร็จรูปแล้วมาใช้ เช่น

หน้า

คำศัพท์	+	ปัจจัย	รูปสำเร็จ	ความหมาย
ตถุณ	+	มย		ตถุณมัย ทำด้วยหญ้า สนาม
ภาวนา	+	มย	ภาวนามัย	สำเร็จด้วยภาวนา
ปญจ	+	ม		ปญจม ที่ ๕
นว	+	ม	นวม	ที่ ๘

การลงคำอุปสัค สร้างคำโดยนำคำอุปสัคมาประกอบหน้าธาตุ หน้าศัพท์หรือบท เช่น

คำอุปสัค	+	ศัพท์หรือธาตุ	รูปสำเร็จ	ความหมาย
อติ	+	เทว	อติเทพ	อติเทพ เทวดาผู้ยิ่งกว่าเทวดา
อธิ	+	การ	อธิการ	อำนาจ การปกครอง
อธิ	+	ปติ	อธิบดี	ผู้เป็นใหญ่ ผู้ปกครอง
อนุ	+	ชน	อนุชน	คนรุ่นหลัง
อนุ	+	กุล	อนุกุล	เกื้อหนุน โอบอ้อมอารี
อนุ	+	จร	อนุจร	ผู้ตามไป ผู้ประพฤติดตาม
นิ	+	กาย	นิกาย	หมู่ พวก หมวด
ปรา	+	ชย	ปราชัย	ความพ่ายแพ้
วิ	+	การ	vikar	vikar ผันแปรไป

การสนธิ ก็คือ การสมาสอีกรูปแบบหนึ่ง เรียกว่าการต่อหรือเชื่อมคำศัพท์ให้เข้ากัน แบบกลมกลืนกับคำศัพท์แรก มี ๓ ประเภท คือ

๑. สระสนธิ การเชื่อมต่อคำศัพท์ด้วยสระ โดยใช้เสียงสระในพยางค์ท้ายของคำหน้า เชื่อมกับสระในพยางค์ต้นของคำหลัง เช่น

สุขะ + อภิบาล	=	สุขาภิบาล	ภัตตะ + อาหาร	=	ภัตตาหาร
มหา + อิติ	=	มหิติ	นร + อินทร์	=	น ร ิ น ทร ์

นเรนทร์

อริ + อินทร์	=	อรินทร์	ไพรี + อินทร์	=	ไพรินทร์
--------------	---	---------	---------------	---	----------

๒. พยัญชนะสนธิ คือ การเชื่อมคำด้วยพยัญชนะ เช่น

รหสฺ + ฐาน	=	รโหฐาน
ทุสฺ + พล	=	ทุรพล
ทุสฺ + ชน	=	ทุรชน

๓. นิคหิตสนธิ คือ การเชื่อมคำโดยพยางค์ท้ายของคำหน้าเป็นเสียงนิคหิตเชื่อมกับพยัญชนะหรือสระในพยางค์ต้นของคำศัพท์หลัง เช่น

สํ + กร = สกฺกร (สังกร)

สํ + จร = สญฺจร (สังจร)

สํ + อาทาน แปลงเป็น สม + อาทาน = สมาทาน

สํ + อาคม แปลงเป็น สม + อาคม = สมาคม

วิธีการสนธินี้ไทยเรารับมาใช้ในภาษาไทย คือ สระสนธิและนิคหิตสนธิ ส่วนพยัญชนะสนธิไทยเรารับเอามาใช้เฉพาะคำศัพท์พยัญชนะสนธิที่สำเร็จรูปแล้วมาใช้ในภาษาไทย

๒.๑๘ การเปลี่ยนแปลงของคำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย

เนื่องจากภาษาไทยกับภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นภาษาต่างตระกูลกัน เมื่อไทยเรารับเข้ามาใช้ นอกจากจะคงรูปศัพท์ตามเดิมแล้ว ไทยเรายังมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับระบบของภาษาไทย ซึ่งมี ๒ วิธี คือ ๑) การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของภาษา และ ๒) การเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์ทางการใช้ภาษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของภาษา เป็นการเปลี่ยนแปลงทางเสียงสระต่าง ๆ ของท้ายคำ การเปลี่ยนแปลงของคำภาษาบาลีสันสกฤตมี ๓ อย่าง คือ การกลายเสียงสระ การกลายเสียงพยัญชนะและการกลายเสียงวรรณยุกต์ ดังนี้

๑.๑ การกลายเสียงสระ เสียงในภาษาบาลีสันสกฤต มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่าง ๆ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เช่น

การเปลี่ยนสระ อะ เป็นสระ อา ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต		ภาษาไทย
เคห	เป็น	เคหา
อนุช	เป็น	อนุชา
เทว	เป็น	เทวา
โสภ	เป็น	โสภกา
จนุทร	เป็น	จันตรา
สุข	เป็น	สุขา
มจฺฉ	เป็น	มัจฉา
บุปฺผ	เป็น	บุปผา
ลคฺณ	เป็น	ลัคนา

อกพพ เป็น อากัพ
 การเปลี่ยนสระ อี เป็นสระ อี๋ ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต   **ภาษาไทย**

ลิกฺษา	เป็น	ลึ่กษา
ผลิก	เป็น	ผลึ่ก
กากณิก	เป็น	กากณึ่ก
ธรรมกถิก	เป็น	ธรรมกถึ่ก
จาริก	เป็น	จารึ่ก

การเปลี่ยนสระ อี เป็นสระ อี๋ ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต   **ภาษาไทย**

กวี	เป็น	กวี๋
รวี	เป็น	รวี๋
ฤษี	เป็น	ฤษี๋
โยนิ	เป็น	โยนิ๋
ทฤษณฺี	เป็น	ทฤษณฺี๋
คติ	เป็น	คตี๋

การเปลี่ยนสระ อี เป็นสระ เอีย ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต   **ภาษาไทย**

ศึรา	เป็น	เศ็ยร
จึร	เป็น	เจ็ยร
ถึร	เป็น	เถ็ยร
สถึร	เป็น	เส็ยร
พาหึร	เป็น	พาเห็ยร

การเปลี่ยนสระ อี เป็นสระ เออ ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต   **ภาษาไทย**

ตึรจฺฉาน	เป็น	เต็รจฺฉาน
นึรฺคฺฉ	เป็น	เน็รคฺฉ
นึรมิตฺ	เป็น	เน็รมิต
วิตาน	เป็น	เพ็ตาน

การเปลี่ยนสระ อุ เป็นสระ อู ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต		ภาษาไทย
--------------------	--	----------------

ฤๅ	เป็น	ฤๅ
ยา๓	เป็น	ยา๓
๓ุหา	เป็น	๓ุหา
๓ุณ๓	เป็น	๓ุณ๓

การเปลี่ยนสระ ฤ เป็นสระ โอ ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต		ภาษาไทย
--------------------	--	----------------

๓ุห๓	เป็น	๓ุห๓
๓ุ๓ุม	เป็น	๓ุ๓ุม
๓ุมุ๓	เป็น	๓ุ๓ุมุ๓

การเปลี่ยนแปลงสระ ๓ะ เป็นสระ ๓ัย ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต		ภาษาไทย
--------------------	--	----------------

วิ๓ย	เป็น	วิ๓ัย
วิ๓นย	เป็น	วิ๓นัย
๓ก๓ย	เป็น	๓ก๓ัย
ว๓ย	เป็น	ว๓ัย

การเปลี่ยนแปลงสระ ๓ะ เป็นเสียงสระ โอ๓ะ ๓ครูป ดังตัวอย่าง

บาลีสันสกฤต		ภาษาไทย
--------------------	--	----------------

๓น (๓ะ๓ะ)	เป็น	๓น
๓๓ (๓ะ๓ะ)	เป็น	๓๓
๓น๓๓	เป็น	๓น๓๓
๓๓๓๓ (๓๓๓๓๓ะ๓ะ)	เป็น	๓๓๓๓

๑.๒ การกลายเสียงพยัญชนะ คำว่าภาษาบาลีและสันสกฤต เมื่อนำใช้ในภาษาไทย อาจเปลี่ยนแปลงพยัญชนะในลักษณะต่าง ๆ เช่น ๓ เป็น ๓, ๓ เป็น ๓, ๓ เป็น ๓, ๓ เป็น ๓, ๓ เป็น ๓ ดังตัวอย่าง

คำศัพท์	กลายเสียงเป็น
----------------	----------------------

๓๓๓	๓๓๓
๓๓๓	๓๓๓
๓๓๓	๓๓๓
๓๓๓	๓๓๓
๓๓๓๓	๓๓๓๓

ปู่	บุปผา
ปาป	บาบ
ปู่ชา	บุชา
คติ	คตี
ดารา	ดารา
จินดา	จินดา
วชิร	เพชร
วทุฒนา	พัฒนา
ปิฎก	ปิฎก
สาฎก	สาฎก

๑.๓ การกลายเสียงวรรณยุกต์ หมายถึง การนำเอาคำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้ โดยการเพิ่มเสียงวรรณยุกต์เข้าไปอย่างภาษาไทย เสนอ จันทร์เจริญ^{๒๘} อธิบายไว้ว่า คำในภาษาบาลีสันสกฤตนั้นไม่มีเสียงวรรณยุกต์ เมื่อไทยนำมาใช้อาจเพิ่มเสียงวรรณยุกต์เข้าไปบ้าง ดังตัวอย่าง

คำศัพท์เดิม	ใส่วรรณยุกต์แบบภาษาไทย
กปี	กปี
อุตสาห	อุตสาห์
ชมพู	ชมพู
สินเห	สินเห
พุทธโร	พุทธโร
สนเทห	สนเทห

๒. การเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์ทางการใช้ภาษา เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้รูปคำศัพท์ใช้มากขึ้น หรือเปลี่ยนแปลงให้มีรูปคำศัพท์สั้นกระชับ เหมาะสมกับคำไทยเพื่อเป็นการใช้คำไม่ฟุ่มเฟือย ซึ่งมี ๕ ประการ คือ การตัดคำ การเติมคำ การเปลี่ยน การแผลงและการแปลง ความหมายดังจะได้อธิบาย ดังนี้

๒.๑ การตัดคำ เป็นการตัดเสียงเพื่อสะดวกแก่การออกเสียง การเขียน และการจำกัดพยางค์ในการใช้คำศัพท์ในฉันทลักษณ์ เช่น พสุธา (แผ่นดิน) ตัดเป็น สุธา อุบาสิกา (ฤๅษีผู้หญิง) ตัดเป็น ลีกา ในการตัดคำนั้น อาจตัดพยางค์หน้ากลางคำหรือท้ายคำออกก็ได้ การตัดคำนี้ก็คือด้วยสาเหตุ ๒ ประการ คือ

^{๒๘} อ่างแก้ว, ภาษาบาลีและสันสกฤตสำหรับครูภาษาไทย, หน้า ๑๗๑.

๒.๑.๑ เป็นไปตามความต้องการของกวี ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการประพันธ์
ดั่งมีตัวอย่างการตัดคำต่อไปนี้

การตัดต้นคำ เช่น

คำศัพท์	ตัดเป็น
อณฺชลิ	ชลิ ชฺชลิ
อภิเษก	เสก
อุปาสิกา	สีกา
อุปาสก	ประสก
อภิรมย	ภิรมย์
อุโบสถ	โบสถ์
สามเณร	เณร

การตัดกลางคำ เช่น

คำศัพท์	ตัดเป็น
ชนมวรุช	ชันษา
วสุต	วสา
อรุโณทัย	อโณทัย
วนานุตร	วนาคร
ชนมวรุช	ชันษา

การตัดพยัญชนะตัวสะกดกลางคำออก เช่น

คำศัพท์	ตัดเป็น
ทิจฺฐิ	ทิจฺฐิ
รฏฺฐ	รัฐ
วฺจฺฉิ	วฺฉิ
อจฺฉ	อฉ
อฏฺฐิ	อฐิ

การตัดพยางค์ท้าย เช่น

คำศัพท์	ตัดเป็น
อโหสิกรรม	อโหสิ
จรลีลา	จรลี

วินิจฉัย	วินิจฉัย
อหิวาตกโรค	อหิวาต์
อาชานีย	อาษา
ไอราวณ	ไอยรา

๒.๑.๒ เป็นไปตามอักษรวิธีของไทย หมายถึง การตัดตัวสะกดที่มีรูปเหมือนกันที่เรียกว่า อักษรซ้ำออก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คำศัพท์	ตัดเป็น
กิจจ	กิจ
เขตต	เขต
ทิจจ	ทิจ
เวชช	เวช
อัยกา	อัย
นิวัตติ	นิวัต
วิปตติ	วิปต
นิสฺสย	นิสฺย
นิสฺสิต	นิสฺต

๒.๒ การเติม เพื่อประโยชน์ในการแต่งฉันทลักษณ์และเพื่อให้เสียงอ่านไพเราะ เช่น

คำศัพท์	เติมคำเป็น
ยajak	กระยาจก
ลีลา	ลีลาลาศ, ลีลาศ
มายา	มารยา
นภา	นภาภางค์, นภางค์

๒.๓ การเปลี่ยน ซึ่งมีการเปลี่ยนทั้งรูปสระและการเปลี่ยนรูปพยัญชนะ การเปลี่ยนรูปสระ เช่น

คำศัพท์	เปลี่ยนเป็น
สุริย	สุริยา
กมล	กมลลา
จันท	จันทรา
รัตน	รัตนา

การเปลี่ยนรูปพยัญชนะ เช่น เปลี่ยน ว เป็น พ ต เป็น ค ดังตัวอย่าง

คำศัพท์	เปลี่ยนเป็น
วน	พนา
วงศ์	พงค์
วิทยา	พิทยา
วิวาท	พิพาท
วรรณ	พวรรณ
ปีตา	บิดา
ปาไล	บาลี
ปารมี	บารมี
ปาป	บาป
ปรีวาร	บริวาร
ปาท	บาท
ปุลล	บุญ
บุคคล	บุคคล
บูชา	บูชา
ดารา	ดารา
ดาว	ดาด
คิตติ	คิติ
ตุลิต	คูลิต
ตรุณ	ครุณ
เดช	เดช
ดาปส	ดาบส
อุปาย	อุบาย
อภิบาล	อภิบาล
อุโปสถ	อุโบสถ

๒.๔ การแผลง เป็นการแผลงคำเพื่อให้เกิดรูปคำใหม่ มีคำให้เลือกใช้มากขึ้น เช่น

ปริยาย	แผลงเป็น	บรรยาย
บริหาร	แผลงเป็น	บรรหาร
กวี	แผลงเป็น	กระวี
รพี	แผลงเป็น	รำไพ

ขจร แผลงเป็น กัจจ

๒.๕ การแปลงความหมาย การนำคำภาษาอื่นมาใช้ในภาษาไทยย่อมมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง เพื่อให้เข้ากับภาษาไทยมากที่สุด เหมาะสมกับบริบททางสังคมด้วย คำศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตที่ไทยนำมาใช้มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย ๓ ลักษณะ คือ ความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออกและความหมายผิดไปจากเดิม การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำภาษาบาลีและสันสกฤตมี ๔ ลักษณะ โดยสรุปได้ดังนี้

๒.๕.๑ ความหมายแคบเข้า หมายถึง ความหมายเดิมของคำศัพท์ที่กว้างหรือมีหลายความหมาย แต่ไทยเรารับมาใช้เพียงความหมายเดียว เช่น

บาลี-สันสกฤต	ความหมายเดิม	ไทยเรานำมาใช้ในความหมาย
พายุ	ลม	ลมแรง
วิตก	ความคิด ตรึกตรอง	ความคิดกังวล
ราค	ความกำหนด มลทิน	ความกำหนด
กรรม	การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา	ทุกข์ เดือดร้อน ชั่ว
วาสนา	สิ่งที่พึงใจ การอบรมสั่งสอน บาปบุญ	บุญที่สั่งสมมา
เปฺรต	วิญญาณของผู้ตาย ผี	ผีชนิดหนึ่ง
วิญญาน	ความรู้แจ้ง จิต	จิต
วิปลาส	ผันแปร กลับกลาย	บ้า
จจริต	เรื่อง ความประพฤติ	ความประพฤติที่ปรุงแต่งของผู้หญิง

๒.๕.๒ ความหมายกว้างออกไป หมายถึง คำศัพท์ที่ไทยเรานำมาใช้ในความหมายกว้างกว่าเดิม ดังตัวอย่าง

บาลี-สันสกฤต	ความหมายเดิม	ไทยเรานำมาใช้ในความหมาย
คงคา	แม่น้ำคงคา	แม่น้ำ
กัมภีร์	ถ้ำซึ่ง	ถ้ำซึ่ง ตำรา
กมล	ดอกบัว	ดอกบัว ใจ หญิงคนรัก
กัลยา	ความดี	ความดี หญิงงาม
เมรุ	เขาพระสุเมร	เขา ที่ปลงศพ
สโรช	ดอกบัว	ดอกบัว หญิงคนรัก

ปทุม	ดอกบัว	ดอกบัว หญิงคนรัก นมนาง
ประณาม	น้อมไหว้	น้อมไหว้ ดิเดียน
หทัย	ใจ	ใจ หญิงที่รัก

๒.๕.๓ ความหมายย້ายที่ หมายถึง คำศัพท์ที่ไทยเรานำมาใช้ในความหมายใหม่

ใกล้เคียงความหมายเดิมหรือยังมีเค้าของความหมายเดิม เช่น

บาลี-สันสกฤต	ความหมายเดิม	ไทยเรานำมาใช้ในความหมาย
ทิฐฐิ	ความเห็น	ความเชื่อมั่น คือ หัวแข็ง
เวทนา	ความรู้สึก	ความสงสาร เอ็นดู เดือดร้อน
อนาด	ไม่มีที่พึ่ง	น่าสงสาร น่าสังเวช
อาภัพ	ไม่เป็น ไม่ควรเป็น	ไม่มีวาสนา
อนาจาร	ไม่ควรประพฤติ	สัปดล ความประพฤติเสื่อมเสียทาง เพศ
อนุโลม	ตามขน ตามลำดับ	คล้อยตาม
สมเพช	ความสลด	ความสงสาร เอ็นดู
สนทนา	การไหล รถศึก	การพูดคุย
โมโห	ความหลง	ความโกรธ
โทโส	ความโกรธ	ความผิด โทษ
พิสมัย	ประหลาดใจ ตื่นเต้น ชื่นชม	ความรักใคร่ ความชอบพอ
พิสวาส	ความคุ้นเคย ความไว้วางใจ	ความชื่นชม ความรักใคร่
อิจฉา	ความอยากได้	ความริษยา

๒.๕.๔ เกิดความหมายใหม่ หมายถึง การนำคำศัพท์บาลี-สันสกฤตมากำหนด

ความหมายใหม่ที่หรือใช้ในความหมายใหม่ เช่น

บาลี-สันสกฤต	ความหมายเดิม	ไทยเรานำมาใช้ในความหมาย
เขต	ไร่ นา	บริเวณ เครื่องกัน ที่กัน
อกภัย	ไม่มีภัย	ยกโทษให้
อโหสิ	ได้มีแล้ว ได้เป็นแล้ว	ยกโทษให้
อาสา	ความหวัง	เสนอตัวทำให้อ
สงสาร	การเวียนว่ายตายเกิด	ความเวทนา ความเอ็นดู ความสมเพช
สวาท	รสโอชะ	รัก

วิปาก	พยางค์	คำ
อาวโศ	คำใช้เรียกผู้น้อย	ใช้เรียกผู้ใหญ่สูงกว่า
พาล	โง่ อ่อนปัญญา	หาเรื่องทะเลาะ

๒.๑๕ อิทธิพล การเปรียบเทียบ และการนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย

ได้มีผู้ศึกษาและสรุปสาระว่าด้วยอิทธิพลของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทยเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างระหว่างภาษาไทยกับภาษาสันสกฤต รวมถึงการนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ในชีวิตประจำวันของคนไทยไว้ดังนี้^{๒๕}

อิทธิพลของภาษาบาลีและสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทยนั้น สามารถจำแนกได้ ๔ ด้าน คือ

๑) อิทธิพลต่อระบบเสียงภาษาไทย คือ ช่วยให้ภาษาไทยมีเสียงควบกล้ำขึ้นอีก ๑ เสียง ได้แก่ เสียงควบกล้ำ ทร มีเสียงสระเพิ่มขึ้น ได้แก่ ฤ ฎ ฏ ภา และเสียงพยัญชนะท้ายคำ คือ /ล/ /ศ/ เป็นทั้งตัวสะกดและออกเสียง ได้กึ่งหนึ่ง เช่น กัลยา อัสวิน เป็นต้น

๒) อิทธิพลต่อการสร้างคำและเขียนคำไทย โดยในภาษาไทยรับเอาวิธีการสร้างคำสมาสมาใช้ และวิธีการเรียงคำขยายไว้หน้าคำ โดยปกติภาษาไทยจะเรียงคำขยายไว้หลังคำที่ขยาย แต่รับคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ จึงปรากฏว่ามีการเรียงคำขยายไว้หน้า เช่น สรรพสินค้า เฟื่องโภชนา ราชวัง เป็นต้น

๓) อิทธิพลต่อสำนวนไทย ทำให้สำนวนไทยเพิ่มมากขึ้นจากการรับเอาสำนวนภาษาบาลีสันสกฤตเข้ามา เช่น คำว่าบาตร สังคายนา เลียงบาลี เป็นต้น ๔) อิทธิพลต่อการออกเสียง การรับคำสมาสเข้ามาในภาษาไทยทำให้คนไทยนิยมอ่านออกเสียงคำศัพท์บางศัพท์เหมือนคำสมาส เพื่อความไพเราะของเสียง

การเปรียบเทียบระหว่างภาษาบาลีและสันสกฤตกับภาษาไทย สามารถนำมาเปรียบเทียบได้ ๔ ลักษณะใหญ่ ได้แก่

๑) การเปรียบเทียบด้านสระ ภาษาไทยมีสระแท้ ๑๘ เสียง สระผสม ๖ เสียง สระเกิน ๘ เสียง ภาษาบาลีสระแท้ ๖ เสียง สระผสม ๒ ส่วนภาษาสันสกฤตมีสระแท้ ๖ เสียง สระผสม ๘ เสียง

๒) เปรียบเทียบเรื่องพยัญชนะ ภาษาไทยมีพยัญชนะ ๔๔ ตัว เมื่ออ่านออกเสียงเป็นเสียงสระ ออ กำกับพยัญชนะ ภาษาบาลีมีพยัญชนะ ๓๓ ตัว ภาษาสันสกฤตมีพยัญชนะ ๓๕ ตัว เวลา

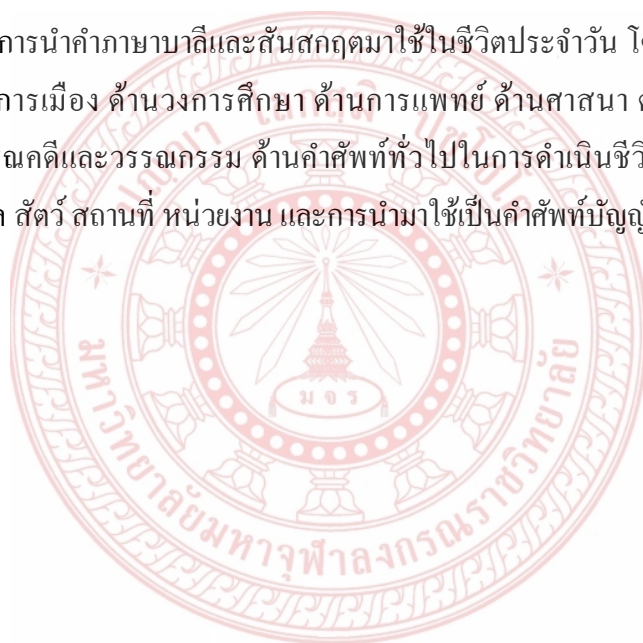
^{๒๕} ศาคร ฆลวยศรี, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๖.

อ่านออกเสียงพยัญชนะเป็นเสียงสระ อะ กำกับพยัญชนะ ยกเว้นตัว อ์ หรือนิคหิต ภาษาบาลีอ่านออกเสียงเป็น อัง ส่วนสันสกฤตออกเสียงเป็น อัม

๓) การเปรียบเทียบวิธีสร้างคำ ในภาษาไทยมีวิธีสร้างคำโดยการใส่วรรณยุกต์ การประสมคำ การซ้อนคำ การสมาส การซ้ำคำ การบัญญัติคำศัพท์ ในภาษาบาลีสันสกฤตมีการสร้างคำโดยการลงอุปสรรค สร้างคำกิตก์ สร้างคำแบบตัดทอน การสมาส และการสร้างคำแบบสนธิ

๔) การเปรียบเทียบโครงสร้างประโยค ในภาษาไทยมีโครงสร้างประโยค คือ ประธาน + คำขยายประธาน (ถ้ามี) + กริยา + กรรม + คำขยายกรรม (ถ้ามี) ส่วนโครงสร้างประโยคในภาษาบาลีสันสกฤต คือ คำขยายประธาน (ถ้ามี) + ประธาน + คำขยายกรรม (ถ้ามี) + กรรม + คำขยายกริยา (ถ้ามี) + กริยา

ในด้านการนำคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยใช้ในด้านต่าง ๆ คือ คำราชาศัพท์ ด้านการเมือง ด้านวงการศึกษาด้านการแพทย์ ด้านศาสนา ด้านวิทยาศาสตร์และภูมิศาสตร์ ด้านวรรณคดีและวรรณกรรม ด้านคำศัพท์ทั่วไปในการดำเนินชีวิต โดยนำมาใช้เป็นคำเรียกชื่อเฉพาะบุคคล สัตว์ สถานที่ หน่วยงาน และการนำมาใช้เป็นคำศัพท์บัญญัติ

บทที่ ๓

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่และภาษาในอีสาน

เพื่อให้การศึกษาเรื่องคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานมีความชัดเจนและความถูกต้อง เข้าใจตรงกันในหลายประเด็นที่จะนำเสนอในบทต่อไป ในบทนี้จะขอเสนอความรู้เกี่ยวกับประวัติพัฒนาการของพื้นที่ภาคอีสาน และภาษาที่ใช้สื่อสารในภูมิภาคนี้ เพื่อเป็นฐานความรู้ความเข้าใจในการวิเคราะห์และนำเสนอต่อไป

๓.๑ ความนำของเรื่อง

ชาวไทยในพื้นที่ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของตน ที่มีความแตกต่างจากชาวไทยในภาคกลางและภาคอื่น ๆ อยู่หลายประการ โดยเฉพาะตัวอักษรที่ใช้บันทึกเรื่องราวและเอกสารต่าง ๆ ก่อนที่อักษรไทยในปัจจุบันจะแพร่เข้าไปแทนที่ในเวลาต่อมา ธวัช ปุณโณทก^๑ ได้ศึกษาค้นคว้าและสรุปว่า ชาวไทยในภาคอีสานมีอักษรเป็นของตัวเองใช้อยู่ ๒ แบบ คือ ตัวอักษรไทยน้อย และอักษรตัวธรรม โดยอักษรไทยน้อยมีส่วนคล้ายอักษรไทยปัจจุบันบ้างบางส่วน แต่ก็มีความต่างไม่น้อย ส่วนอักษรตัวธรรมนั้น มีความแตกต่างจากอักษรไทยปัจจุบันอย่างสิ้นเชิง รวมทั้งไม่มีรูปวรรณยุกต์

ทั้งอักษรตัวธรรมและอักษรไทยน้อยนี้ ชาวไทยในภาคอีสานใช้กันมานาน โดยเฉพาะการจารลงในใบลาน และไม่สามารถทราบได้ว่าอักษรทั้งสองแบบนี้มีความเป็นมาอย่างไร เมื่ออักษรไทยแบบปัจจุบันได้เข้ามาแทนที่ด้วยระบบการศึกษาที่มีการศึกษาในโรงเรียน ทำให้อักษรทั้งสองแบบนี้ค่อยหมดความจำเป็นลงไปทีละน้อย อย่างไรก็ตามแม้ว่าในปัจจุบันจะไม่ได้ใช้อักษรทั้งสองแบบนี้ในการศึกษาเล่าเรียนแล้ว แต่เอกสารใบลานที่จดจารจารึกบันทึกไว้ด้วยอักษรทั้งสองแบบนี้ ยังคงมีอยู่จำนวนมาก โดยมีท่านผู้รู้ที่ได้ศึกษามาแต่อดีตนำมาสอนผู้สนใจรุ่นต่อ ๆ มา หรือบุคคลผู้เป็นเจ้าของพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น หมอขวัญ หมอแผนโบราณ เป็นต้น

อักษรทั้งสองแบบนี้มีวิธีใช้แตกต่างกัน คือ อักษรตัวธรรมนิยมใช้บันทึกเรื่องราวพระพุทธศาสนา พระธรรม คัมภีร์ต่าง ๆ ที่เป็นภาษาบาลีและภาษาถิ่น ตลอดจนเรื่องชาดก และ

^๑ ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑-๓.

คัมภีร์ที่ใช้เทศนาสั่งสอน ส่วนอักษรไทยน้อยนั้น ใช้บันทึกทั่ว ๆ ไปได้แก่วรรณกรรม ตำราวิชาการ ที่เป็นเรื่องราวทางคติโทษ ตัวอักษรทั้งสองแบบนี้ได้บันทึกเรื่องราวของกลุ่มคนในภาคอีสานไว้มากมาย อันได้แก่สรรพวิชาการต่าง ๆ วรรณกรรมชาดก ระเบียบจารีตประเพณี ตำรายาโบราณ รวมถึงคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยที่การสร้างงานเหล่านี้ ชาวบ้านทั่วไปที่มีเชื้อชาวราชสำนัก เป็นผู้บันทึก เป็นผู้สร้าง และเป็นผู้ใช้โดยมีศูนย์กลางในการเก็บรักษา คือ วัด

เนื่องจากวัดเป็นแหล่งรวมสรรพวิชาการและผู้นำในการศึกษา คือ พระ หรือ ฆราวาส ที่เคยบวชเรียนมาก่อนการใช้ภาษาในการสื่อสารก็จะมีคำภาษาบาลีและสันสกฤตแทรกอยู่ในแทบทุกเรื่อง โดยเฉพาะคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในระยะที่มีการเปิดสอนระดับปริญญา ในภาคอีสาน โดยเฉพาะ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกของวิทยาลัยวิชาการศึกษามหาสารคาม ที่พัฒนาต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในปัจจุบัน ได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภาษาและวรรณกรรมอีสานอย่างกว้างขวาง โดยได้รับการส่งเสริมจากพระสงฆ์รูปสำคัญ คือ ท่านเจ้าคุณพระอริยานุวัตร เขมจารี ดังส่วนหนึ่งของคำถวายบังคมทูลของ นิพนธ์ ศศิธร อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม สดุดีผู้ได้รับพระราชทานปริญญาเกิตติมศักดิ์ เมื่อ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๒๓ ตอนหนึ่งว่า “พระอริยานุวัตร เขมจารี เจ้าอาวาสวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม พระเถระผู้เชี่ยวชาญพระธรรมวินัยพระไตรปิฎก เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป เป็นผู้ใส่ใจทำนุบำรุง ศิลปะและวัฒนธรรมอีสานอย่างเต็มกำลัง ได้อุทิศหาตรวจชำระปริวรรต วรรณคดีอีสานจาก อักษรต่าง ๆ มาเป็นอักษรไทยปัจจุบัน ก่อให้เกิดประโยชน์แก่การศึกษาด้านภาษา วรรณคดี และ วัฒนธรรมอีสานอย่างกว้างขวาง พระอริยานุวัตร เป็นผู้เปี่ยมด้วยเมตตาคุณ รับอาราธนาไปบรรยาย ความรู้ทางภาษาและวรรณคดีอีสาน ถวายทอดเป็นวิทยาทานให้แก่เยาวชนในสถาบันอุดมศึกษา มี มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม เป็นต้น ผลงานที่สำคัญยิ่ง คือการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีอีสานขึ้น ณ วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ศูนย์นี้เก็บรักษาเอกสาร โบราณ โบราณวัตถุ นับเป็นแหล่งวิทยาการที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้า วิจัยทางคติชนวิทยา ของภาคอีสาน ด้วยเกียรติคุณที่กราบบังคมทูลมานี้ พระอริยานุวัตร เขมจารี จึงเป็นผู้เหมาะสมด้วยประการทั้งปวงที่จะได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตร ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เพื่อเป็นเกียรติแก่สถาบันสืบไป”^๒

วรรณกรรมต่าง ๆ ในภาคอีสานมีเรื่องราวต่างไปจากวรรณกรรมภาคกลางอยู่มาก ทั้งในด้าน โครงเรื่อง และความเชื่อ ยกเว้นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีโครงเรื่องและความเชื่อสอดคล้องกับวรรณกรรมภาคกลาง ซึ่งผู้ศึกษาวรรณกรรมไทยสนใจศึกษาน้อย หลังจากการ

^๒ พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, เสียวสวาด ปรัชญา คำสอนสำนวนเอกของอีสาน, (มหาสารคาม: ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีอีสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๒๓), หน้าประกอบต้นคำกราบบังคมทูลของอธิการบดี.

ประชุมสัมมนาใหญ่ที่จังหวัดสกลนคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ในครั้งนั้นผู้วิจัยได้อภิปรายก่อนจะปิด การสัมมนาและเสนอให้เรียกวันนั้นว่า “วรรณปิ่นแดงแห่งวรรณกรรมอีสาน” ทำให้ที่ประชุมมี เสียงฮือฮา จากนั้นมาการศึกษาวรรณกรรมอีสานในสถาบันอุดมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็เริ่มเป็นจริงเป็นจังเรื่อยมา เพราะวรรณกรรมเหล่านั้น ได้บันทึกความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี ความนึกคิด อุดมการณ์ทางสังคมของอีสานไว้อย่างบริบูรณ์

๓.๒ ความเป็นมาของภาคอีสานในเชิงประวัติศาสตร์

หลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย ไม่ได้กล่าวถึงดินแดนที่เป็นภาคอีสานว่าอยู่ใน ความปกครองของอาณาจักรใด หรือปกครองตนเองเป็นอิสระแต่ตามที่กล่าวไว้ในหลักศิลาจารึก หลักที่ ๑ แสดงว่าอาณาจักรสุโขทัยรู้จักดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงดี ดังความในศิลาจารึกว่า

...มีเมื่อกว้างข้างหลายปราบเมืองตะวันออกจรดสระหลวงสองแคว ลมบาจายสคาทำฝั่ง ของเชิงเรียงจันเวียงคำเป็นที่แล้วเบื้องหัวนอนรอดคนที่พระบาง แพรกสุวรรณภูมิราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งสมุทรเป็นที่แล้ว เบื้องตะวันตกจรดเมืองลพ เมือง...หงสาวดี สมุทรห้าเป็นแดน เบื้องดินนอนรอดเมืองแพร่ เมืองน่าน เมือง...เมืองพลั่ว ฝั่งของเมือง ชาวเป็นที่แล้ว...^๓

เมื่อวิเคราะห์จากความในจารึกแล้วทำให้เข้าใจว่าอำนาจของอาณาจักรสุโขทัยยังไปไม่ ถึงดินแดนภาคอีสานทั้ง ๆ ที่ระยะทางไม่ไกลเท่าทางดินแดนภาคใต้ ดังนั้น จึงไม่อาจสรุปได้ว่า ดินแดนภาคอีสานในสมัยนั้นจะเป็นรัฐอิสระหรืออยู่ภายใต้ขอบ ซึ่งในช่วงเวลานั้นอำนาจของมอ ก้อ่อนกำลังลง ครั้นล่วงมาถึงสมัยที่พระมหาธรรมราชาลิไทยครองกรุงสุโขทัย พบว่า มีการกล่าวถึง ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง และยอมรับว่าเป็นอาณาจักร ซึ่งต่อมารู้ในนามอาณาจักรล้านช้าง ดังความใน จารึกเขาสุมณภู ได้กล่าวถึงอาณาเขตของกรุงสุโขทัย สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ว่า “...เบื้อง เหนือน่านนทีแดนเจ้าพระยาผากองเจ้าเมืองน่านเมืองพลั่ว...เมืองใต้น่านนทีแดนเจ้าพระยา...หาส ...ผู้น้อง เมืองตะวันออกถึงแดนพญาท้าวฟ้างอม...”^๔ จากความในศิลาจารึกหลักนี้แสดงชัดเจนว่า อาณาจักรสุโขทัยยอมรับดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง คือดินแดนของพระยาฟ้างอม (ฟ้างุ้ม) เป็นดินแดน เอกราช มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นแล้วไม่ได้ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย อาณาจักรล้านช้างมีเรื่องราวมาก่อน นี้ แต่มีความมั่นคงอย่างไรนั้น ยังขาดหลักฐานที่ให้รายละเอียดทางประวัติศาสตร์ นอกจากนิทาน ตำนานเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าประวัติความเป็นมาของคนลุ่มแม่น้ำโขง น่าจะมีหลักฐานชัดเจน

^๓ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

สมัยฟ้าจุ่มนี้เอง ซึ่งประเด็นนี้ มีนักประวัติศาสตร์ มีความเชื่อสอดคล้อง คือ จอห์น เอฟ เคตตี้ กล่าวไว้ว่า

ลาวนั้นเป็นพวกเดียวกับพวกเชียงใหม่เชียงราย ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ ไทยและมีชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ซึ่งมีเชื้อชาติต่างออกไป ขวางกั้นเวียดนามไว้ พวกลาวได้ตั้ง อาณาจักรมั่นคงขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๕๖ เจ้าฟ้าจุ่ม (จุ่ม) ได้ฉวยโอกาสที่สุโขทัยอ่อนกำลังลง และกรุงศรีอยุธยาอยู่ห่างไกล ประจวบกับเวียดนามถูกจีนราชวงศ์หมิงรุกราน และอาณาจักร ล้านช้างนี้ ได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด สมัยพระเจ้าสามแสนไทย (พ.ศ. ๑๘๖๑-๑๘๕๕)^๕

จากหลักฐานพงสาวดารล้านช้างได้กล่าวว่า ดินแดนของอาณาจักรล้านช้างสมัยพระเจ้า สามแสนไทยนั้น กว้างใหญ่ไพศาลมาก แผ่อำนาจเข้าถึงเทือกเขาดงพระญาเย็น คลุมพื้นที่ราบสูง โคราช และยังคงเจริญรุ่งเรือง ต่อมาในรอบทศวรรษ ๒๐๘๓-๒๐๙๓ จนถึง พ.ศ. ๒๑๑๔ อาณาจักรล้านช้างก็เสื่อมอำนาจลงเมื่อบุเรงนอง กษัตริย์พม่ายึดเวียงจันทน์ได้ ในระหว่างทำศึกกับ ไทย พม่ายึดครองลาวเป็นช่วง ๆ เป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษ ทำให้ไทยและลาวร่วมมือกันสู้กับพม่า และต่อมาไทยได้ประกาศความเป็นใหญ่เหนือเวียงจันทน์^๖

ตั้งแต่แผ่นดินสมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา ประวัติศาสตร์ไทยเริ่มเข้ามามีบทบาท ในดินแดนภาคอีสานขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสมัยกรุงธนบุรีเจ้านายฝ่ายลาวไม่พอใจตนเอง ได้มีการอพยพ ครอบครัวเข้ามาตั้งอยู่ในดินแดนภาคอีสาน คือ พระวอพระตาได้มาอยู่ที่เมืองอุบลและอยู่ในอำนาจ ของกรุงธนบุรี และถูกตามมาประหารชีวิต “...พระเจ้าเวียงจันทน์บุญสาร บังอาจให้กองทัพบุกเข้า มาในเขตไทย จับพระวอฆ่าเสีย พระเจ้ากรุงธนบุรีให้กองทัพไทยไปปราบกรุงศรีสัตนาคนหุต...”^๗ ซึ่งในครั้งนั้นแม่ทัพฝ่ายไทย คือเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระ บางกลับด้วย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แผ่นดินภาคอีสาน ได้รับความเอาใจใส่จากเมืองหลวงมากขึ้น เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา ดังข้อเขียนของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพตอนหนึ่งว่า

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีพระราชประสงค์ตั้งหัวเมืองชั้นนอกให้เป็นกำลังของเมือง นครราชสีมา อยู่ระหว่างประเทศราชเวียงจันทน์และนครจำปาศักดิ์ จึงโปรดฯ ให้เกลี้ยกล่อม พวกพระยาในท้องที่ให้ไปตั้งภูมิลำเนาตามที่สมควรจะบำรุงให้เกิดประโยชน์ได้ ใครพาสมัคร

^๕ ชาญวิทย์ เกษมศิริและคณะ, (แปล) ไทย พม่า ลาว และกัมพูชา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ พิมพ์เนศ, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖๐.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^๗ ดำรงราชานุภาพ นริศรานุกวีตวิงศ์, ศาสน์สมเด็จพระ เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๔๔.

พรรคพวกไปตั้งอยู่เป็นหลักแหล่งจนเป็นชุมชนเกิดขึ้น ณ ที่ใด ก็โปรด ฯ ให้ตั้งที่นั้นเป็นเมือง มีอาณาเขตปกครอง ทรงตั้งผู้ที่เป็นหัวหน้าให้เป็นพระยาหรือเป็นพระที่เจ้าเมือง และทรงตั้งญาติวงศ์ซึ่งช่วยกันบำรุงท้องถิ่นให้เป็นตำแหน่งอุปราชราชวงศ์ และราชบุตรตามทำเนียบยศที่นิยมกันในเมืองลาวแต่ก่อนมา โดยให้หัวเมืองเหล่านี้ส่งส่วยสิ่งของต่าง ๆ อันหาได้จากเมืองนั้นให้ราชการในกรุงเทพ ฯ...^๔

ในสมัยนี้หัวเมืองทางภาคอีสานได้เกิดขึ้นหลายเมือง ราษฎรที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก็มารวมกับพวกที่มาก่อน ตั้งภูมิลำเนาอยู่ร่วมกันบ้าง หรือตั้งเมืองใหม่ขึ้นมาบ้าง

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีชาวเวียงจันทร์ ชื่อท้าวแล ได้พาครอบครัวพร้อมด้วยพรรคพวกมาตั้งหลักแหล่งประกอบอาชีพอยู่ที่บ้านหนองน้ำขุ่นหนองอีจาน ที่ปัจจุบันคือเขตอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ภายหลังปีจุลศักราช ๑๑๘๒ (พ.ศ. ๒๓๖๒) ได้ย้ายไปอยู่บ้านชีลองและย้ายต่อไปบ้านหลวง ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณจังหวัดชัยภูมิ และได้รับการโปรดเกล้า ฯ เป็นพระยาภักดีชุมพล^๕

ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เวียงจันทร์ได้แข็งเมือง โดยเจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏ ยกกำลังเข้ามากวาดต้อนผู้คน ใน พ.ศ. ๒๓๖๕ อันเป็นเหตุให้กรุงเทพ ได้ผนวกเอาแผ่นดินลาวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทย ดังที่ จอร์น เอฟ เคตี ได้เขียนไว้ว่า

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ก็ทรงดำเนินการอย่างเข้มแข็งในการเสริมกำลังการควบคุมตามชายแดนลาว พระองค์ทรงปราบกบฏช่วงสั้น ๆ ของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ และ ๒๓๗๐ และทรงดำเนินการรวมอาณาจักรของเจ้าอนุวงศ์เข้ากับประเทศไทย แล้วสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ก็ทรงแผ่อำนาจขึ้นไปจนถึงหลวงพระบาง^๖

จากสถานการณ์นี้ ได้มีการกวาดต้อนอพยพผู้คนจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาอยู่ดินแดนภาคอีสานเป็นจำนวนมาก

การศึกษาความเป็นมาของภาคอีสานในเชิงประวัติศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าประชาชนโดยทั่วไปของภูมิภาคนี้ ในระยะแรก ๆ จะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากกลุ่มน้ำโขงมากกว่าทางเมืองหลวงทางภาคกลาง อันเนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์การเดินทางติดต่อมีความลำบากและสบายต่างกัน รวมถึงการอพยพประชากรจากฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง เข้ามาทางภาคอีสานในสมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ และสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ของหัว

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕.

^๕ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕๐.

^๖ อ่างแล้ว, (แปล) ไทย พม่า ลาว และกัมพูชา, หน้า ๒๐๘.

เมืองภาคอีสานกับอาณาจักรลาวซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง มีมากกว่าราชธานี รวมถึงความผูกพันทางเครือญาติที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตามความแตกต่างทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำเจ้าพระยากับวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ในส่วนของโครงสร้างหลักไม่มีความแตกต่างกันมาก เพราะยอมรับสืบทอดทางวัฒนธรรมจากอินเดีย อันมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแกนหลักเหมือนกัน ส่วนการผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องภูตผีของชาวท้องถิ่นก็มีความแตกต่างกันไป ชาวไทยในภาคอีสานส่วนใหญ่รับวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงก่อนการมาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งการอพยพเข้ามาส่วนมากเป็นผลจากสงครามมากกว่าการอพยพมาเอง ดังนั้น ประชาชนส่วนใหญ่ของภาคอีสานจึงรับเอาจารีตประเพณีของวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๓ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของสุโขทัยกับดินแดนแม่โขง

จากความก่อนหน้านี้มีว่าดินแดนลุ่มแม่โขงเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหง และมาตั้งเป็นรัฐอิสระสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย โดยเจ้าฟ้าจ๋มได้มีอำนาจเหนือดินแดนลุ่มแม่โขง ก็คือโอกาสขณะที่อาณาจักรสุโขทัยอ่อนกำลัง ตั้งตนเป็นอิสระ แต่ยังรับวัฒนธรรมจากอาณาจักรสุโขทัยอยู่

อาณาจักรสุโขทัยสมัยพระธรรมราชาลิไทยได้มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาถึลึงกาวงศ์จนเป็นศูนย์กลางในการเผยแพรพระพุทธศาสนาแกอาณาจักรกลุ่มต่าง ๆ ในสมัยนั้น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อักษรไทยสมัยพระเจ้าลิไทยได้แพร่ขยายไปมากกว่าอักษรไทยสมัยพ่อขุนราม ซึ่งถ้ามองในด้านแสนยานุภาพ สมัยพ่อขุนรามมีความเกรียงไกรกว่าสมัยพระเจ้าลิไทย แต่อักษรไทยสมัยพระเจ้าลิไทยกลับขยายไปกว้างขวางกว่า ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะอาณาจักรสุโขทัยสมัยพระเจ้าลิไทยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตและพระเถระผู้เจนจบพระไตรปิฎกจำนวนมาก ดังปรากฏผลงานวิจัยพระพุทธศาสนาของนักปราชญ์เหล่านั้น คือการวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยอาศัยข้อมูลจากภาษาบาลีจำนวนมาก นั่นก็คือหนังสือเตฎุมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งน่าจะเป็นการแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเล่มแรกของไทย ดังที่ปรากฏอยู่ถึงทุกวันนี้

ตามที่อาณาจักรสุโขทัย สมัยพระเจ้าลิไทยเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาถึลึงกาวงศ์ และมีการแต่ง แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วงนั้น แสดงให้เห็นว่าอักษรไทยสมัยพระเจ้าลิไทยมีบทบาทในการบันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่สุโขทัย และคงใช้กันอย่างกว้างขวาง ทั้งทางโลกและทางธรรม นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการเผยแพรพระพุทธศาสนาถึลึงกาวงศ์

วงศ์ จากอาณาจักรสุโขทัยไปสู่อาณาจักรไทยอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ดังข้อความตอนหนึ่งในหนังสือตำนานมูลศาสนาว่า

ถ้าขานเจ้าทั้ง ๘ คน เจ้าปิยทัสสีเอาศาสนาไปประดิษฐานในอโยธยา คนทั้งหลายก็ให้เป็นมหาสวามีนั่น เจ้าสุวรรณคิริเอาพุทธศาสนาไปประดิษฐานไว้ในเมืองชวา (หลวงพระบาง) คนทั้งหลายก็ให้เป็นพระมหาสวามีนั่นแล เจ้าเวสสภูเอาศาสนาไปประดิษฐานในเมืองน่าน คนทั้งหลายก็ให้เป็นมหาสวามีนั่นแล เจ้าอานนท์ก็ปฏิบัติอยู่ในป่ามะม่วง ในเมืองสุโขทัยแทนเจ้าสุมนะเถระนั้นแล เจ้าสุมนะเอาศาสนาไปประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่โพ้นแล...^{๑๑}

จากข้อความดังกล่าวแสดงว่าอาณาจักรไทยต่าง ๆ ในสมัยนั้นได้รับพระพุทธศาสนาจากอาณาจักรสุโขทัย ทั้งที่อาณาจักรสุโขทัยเหล่านั้นอาจมีพระพุทธศาสนาเจริญอยู่บ้างแล้ว แต่คงฟื้นฟูใหม่แบบลังกาวงศ์ ในแนวทางสุโขทัย และการที่พระเถระจากสุโขทัยไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรไทยต่าง ๆ นั้น น่าจะได้นำอักษรสมัยพระเจ้าลิไทยและวัฒนธรรมสุโขทัยไปเผยแผ่ด้วยในกรณีนี้น่าจะเชื่อได้ว่าวัฒนธรรมสุโขทัยได้แพร่ขยายเข้าสู่ดินแดนลุ่มน้ำโขงมากยิ่งขึ้นในสมัยนี้ด้วย

๓.๔ วรรณกรรมอีสานกับภาษาบาลีสันสกฤต

เนื่องจากวรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิด โดยใช้อักษรในการเขียนเป็นอุปกรณ์สำคัญ ดังนั้น การศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบว่า ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานเป็นอย่างไรนั้น คงต้องศึกษาจากวรรณกรรมเป็นสำคัญ เพราะววรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะของตน ต่างจากวรรณกรรมภาคกลางโดยสิ้นเชิง ดังจะนำเสนอในรายละเอียดต่อไป ทั้งนี้เพราะภาษาของคนอีสานที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น ได้ถูกกำหนดให้เรียนวรรณกรรมภาคกลาง ซึ่งส่วนมากเป็นวรรณกรรมในราชสำนัก การเรียนรู้ภาษาบาลีสันสกฤตในวรรณกรรมภาคกลางนั้นก็จะเป็นแบบของภาษาไทยกลาง

๓.๔.๑ ลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมอีสาน

วรรณกรรมอีสานมีความเป็นวรรณกรรมของชาวบ้าน โดยชาวบ้านเป็นผู้ถือสิทธิ์ เป็นผู้จาร เป็นผู้ใช้เป็นผู้ศึกษา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการเก็บรักษาและเผยแผ่ รวมทั้งเป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้น ซึ่งแตกต่างจากวรรณกรรมภาคกลางอันเป็นวรรณกรรมราชสำนักมากกว่าวรรณกรรมชาวบ้าน และเจริญรุ่งเรืองในกลุ่มนักปราชญ์ชนชั้นสูง^{๑๒} ดังนั้นวรรณกรรมอีสาน จึงมีลักษณะเฉพาะของตน แตกต่างจากวรรณกรรมภาคกลางในด้านต่อไปนี้

^{๑๑} กรมศิลปากร, ตำนานมูลศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๓๒๐.

^{๑๒} อ้างแล้ว, วรรณกรรมอีสาน, หน้า ๓๖-๓๖.

๓.๔.๑.๑ ความเหมือนและความต่างจากวรรณกรรมภาคกลาง

เนื่องด้วยวรรณกรรมเป็นผลงานของคนที่ได้เก็บรวบรวมความคิด ความรู้ ความ เป็นอยู่และลักษณะสถานภาพอันเป็นภาพส่วนหนึ่งของสังคมไว้ จึงเป็นสิ่งสะท้อน ภาพสะท้อน ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในยุคที่เกิดวรรณกรรมนั้น สังคมมีการปรับเปลี่ยนและวิวัฒนาการอย่างไร วรรณกรรมก็จะส่องภาพเช่นนั้นไว้

ประเด็นแรกก็คือสภาพพื้นฐานของสังคมภาคอีสาน อันได้แก่ความเป็นมาของ กลุ่มคนในภูมิภาคนี้ กล่าวคือ อีสานเป็นกลุ่มชนชาติไทยกลุ่มหนึ่ง และมีวัฒนธรรมเจริญอยู่ตามลุ่ม น้ำโขง ซึ่งไม่มีหลักฐานกล่าวถึงชัดเจน ในสมัยอาณาจักรสุโขทัยจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แห่ง กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๐ โปรดให้สร้างเมืองนครราชสีมา^{๑๓} ดังความในพงศาวดารไทย ว่า

เมืองนครราชสีมาเมืองขึ้นในทำเนียบครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ๕ เมือง คือ เมือง นครจันทน์ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเมืองหนึ่ง เมืองชัยภูมิอยู่ทางทิศเหนือเมืองหนึ่ง เมืองนางรองอยู่ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เมืองหนึ่ง เมืองพิมายอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเมืองหนึ่ง เมือง บุรีรัมย์อยู่ทางทิศตะวันออกเมืองหนึ่ง^{๑๔}

แต่ในสมัยอยุธยาที่คนไทยในภูมิภาคอีสานมีความสัมพันธ์กับภาคกลางยังไม่ ใกล้ชิด วัฒนธรรมต่าง ๆ ของภาคกลางจึงยังไม่ได้แพร่อิทธิพลเข้าไปเหนือดินแดนอีสาน ในสมัย รัตนโกสินทร์ได้มีความเกี่ยวข้องกับดินแดนอีสานจริงจังขึ้น แต่ก็อยู่ในรูปของหัวเมืองขึ้น โดยได้ จัดระเบียบปกครองกันเอง

จากปัจจัยข้างต้นนั้นทำให้ภูมิภาคอีสานรักษารูปแบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนค่านิยมของสังคมเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง จึงส่งผลให้วรรณกรรมอีสานมีความแตกต่างจาก วรรณกรรมภาคกลางที่เหมือนกันก็เฉพาะวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน อีกนัยหนึ่ง วรรณกรรมอีสานใช้สำนวนภาษาถิ่นอีสานเป็นการยากสำหรับนักศึกษาวรรณกรรมจากภาคกลาง จะเข้าใจและเข้าถึงสุนทรียภาพแห่งวรรณกรรมอีสานนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง

ประเด็นที่สอง คือรูปแบบการปกครองที่กล่าวแล้วว่า หัวเมืองภาคอีสานมีอิสระใน การปกครองตนเอง โดยมีหัวหน้าหมู่บ้าน เจ้าเมืองดูแลประชาชนพลเมือง วัฒนธรรมจากราชธานี

^{๑๓} อ้างแล้ว, ประวัติศาสตร์อีสาน, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๔} อ้างแล้ว, วรรณกรรมอีสาน, อ้างแล้ว, หน้า ๔๐.

ไม่ค่อยได้แพร่เข้าไปในหัวเมืองภาคอีสาน จึงทำให้หัวเมืองภาคอีสานมีรูปแบบของวัฒนธรรมสืบทอดกันมาแต่โบราณ และทำนุบำรุงวัฒนธรรมไปตามรูปแบบของตน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมทั้งหลาย สิ่งที่เป็นแนวปฏิบัติร่วมกันของสังคมคือ กติกาตามที่วรรณกรรมได้กำหนดให้ โดยวรรณกรรมมีส่วนร่วมในการควบคุมสังคม สอนจริยธรรมและระเบียบประเพณีอันพึงปฏิบัติ เช่นวรรณกรรมเรื่อง **อิตลีสอง คองลีสี่**^๕ อันเป็นวรรณกรรมที่ระบุถึงจารีตอันควรปฏิบัติในรอบ ๑๒ เดือน และครองแห่งธรรมะ หรือหลักการที่ผู้ใหญ่ปกครองเจ้าบ้าน นายเมืองควรประพฤติ ๑๔ ประการ ด้วยนัยแห่งความสำคัญนั้น จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้รูปแบบของวรรณกรรมอีสานมีรูปแบบต่างไปจากภาคกลาง

ประเด็นที่สาม คือความเชื่อและขนบธรรมเนียมที่ต่างกันออกไป กล่าวคือ กลุ่มคนในภาคอีสานจะมีความเชื่อเรื่องผี เรื่องวิญญาณ ต่างไปจากภาคกลาง ดังในอิตลีสอง มีการกล่าวถึงการกำหนดให้ทำพิธีบูชา เช่นทรวงวิญญาณ เช่น การไหว้ผีตาแฮกในเดือน ๖ ก่อนจะเริ่มทำนา การไหว้ผีปู่ตาอันเชื่อว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน รวมไปถึงความเชื่อเรื่องผีนางเทียบและหมอท่า (เจ้าพิธีในการประกอบพิธีกรรมและรักษาการเจ็บป่วย) นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมอีสานที่ให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องผี เรื่องวิญญาณ เช่น บทสูตรขวัญ บทสวดในพิธีขอฝน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามมีข้อที่น่าสังเกตว่า การประสานกลมกลืนระหว่างความเชื่อพื้นฐานกับพระพุทธศาสนาในภาคอีสานนั้น เป็นไปได้อย่างสนิท เช่น พิธีกรรมในการขอฝน พระสงฆ์จะนำเอาวรรณกรรมเรื่องพระยาคันคากมาเทศ และมีการสวดคาถาป่าค้อ (ปลาช่อน) เป็นต้น ข้อสำคัญประการหนึ่ง คือ วรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่ เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเพราะวัดเป็นสถาบันของการศึกษาพัฒนาและเผยแพร่ สารของเรื่องส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องชาดกนิทานจริยธรรม นิทานคติธรรม ที่ชาวอีสานยอมยกเป็นชาดกในลักษณะของชาดกนอกนิบาต โดยมีคำขึ้นต้นบอกว่าเป็นอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น “บัดนี้จักได้กล่าวถึงโพธิญาณเจ้าเสด็จลงใช้ชาติ ก่อนแล้ว พระได้ตกแต่งสร้าง บุญกว้าง โลกถือเจ้าเอย...”^๖

ในสมัยก่อนวรรณกรรมเหล่านี้จะถูกนำมาอ่านในที่ชุมนุมชน เช่น ในงานงันเฮือนดี กิจกรรมที่ทำหลังจากนาศพผู้ตายไปฉาปนกิจแล้ว เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นกานสอนศีลธรรมไปในตัว เพราะเรื่องเหล่านี้จะแทรกพุทธจริยาวัตรอันดีที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธ ด้วยมีความเชื่อว่า ตัวเอกในเรื่องนั้น ๆ คือ อดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วชาวบ้านก็จะจดจำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓-๔๔.

^๖ พระอริยานุวัตร เขมจารี, **ลิตน-มะโนรา** (สำนวนเอก), (มหาสารคาม: กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาสารคาม, ๒๕๕๘), หน้า ๒๑.

ประเด็นที่สี่ ได้แก่ค่านิยมของสังคมด้วยวรรณกรรมหรือวรรณคดี เป็นแหล่งข้อมูล ที่บันทึกค่านิยมของสังคมในยุคหรือในสมัยนั้น ๆ ไว้ กล่าวคือสมัยที่เกิดวรรณกรรมนั้น โดยกวีจะ บันทึกไว้ว่าสังคมในยุคนั้น ๆ มีอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร จริยธรรม ของสังคมเป็นอย่างไรในรูปแบบที่แตกต่างกัน ส่วนมากแล้วจะมุ่งไปที่จริยวัตรของตัวเอกในเรื่อง ซึ่งมักจะมีบุคลิกภาพที่เป็นแบบอย่างให้แก่คนในสังคมอันจะส่งผลให้วรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ เป็นที่ ชื่นชอบและนิยมอ่าน ถ้าเรื่องใดจริยวัตรของตัวเอกขัดต่อค่านิยมหรืออุดมการณ์ของสังคมก็จะมี คนชอบอ่าน

จากการศึกษาและสังเกตเห็นว่า ค่านิยมในวรรณกรรมอีสานจะต่างภาคกลางที่มีตัว เอกเป็นนักรบส่วนมากเป็นกษัตริย์ มีคาถาอาคมรบเก่ง เช่น เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั้งนี้อาจไม่เน้นหนัก ด้านคุณธรรมเหมือนวรรณกรรมอีสาน เช่น เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ที่ตัวเอกรบเก่งแต่ด้อยคุณธรรม เรื่องส่วนตัวบางอย่างอาจไม่เหมาะสมเป็นแบบอย่างได้ ส่วนวรรณกรรมอีสานตัวเอกส่วนใหญ่จะมีจริยา วัตรแบบพระเวสสันดร คือมุ่งสร้างบารมีเพื่อมุ่งสู่นิพพาน แม้มีความเก่งกล้าก็จะไม่ใช่เอาชนะด้วย กำลัง ส่วนมากจะใช้การเอาชนะด้วยขันติธรรม หรือยึดมั่นในหลักอหิงสา มีบ้างที่บางเรื่องตัวเอกจะ มีอิทธิฤทธิ์รบเก่ง แต่ก็ใช้จุดเด่นนั้นในการปราบอธรรมมากกว่าอย่างอื่น อาจกล่าวได้ว่าอิทธิพล ของวรรณกรรมและอุดมการณ์ทางสังคมของบรรพบุรุษที่สั่งสมมาได้ประกอบกันเป็นอุปนิสัยของ คนไทยในภูมิภาคอีสานเป็นผู้รักสงบ ไม่นิยมก้าวร้าว เป็นญาติมิตรกับคนไทยภาคอื่น ๆ หรือแขก ที่มาต่างบ้านต่างเมือง และมีความเคารพผู้อยู่ในศีลธรรมมากกว่าความร่ำรวย

๓.๔.๑.๒ รูปแบบของวรรณกรรมอีสาน

จากความที่กล่าวมาแล้วพอจะกล่าวได้ว่าวรรณกรรมอีสานจะมีความเป็น วรรณกรรมประยุกต์มากกว่าความเป็นวรรณกรรมบริสุทธิ์ เพราะส่วนมากวรรณกรรมอีสานจะมี ความเป็นอเนกประสงค์ เช่น บางเรื่องเป็นตำนานแต่ก็มีจุดมุ่งหมายที่จะสอนจริยธรรมด้วย และใน ขณะเดียวกันก็เป็นการเทิดทูลวีระบุรุษด้วย เช่น เรื่องท้าวประจิด-นางอรพิมพ์ กล่าวถึงตำนานการ สร้างเมืองพิมาย เป็นต้น ดังนั้นการจัดหมวดหมู่รูปแบบของวรรณกรรมอีสานจึงยึดเนื้อหาและ เรื่องราวเป็นสำคัญ คือ

กลุ่มที่หนึ่ง วรรณกรรมพระพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องวรรณกรรมที่เสนอเรื่องราว ทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องชาดก ตำนานทางพระพุทธศาสนา รวมถึงนิทานคติธรรมบางเรื่องก็ ถูกจัดเข้าเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าชาติหนึ่ง เป็นจริยวัตรของพระพุทธเจ้าแม่จะไม่ปรากฏในนิบาตชาดก ก็น่าจะเป็นชาดกนอกนิบาต ดังที่ จำแนกได้ดังนี้

ก. วรรณกรรมชาดก คือ วรรณกรรมที่มีเรื่องปรากฏในนิบาตชาดกของพระพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องล้ามหาชาติ คือเรื่องพระเวสสันดรชาดกที่เป็นสำนวนอีสาน ใช้ภาษาถิ่นอีสาน โดยยกคำบาลีมาแล้วแปลเป็นภาษาถิ่นอีสาน แล้วร้อยกรองตามลักษณะคำประพันธ์อีสานที่เรียกว่า กลอนลำ นอกจากนี้มีเรื่องท้าวสีทน (พระสุชนมโนราห์) ท้าวปาจิต ท้าวคันธนาม เสียวสวาด ท้าวโศวัก และนกกกระจอก เป็นต้น

ข. วรรณกรรมตำนานพระพุทธศาสนา ได้แก่เรื่องราวของการสืบศาสนา ประวัติปูชนียสถาน ซึ่งจัดเป็นวรรณกรรมได้ เพราะไม่ใช่ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาอย่างเดียว เช่น เรื่องมูลสถาปนา เขตุนหรือเสตพน เป็นเรื่องการสืบศาสนาที่เป็นกลอนลำ อุรังคินทาน ตำนานการสร้างพระธาตุพนม มาลัยหมื่น-มาลัยแสน พระเจ้าเลียบโลก เป็นต้น

กลุ่มที่สอง วรรณกรรมประวัติศาสตร์ ซึ่งมีจำนวนน้อยมากเพราะวรรณกรรมอีสานจะแพร่หลายในกลุ่มชาวบ้าน ไม่ได้เจริญในราชสำนัก นอกจากจะมีปรากฏน้อยแล้วยังไม่ค่อยนิยมอ่านในการงานอื่นดี บางเรื่องก็จะถูกกีดกันมิให้นำมาอ่านในวัด เช่น เรื่องท้าวฮุ่งหรือเจียง เรื่องพื้นเมืองเวียงจันทร์ เรื่องพื้นเวียง นิทานเรื่องขุนบรม พงสาวดารนครจำปาศักดิ์ ตำนานพระพุทธรูปต่าง ๆ เช่น พื้นพระบาง พื้นพระแก้ว พื้นพระแทรกคำ และพื้นพระแก่นจันทร์แดง^{๑๑} เป็นต้น

กลุ่มที่สาม วรรณกรรมนิทานคติธรรม เป็นวรรณกรรมที่มีความนิยมในหมู่คนมาก เพราะเป็นเสมือนมหรสพของสังคม จึงเป็นผลให้กวีได้สร้างสรรค์ผลงานออกมาจำนวนมาก ซึ่งโดยสาระแล้ววรรณกรรมเหล่านี้ เป็นเครื่องมือในการสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคม เพราะอุปนิสัยของตัวเอกในเรื่องจะเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตในสังคมตามคติทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องบัวสม-บัวสอง, ไก่แก้ว, กำพรว้าฝั้นน้อย, ลินทอง, ปลาแดกปลาสมอ, จำปาศักดิ์, นางผมหอม, ลินไชย, (ศิลป์ชัย), พระลักพระราม (รามขณะจับอีสาน) การเกิด, นางแดงอ่อน, ขุนทิงขุนเทือง, ผาแดงนางไอ่, ขูลุนางอ้ว เป็นต้น

กลุ่มที่สี่ วรรณกรรมสุภาษิต คำสอน เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาแบบเทศนาโวหาร คือเป็นคำสอนตลอดทั้งเรื่อง เป็นสุภาษิตคล้ายคำโคลงโลกนิติของภาคกลาง แต่ก็ต่างออกไปคือวรรณกรรมประเภทนี้มีคำสอนแนวประพฤติปฏิบัติโดยมีคตินิยมทางพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องวิญญูณ เช่น เรื่องธรรมคาสอนโลกที่ยึดความเชื่อเรื่องวิญญูณและคตินิยมทางพระพุทธศาสนา, เรื่องฮิตสิบสองกองสิบสี่, เรื่องพระยาคำกองสอนไพร่, เรื่องท้าวคำสอนลูก, เรื่องท้าวคำสอน, เรื่องกาพย์ปู่สอนหลาน, เรื่องกาพย์หลานสอนปู่, เรื่องยอดคำสอน, เรื่อง

^{๑๑} อ่างแล้ว, วรรณกรรมอีสาน, หน้า ๕๕-๕๘.

สาส์นสมที่คิด, เรื่องลีปสูญ (ลบปสูญ), เรื่องสิริจันโทวาทคำสอน, เรื่องสมาสสงสาร, และเรื่องย่ำสอนหลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ห้า **วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด** เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะและจุดประสงค์ของการแต่งต่างกันไป เช่น วรรณกรรมที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่บทสวดขวน (สูกข้วน) ตามเหตุ เช่น สูดข้วนอยู่กรรม สูดข้วนเด็ก สูดข้วนแต่งงาน สูดข้วนเหือน (เรือน) เป็นต้น วรรณกรรมเพื่อใช้เทศน์ในพิธีขอฝน ได้แก่ พระยาคันคาก พระปลาค้อ วรรณกรรมเกี่ยวพาราสิด้วยบทพญา วรรณกรรมเพื่อเล่าเล่นสนุกสนาน ได้แก่ เรื่องเซียงเมียง (คล้ายศรีธนญชัย)

นอกเหนือจากนี้ยังมีวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปของตำราหรือเรื่องธรรมะจะมีความเหมือนวรรณกรรมภาคกลาง เพราะถอดจากภาษาบาลีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเหมือนกัน

๓.๔.๒ ลักษณะคำบาลี-สันสกฤตในวรรณกรรมอีสาน

เพื่อถือฤกษ์ต่อการศึกษาวิเคราะห์คำยืมคำบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานในบทต่อไปนี้ ในที่นี้จะนำเสนอคำบาลี-สันสกฤตบางคำที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน เพื่อเป็นการสังเกตเบื้องต้นดังต่อไปนี้

วรรณกรรมอีสานเรื่อง	คำที่ใช้	จากคำเดิมในภาษาไทยกลาง
ล้ามหาชาติ (มหาเวสสันดรชาดก)	ทานขัน	ทานกัณฑ์
	มะที, มัทที	มัทรี
	ฉัตตีย์	ฉกษัตริย์
	ผาสารท	ปราสาท
	เบ็งจา	เบญจ, ปญจ
	บวรวิสุทท์	บริสุทท์
	อันตาย	อันตราย
	จา	เจรจา
	ทวัระพี	ทรี (ควาย)
	รัสสี	ฤษี
	กุนา	กรุณา
	มิตตา	เมตตา
	ผญา	ปัญญา

วรรณกรรมอีสานเรื่อง	คำที่ใช้	จากคำเดิมในภาษาไทยกลาง
ท้าวสีทัน (พระสุชน มโนราห์)	เพ็ง	เพ็ญ
	เผต	เปรต
สุทธุชาดก	วันเพ็ง	วันเพ็ญ
นกกะจอก	สังกาด	ศักราช
	ผากด	ปรากฏ
	มุงคุณ	มงคล
สมาสงสาร	ถ้าน	ฐาน, ชั้น
	เสตสัตร	เสวตฉัตร
	พิดาน	เพดาน
	เบงชัย	เบญจชัย
ธรรมดาสอนโลก	สมมา	ขมา, ขอบขมา
	ฮิต	จารีต
	โครพ	เคารพ
	กูร์ณา	กรุณา
สินไซ (สังข์ศิลป์ชัย)	ลักกุณา	สกุณา, นก
	กะเสิม	เกษม
	อุทียาน	อุทยาน
ขุนทึง (ขุนทึงขุนเทือง)	ปนม	พนม
	บรบวน	บริบูรณ์
พญาคันคาก (คางคก)	ปักตุทวาร	ประตุทวาร
ท้าวคำสอน	เทียรคา	ทิม (ยาว)
	จันทร์เพ็ง	จันทร์เพ็ญ
ปู่สอนหลาน	เพี้ย	พญา, พระยา
ฯลฯ		

๓.๕ ความแตกต่างในการออกเสียงของคำอีสานกับภาคกลาง

เพื่อเป็นหลักตั้งเขตและพิจารณา คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาบาลีอีสานในบทต่อไป ในส่วนนี้จะขอนำเสนอข้อสังเกตของนักปราชญ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางอีสานคดี ได้นำเสนอไว้ในการจัดทำพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ตามปณิธานของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสสมหาเถระ)^{๑๔} อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสผู้เป็นปราชญ์รูปสำคัญของภาคอีสานรุ่นบุกเบิก เชื่อมการพัฒนาวิชาการของกลุ่มคนในภาคอีสานให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกลุ่มคนในภาคกลางจนเป็นเป็นแนวทางหนึ่งในการกระตุ้นให้ผู้รู้หลายท่านหันมาสนใจศึกษาค้นคว้า พัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านอีสานสืบเนื่องต่อมา ดังมีประเด็นดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ การเปลี่ยนแปลงของภาษาไทย

ภาษาไทยได้มีการวิวัฒนาการมาตามลำดับคู่ขนานกับวิวัฒนาการของประเทศชาติ กล่าวคือคำพูดบางคำที่ใช้มาเมื่อ ๖๐๐-๗๐๐ ปี ก่อนนั้น คนในสมัยปัจจุบันนอกจากจะไม่ใช้ในการสื่อสารแล้วยังไม่เข้าใจว่าหมายถึงอะไรด้วยซ้ำไป เช่นคำว่า “ทั้งกลม” ในปัจจุบันใช้ว่า “ทั้งหมด” คำว่า “แล่งความ” ปัจจุบันใช้ว่า “ตัดสินความเป็นต้น” คำบางคำมีความหมายหลายอย่างแต่ในปัจจุบันความหมายแคบเข้า เช่น คำว่า “หมาก” คนภาคกลางส่วนมากเข้าใจถึงหมากที่เป็นของเคี้ยวที่คู่กับพลูและปูนเท่านั้น แต่ความเป็นจริงหมายถึงผลไม้ทั่วไป เช่นคำว่า “ข้าวยากหมากแพง” หมายถึงข้าวหายาก ผลไม้ราคาแพง และคำว่าหมากก็กร่อนมาเป็น มะ เช่นหมากนาว เป็น มะนาว หมากพร้าว เป็น มะพร้าว เป็นต้น คำบางคำเคยเป็นคำที่ธรรมดาทั่วไป เช่น “กู” “มึง” “อ้าย” และ “อี” เป็นต้น ในปัจจุบันกลับเป็นคำที่ไม่สุภาพ

๓.๕.๒ คำที่อีสานออกเสียงต่างจากภาคกลาง

ลักษณะของคำ	ภาคกลางออกเสียง	ภาคอีสานออกเสียง
๑) คำที่ภาคกลางออกเสียง อะ อีสาน ออกเสียง อา เช่น	มะ (ผลไม้) เช่น มะม่วง มะ ปรังค์	หมาก เช่น หมากมี หมากม่วง
	จ้ง (ไข่จ้ง)	ขาง (ไข่ขาง)
	บัด (บัดนั้น)	บาด (บาดนั้น)
	ยับ (เลื่อมระยับ)	ยาบ (เลื่อมระยาบ)
๒) คำที่ภาคกลางออกเสียง อี อีสานออกเสียง อี หรือ อี เช่น	ชิน	ชึ้น
	คิด	คืด

^{๑๔} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), ประธานกรรมการ, พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕), หน้า ๑-๑๒.

ลักษณะของคำ	ภาคกลางออกเสียง	ภาคอีสานออกเสียง
	มลทิน	มลทิน, มิ่นทิน
๓) คำที่ภาคกลางออกเสียง อี อีสานออกเสียง อี เช่น	กระดิ่ง	กระดิง
	ดาวดิ่งส์	ดาวดิงส์
	คะนึ่ง	คะนิง
	ลี้ก	ลิกข์ (ลาสิกขา)
๔) คำที่ภาคกลางออกเสียง อา อีสานออกเสียง อะ เช่น	อาชญา	อัชญา
	อาญา	อัญญา
	หยากเขื่อ	หยักเขื่อ
	บาง	บั้ง
	หมาก	หมัก
๕) คำที่ภาคกลางออกเสียง อี้ อีสานออกเสียง เออะ เช่น	ดี้ก	เด็ ก
	ดี้ก	เด็ ก
	ถี้ก	เถ็ ก
	คี้ก	เค็ ก
๖) คำที่ภาคกลางออกเสียง อี้ อีสานออกเสียง เออ เช่น	พั้ง	เพ็ง
	กั้ง	เก็ง
	ซั้ง	เซ็ง
	ผั้ง	เผ็ง
๗) คำที่ภาคกลางออกเสียง เออ อีสานออกเสียง อี เช่น	เปิด	ปี้ด
	เดิม	ด็ิม
	ฤกษ์ (เริก)	ฤกษ์ (เร็ก)
๘) คำที่ภาคกลางออกเสียง อุ อีสานออกเสียง โอะ เช่น	คู้ง	คั้ง
	ถูง	ถง
	บู้ง	บั้ง
	อู้ง (อู้งมือ)	อั้ง
	ทูง	ท่ง (ทุงนา)
๙) คำที่ภาคกลางออกเสียง โอะ อีสานออกเสียง อุ เช่น	กำสรด	กำสุด
	ทง (ธง)	ทุง

ลักษณะของคำ	ภาคกลางออกเสียง	ภาคอีสานออกเสียง
	ขึ้น	ขึ้น
	มณเฑียร	มุนเฑียร
๑๐) บางคำที่ภาคกลางออกเสียง โอะ อีสานออกเสียง อี เช่น	งก (ผงก)	งัก
	อด	อิด
	ลบ	ลึบ
๑๑) บางคำที่ภาคกลางออกเสียง โอะ หรือ โอ อีสานออกเสียง เออะ หรือ เออ เช่น	หมด	เหม็ด
	อก	เอ็ด
	วน (วังวน)	เวิน
	บง (มอง), (คูแล)	เบ็ง
๑๒) บางคำที่ภาคกลางออกเสียง อุ หรือ อู อีสานออกเสียง อี หรือ อี้ เช่น		
	ถูก	ถัก
	ทูน	ทีน
	สูด	สึด (สึดน้ำมูก, สิบก็ว่า)
๑๓) บางคำที่ภาคกลางออกเสียง อัวะ หรือ อัว อีสานออกเสียง โอะ หรือ โอ เช่น	ขวบ	โยบ
	รวม	โสม (ร เป็น ฮ)
	หลวม	หลม
	อัวก	โئك
๑๔) บางคำที่ภาคกลางออกเสียง เอาะ หรือ ออ อีสานออกเสียง โอะ หรือ โอ เช่น	จอก	โจก
	ราว	โสม (ร เป็น ฮ)
	ซอมซ่อ	โสมโซ่
	กรอบ	โอบ (กร เป็น ข)
	คร่อม	โคม
๑๕) บางคำที่ภาคกลางออกเสียง ร อีสานใช้ ส เพราะ ร ไม่มีในหน่วยเสียงภาคอีสาน เช่น	เรือด	เฮือด
	ร้อน	ฮ้อน
	แรม	แสม
	แรก	แสก
	โรง	โสง

ลักษณะของคำ	ภาคกลางออกเสียง	ภาคอีสานออกเสียง
	โรย	โฮย
	เรียม	เอียม
๑๖) บางคำที่ภาคกลางออกเสียง ห อีสานใช้ ฮ เช่น	โหม (โหมโรง)	โสม (ตีกลองโสม)
	โห้	โโฮ
๑๗) คำที่ภาคกลางออกเสียง ช อีสานใช้ ซ	ช้าง	ซ่าง
	ชื้อ	ซื้อ
ภาคกลางออกเสียง ฉ อีสานใช้ ส เช่น	ไฉ้	ไซ้
	ฉุน	ศุน
	เฉย	เสย
๑๘) คำที่ภาคกลางออกเสียงตัวควบ อีสานไม่ออกเสียง ควบ เช่น	ความ	ควม
	ควาย	ควย
	กวาง	กวง
	ขวาง	ขวง
	ขวัว	ขัว
๑๙) คำที่ภาคกลางออกเสียงกล้ำ อีสานไม่ออกเสียง กล้ำ เช่น	กลอง	กอง
	คล้อย	ค้อย
	กลาน	คาน
	พรหม	พม
๒๐) คำที่มาจากภาษาบาลีเดิมเสียงสั้น อีสานชอบออกเป็นเสียงยาว เช่น	รุกขะ	รุกขา
	บัพพะตะ	บัพพตา
	มุนิ	มุนี
	มฐุ	มฐู
	อัคคิ	อัคคี
	๑๗๑	๑๗๑

๓.๕.๓ คำภาษาบาลีสันสกฤตที่ภาคกลางและอีสานออกเสียงต่างกัน

คำภาษาบาลีสันสกฤตที่ปรากฏในภาคอีสานจะมีการออกเสียงแตกต่างจากภาษาภาคกลางหลายลักษณะ ซึ่งจะได้นำเสนอรายละเอียดในบทต่อไป แต่ในที่นี้จะนำเสนอไว้บางประเด็นเพื่อเป็นหลักสังเกต คือ

ลักษณะของคำ	รูปคำภาษาบาลี สันสกฤต	ภาคกลาง ออกเสียง	อีสานออกเสียง
๑) คำบางคำออกเสียงเดิม ของภาษาบาลีพร้อมทั้งคง รูปไว้ก็ดีไว้ เช่น	รุกโข	รุกโข	รุกโข
	พราหมโณ	พราหมโณ	พามมะโณ
	คามเม	คามเม	คามเม
	กุกกุโฏ	กุกกุโต	กุกกุโต
๒) คำที่มาจากภาษาบาลี หลายพยางค์ออกเสียงเต็ม ตามรูปเดิม เช่น	ตถาคต	ตตะถาคะตะ	ตตะถาคะตะ
	ทุกุต	ทูกคะตะ	ทูกคะตะ
	ปุกุคค	ปูกะละ	ปูก-กะ-ละ
๓) คำบางคำออกเสียง เฉพาะพยางค์หน้า ตัด พยางค์หลังออกเช่น	ชีร	ชีระ	ชีร์
	อินุท	อินทะ	อินท์
	อุโบสส	อุโบสสะ	อุโบส
๔) คำบางคำใช้พยางค์หลัง เป็นตัวสะกด เช่น	สีม	สีมา	สีม
	ราช	ราชะ	ราด
	สมณ	สมณะ	สมณ์
๕) คำบางคำตัดพยางค์หน้า ออกเสียงเฉพาะพยางค์หลัง เช่น	อาสน	อาสะนะ	สนะ, สะหนา
	อกริมย	อกริมยะ	กริมย์, กริมย์
๖) คำภาษาบาลีที่สะกดด้วย ญ ภาคกลางจะออกเสียง ตามเดิม เพียงแต่ปรับเสียง สระ อะ ขึ้นเป็นไม้หัน อากาศ แต่อีสานจะเปลี่ยน เสียง อัน เป็น เอ็ง เช่น	ปลุขร	ปลุขร	เบ็งขร
	กณฺญา	กัณฺญา	เก็งญา
	รณฺโญ	รณฺโญ	เร็งโญ
	อณฺชลิ	อณฺชลิ	เอ็งชลิ
	มณฺจ	มณฺจ	เม็งจ
	ปลฺจ	ปลฺจ	เบ็งจ
๗) คำบาลีบางคำออกเสียง อะ อีสานออกเสียง อุ เช่น	มฺกค	มกค	มุงค
	มณิ	มะนิ	มุนิ
	ปรม	ปรมะ	บุรม, บูรม หรือ บูสม
๘) คำบาลีสันสกฤตบางคำ บางคำออกเสียง อะ อีสาน	ปฏฺิบัติ	ปฏฺิบัติ	บัวร์บัติ
	ปริพนฺช	ปริพนฺช	บัวร์พนฺช

ลักษณะของคำ	รูปคำภาษาบาลี สันสกฤต	ภาคกลาง ออกเสียง	อีสานออกเสียง
เพลงแล้วออกเสียงเป็น อัว ก็มี เช่น	สตตปริภนฺฑ	สัตตปริภันท์	สัตบัวรภันท์
	คณนา	คณนา	คัวนนา
	ทรมาน	ทรมาน	ทั้วรมาน
๕) คำที่มาจากภาษาบาลีมีเสียง อะ อีสานออกเสียง ออ เช่น	มรณ	มรณะ	มอระณะ
	หรรคณ	หรรคณ	หอระคณ
	อรหนุต	อรหันต์	ออระหันต์
	ปวร	บวร	บอวอน
๑๐) คำบาลีที่มีเสียง ปร และ ตามด้วย ร จะอ่านออกเสียง บอ เช่น	ปริวาร	ปะริวาระ	บอริวาน
	ปริจจาค	ปริจจาคะ	บอริจาก
	ปริสุทฺธิ	ปริสุทฺธิ	บอริสุต
๑๑) คำภาษาสันสกฤตบาง คำออกเสียงเพี้ยนไปจากคำ ที่แผลงมาแล้วชั้นหนึ่ง เช่น	สัสกฤต	สันสกฤต	สันสะกิด
	วฤกษ	พฤกษะ	พฤกษรา เป็น พริกสะหร่า
	ฤษี	ฤษี	ลือสี่ เป็น ะสี่ หรือรัสสี่
	ฤค	ฤค	ระค
	นารายณ	นารายณ์	นาฮายณ หรือ ละ ฮายณ์
	ปรเมศวร	ปรเมศวาระ	บรเมศวร หรือ บรเม หรือ บอระเมสวาน
	อิสวร	อิสวาระ	อิสวาน
	ราวณาสูร	ราวณาสูร	ฮาพนาสุน
	กษมา	กษมา	ขมา หรือ สมมา
๑๒) คที่ภาคกลางออกเสียง ควบ ปร, ปล อีสานแผลง เป็น ผ เช่น	ปฺรชญา	ปฺรชญา	ผญา
	เปฺรต	เปฺรต	เผต
	ปฺรสาท	ปฺรสาท	ผาสาท

ลักษณะของคำ	รูปคำภาษาบาลี สันสกฤต	ภาคกลาง ออกเสียง	อีสานออกเสียง
	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

บทที่ ๔

คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย

คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นต่างๆ คือรูปแบบและรูปคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย หมวดหมู่และความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ รูปแบบและรูปคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย

หลังจากการที่ประเทศไทยจัดให้มีการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยเริ่มมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ แห่งบรมราชจักรีวงศ์ เป็นต้น มา ทำให้ระบบการศึกษาเป็นแบบพิมพ์เดียวกันทั่วประเทศ โดยใช้ภาษากรุงเทพฯ เป็นภาษากลางในการสื่อสารการศึกษา ดังนั้นคนที่มีอายุ ๘๐ ปีลงมา ในยุคนี้จึงมีการศึกษาและภาษาเป็นแบบเดียวกัน

การจะศึกษาให้เห็นรูปแบบและรูปคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยจากผลงานวิชาการ และจากผู้คนในยุคดังกล่าว ก็จะไม่เห็นความแตกต่างจากส่วนกลางหรือโดยทั่วไป เพราะทุกคนในทุกพื้นที่ที่ศึกษางานจากส่วนกลางเหมือนกัน ดังนั้นในประเด็นนี้เพื่อให้เห็นรูปแบบของคำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย ได้ชัดเจน ผู้วิจัยจึงจำต้องศึกษาจากวรรณกรรมอีสานที่มีการจารจารึกด้วยอักษรธรรมอีสาน และอักษรไทยน้อย แล้วได้รับการปริวรรตเป็นอักษรไทยปัจจุบัน ดังประเด็นต่อไปนี้

๔.๑.๑ คำยืมที่มีหลายพยางค์ จะมีการออกเสียงในลักษณะต่อไปนี้ คือ

๔.๑.๑.๑ ออกเสียงตามรูปเดิม เช่น **ตถาคต** ออกเสียงเป็น **ตะถาคะตะ**, **ทุกตะ** ออกเสียงเป็น **ทุก-คะ-ตะ**, **ปุคฺคล** ออกเสียงเป็น **ปุค-คะ-ละ** ฯลฯ

๔.๑.๑.๒ ออกเสียงเฉพาะคำหน้า โดยตัดคำหลังออก เช่น **ธีระ** (ที-ละ) ออกเสียงเป็น **ที** (ธีร์), **อินทะ** ออกเสียงเป็น **อิน** (อินทร์), **อุโปสละ** ออกเสียงเป็น **อุโป** (อุโปสตร์) ฯลฯ

๔.๑.๑.๓ ไม่ออกเสียงพยางค์หลัง แต่ให้เป็นตัวสะกด เช่น **สิมา** ออกเสียงเป็น **สิม**, **ราชา** ออกเสียงเป็น **ราด** (ราช), **สมณะ** ออกเสียงเป็น **สม** (สมณ) ฯลฯ

๔.๑.๑.๔ ตัดเสียงพยัญชนะหน้า ออกเสียงเฉพาะพยัญชนะหลัง เช่น อาสนะ ออกเสียง เป็น สะนะ หรือ สนา (สะ-หนา)

๔.๑.๑.๕ ตัดพยัญชนะหน้าและพยัญชนะหลัง ออกเสียงเฉพาะส่วนกลางคำ เช่น อภิรมยะ ออกเสียงเป็น ภิสม (ภิสมย์)

๔.๑.๒ คำยืมที่มีการสะกดด้วยพยัญชนะ ญ ในภาษาไทยกลางจะคงไว้ตามเสียงเดิม แต่ ในภาษาอีสาน จะเปลี่ยนเสียงเป็น อัน เป็นเสียง เอ็ง เช่น

คำภาษาบาลี	ภาษาไทยกลางใช้	อีสานใช้
ปญฺชระ	บัญชระ	เบ็งชระ
กญฺญา	กัญญา	เก็งญา
อญฺชติ	อัญชติ	เอ็งชติ
มญฺจ	มัญจา	เม็งจ [*]
รญฺโญ	-	เร็งโญ
ปญฺจาล	-	เบ็งจาล
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

๔.๑.๓ คำยืมภาษาบาลีที่บางคำออกเสียง อะ อีสานนำมาออกเสียงเป็น อุ เช่น มณฺธิ เป็น มุณฺธิ มงฺกฺล (ม้ง-กะ-ละ) เป็น มุงฺกฺล (มุง-คฺน) ปรมฺ เป็น บุรมฺ บุรมฺ เป็น บุมฺ, บูสมฺ (อีสานไม่มีหน่วยเสียง ร ในกรณีนี้จะใช้เป็นหน่วยเสียง ฮ แทน เช่น แรง เป็น แสง, แรม เป็น แสม, รัก เป็น อัก เป็นต้น)

๔.๑.๔ คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตบางคำที่ออกเสียง อะ อีสานนำมาออกเสียงเป็น อัว เช่น ปฏฺยปฺตฺติ เป็น บัวรบฺตฺติ, ปฺริพฺนุชฺ เป็น บัวรบฺพันฺชฺ, สฺตฺตฺปฺริภฺนุชฺ เป็น สัตฺตบัวรบฺภันชฺ, คณฺนา เป็น คัวณฺนา, ทรมฺนา เป็น ทัวรฺมนา ฯลฯ

๔.๑.๕ คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตบางคำที่มีเสียง อุ อีสานจะแผลงเสียงเป็น ออ เช่น สุระฺสฺร (สอระ) เช่น สฺรณฺญาณ, อุระ เป็น ออ (ออระ หรือ ออน) เช่น ออฺรสา เป็น ออฺนสา, ทฺพฺภฺทฺติ เป็น ทอฺภฺทฺติ (ทอระภฺทฺติ), ฯลฯ

* คำว่า มญฺจ หรือ มัญจา แปลว่าเตียง อำเภอมัญจาคีรี ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น ตั้งชื่อตามแนวเขา ภูเม็งจ^{*} อันเป็นภูเขาที่มีหน้าผาคลายเตียง

๔.๑.๖ คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตบางคำที่มีเสียง อะ อีสานออกเสียงต้นพยางค์เป็น ออ เช่น มรณะ เป็น มอระณะ, หรคุณ เป็น หอระคุณ, อรหันตะ เป็น ออระหันต์, ปวระ เป็น บอว

๔.๑.๗ คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตบางคำที่มีเสียง ปะ และมี ะ ตามหลังส่วนมากจะออกเสียงเป็น บอ เช่น ปวิวาระ เป็น บอวิวาร์, ปริจุจาคะ เป็น บอริจาค, ปริสุทฺธิ เป็น บอริสุทฺธิ

๔.๑.๘ คำยืมที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตเป็นส่วนเฉพาะจะออกเสียงเพี้ยนไปมาก เช่น สกฤตตะ เป็น สนสกฤต ออกเสียงเป็น สนสะกิด, วฤกษะ พฤกษรา ออกเสียงเป็น พิกสะหฺร่า, ฤษี ออกเสียงเป็น ลือสี แผลงเป็น ะสี บ้าง รัสสี บ้าง แตกต่างกันออกไป, ฤดู แผลงเป็น ะดู, นารายณะ แผลงเป็น นารายณ์ หรือ ละฮายณ์, ประเมศวระ แผลงเป็น บรมเศวร หรือ บรม ออกเสียงเป็น บอระเมสวาน, อิศวระ ออกเสียงเป็น อีสวาน, มโนรมย์ ออกเสียงเป็น มโนสม (มะ-โน-สม), ราวณาสูระ ฮาพนาสูร ออกเสียงเป็น ฮานพะนาสูน, กษมา ตัก ก ออกเหลือเป็น ขมา ออกเสียงเป็น สมมา

๔.๑.๙ คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตที่มีเสียง ป ควบ ร เป็น พร หรือ ป ควบ ล เป็น ปล จะแผลงเป็น ผ ในภาษาอีสานเช่น ปรัชญา เป็น ผญา, เปรต เป็น เฟต เช่น ผิเฟต, ปราสาท เป็น ผาสาท, ปรากฎ เป็น ผากฎ ออกเสียงเป็น ผา-กค

๔.๒ หมวดหมู่และความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

ผู้วิจัยได้รวบรวมคำภาษาบาลีสันสกฤตที่ปรากฏในภาษาอีสาน จากพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาวิรวัศ (ติสุสมหาเถระ) สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ ของอาจารย์ปรีชา พิณทอง และวรรณคดีอีสานที่สำคัญ กล่าวคือ ศิลปชัย, ท้าวสีรน-มโนรา, เสียวสวาท, จำปาสีตัน, ขุนทิง, กาพย์ปู่สอนหลาน,ผาแดงนางไอ่, ย่าสอนหลาน, เวสสันดร, ท้าวสูงหรือเจือง, ฯลฯ แล้วนำมาวิเคราะห์รูป-คำ และความหมาย โดยการตรวจสอบกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทนุรินฤนาถ, อักษรภิธานศัพท์, Dictionary of the Siamese Language By Dr. Br. BRADLEY, PALI-ENGLISH DICTIONARY ของ T. W. RHYS DAVIDS และ A SANSKRIT-ENGLISH DICTIONARY ของ Sir Monier Monier-William เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์แล้วจัดนำเสนอแต่คำเป็นคอลัมน์ คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นคำภาษาบาลีและสันสกฤต ส่วนที่สองเป็นคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทยกลาง ส่วนที่สามเป็นคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตที่ปรากฏในภาษาอีสาน ส่วนที่สี่เป็น

ความหมายที่เข้าใจกันได้ในภาษาอีสาน ทั้งในยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบัน ได้จัดนำเสนอตามลำดับตามแนวของการเรียบเรียงตามแบบพจนานุกรม คือ เรียงลำดับตั้งแต่ ก ไปถึง อ ดังต่อไปนี้

ก

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
กกุสฺนุช	กกุสันชะ	กกุสนธุ์	พระนามของพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑ ในภัทรกัปนี้
กุฎิ	กุฎิ, กุฎี	กุฎิ (กุด)	เรือน หรือ ดึกขนาดย่อม เป็นที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์
กณิการ	กรรณิการ์	กัณิการ์	พรรณไม้ดอกชนิดหนึ่ง ดอกสีขาว
กตिका	กตिका	กตिका	ข้อดกกล, ข้อบังคับ
กถา	กถา	กถา	คำ, ถ้อยคำ, เรื่อง
คาถาพฺนุช	คาถาพันธ์	กถาพันธ์	คำร้อยกรอง
กทลึ	กัทลึ	กัทลึ	ต้นกล้วย
กนก	กนก (กะ-หนก)	กนก	ทองคำ
กบฏ	กบฏ	กะบด	คดโกง, ทรยศต่อบ้านเมือง
กรก	กรกา	กะระกา	ฝน, ลูกเห็บ
กรุม, กมฺม	กรรม	กรรม (กำ)	การงาน, การกระทำ
กรวิก	การเวก	กรวิก	ชื่อนกชนิดหนึ่ง
กรี	กรี	กรี (กะรี)	ช่างพลาย
กฤษณา	กฤษณา	กรีษณา, เกษณา	ไม้หอมชนิดหนึ่ง
กสิยुक	กสิยुक	กียุก, จียุก	ยุคร้าย
กุษฺมา, ขมา	ขมา	ขมา, สมมา	ขอให้อภัยโทษให้
กวี	กวี	กวี	นักปราชญ์ที่มีศิลปะในการประพันธ์

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
กษัตริย์, ขตุติย	กษัตริย์	กษัตริย์	พระเจ้าแผ่นดิน
กณญา	กัญญา	แก้งญา	นางงาม
กณฐก	กัณฐกะ	กัณฐัก, กัณฐัส	ชื่อม้าที่พระบรมโพธิ์สัตว์สีทศตระ ราชกุมารทรงเมื่อเสด็จออกบวช
กนฺตาร	กัณตาร	กัณตาน	ลำปาก, ฝืดเคือง, ที่เป็นป่าดง
กมฺมชฺชวาท	กรรมชวาท	กั้มชวาท (หวาด)	ลมเบ่ง
กฤษณ	กัลยา	กัลย์	งาม
กฤษณกฤษ	กัณปพฤกษ	กาลพิก	ต้นไม้สารพัดนึก
กาสา	กาสาเว	กาสาว	ผ้าข้อมด้วยน้ำฝาด
กามเทว	กามเทพ	กามเทพ	เจ้าแห่งความรัก
กาล	กาล	กาล	เวลา
กฤษ	กฤษ	กฤษโร, กฤษโร	ช้าง
กฤษ	กฤษ	กฤษ (กฤษ)	ไก่
กฤษ	กฤษ	กฤษ	หม้อ
กฤษ	กฤษ	กฤษ	ยักษ์
กฤษ	กฤษ	กฤษ	บุตรที่ดี
กฤษ	กฤษ	กฤษ, โกศล	สิ่งที่ดี, บุญ
กฤษ	กฤษ	กฤษ	เมืองอินเดียโบราณ
กฤษ	กฤษ (กฤษ)	กฤษ	ดอกไม้
กฤษ	กฤษ	กฤษ	ความสงสาร
กฤษ, จีน	กฤษ	กฤษ	สิ้นกำหนด
กฤษ	กฤษ	กฤษ	น้ำมัน
โกณฑ	เกาฑัณท์	เกาฑัณท์	ธนู
กฤษ	กฤษ	กฤษ	เสียงสรรเสริญ
โกณฑ	โกณฑ	โกณฑ	นกระเรียน
โกณฑ	โกณฑ	โกณฑ	ความโกรธ
โกณฑ	โกณฑ	โกณฑ	พระอินทร์

ข

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ขคฺค (ป) ขทฺค (ส)	ขรรค์	ขรรค์	ศัตราวุธชนิดหนึ่งมีคมสองข้าง เป็นสันเล็ก คล้ายหอก
ขาทนีย	ขาทนียะ	ขาทนีย์	ของกิน, ของเคี้ยว
ขณฺฑเสมา	ขันฑเสีมา	ขันฑเสมา	เขตแดนที่ตัดออกไปเฉพาะ
ขย	ขัย	ขัย	สิ้นไป

ค

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
คฺงฺคา	คงคา	คงคา, คุงคา	ชื่อแม่น้ำสายสำคัญในอินเดีย, ในภาษาไทยหมายถึงแม่น้ำทั่วไป
คช	คช	คช (คค, คชะ)	ช้าง
คณฺฑพฺน	คณฺฑพฺน	คณฺฑ	ชาวสวรรค์พวกหนึ่ง
คพฺก, ครุฑ	ครุฑ	ครุฑ, คัพฑ	ลูกในพ้อง
คฺราส คาห (ป)	คราส	คราส, คาธ	การกลืน, การกิน
คฺรุ	ครุ	ครุ (คะรุ)	หนัก
คฺรุฑ	ครุฑ	ครุฑ (คุด)	พญานก
คหฺปติ	คหบดี	คหบดี	ผู้มีอันจะกิน
คณฺนา	คณนา	คณฺนา, คณนา	การนับ
คณฺถ	คันถะ	คันถ์	หนังสือ
คณฺธ	คันธ	คันธะ	กลืน
คณฺก	คันโกทร	คัพภวีก	การอยู่ในครรภ์

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
คาม	คาม	คาม	บ้าน
คามวาสี	คามวาสี	คามวาสี	ผู้อยู่บ้าน
คารว	คารวะ	โครพ, การพ	ความเคารพ
คาวิ	คาวิ	คาวิ	วัวตัวเมีย
คิมุห	คิมหะ	คิมหัน	ฤดูร้อน
คุมพ	คุมพ์	คุมพะ	พุ่มไม้, ดง, กองทัพ
คตุต (ป) คุปต (ส)	คุปต์	คุด, คุปต์	รักษา, กุ้มครอง
องฺคุลี	องค์คุลี	คุลี	นิ้วมือ
คุณ	คุณ	คุณ	เป็นสิริมงคล
คูหา	คูหา	คูหา	ห้อง, ถ้ำ
เคห	เคหะ	เคหัง, เคหา, เคหาสน์	ที่อยู่, เรือน
คุรห	เคราะห์	เคราะห์, เคาะ	โชค, คราวดี, คราวร้าย
โคจร	โคจร	โคจร	ทางเดิน
โคตุต (ป) โคตุร (ส)	โคตร	โคตร, โคด	วงศ์ตระกูล, เผ่าพันธุ์

ฅ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ฅราวาส	ฅราวาส	ฅราวาส, ฅราวาด	ผู้ครองเรือน, ตรงข้ามกัน
ฅรณิ	ฅรณิ	ฅรณิ (นี)	หญิงแม่เรือน
ฅมาต	ฅมาต	ฅมาต (ค)	การฆ่า, การทำลาย
โฅรวิต	โฅรวิต	โฅรริต	งูพิษ
โฅษก	โฅษก	โฅษก (สก)	ผู้ประกาศ, เสียงดัง
โฅษิต	โฅษิต	โฅษิต	ป่าร้อง

จ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
จกฺกม	จกกรม	จกกรม, จมกรม	เดินไปมา
จตุ	จตุ	จตุ (จตุบัจจัย) จตุ โลกบาล ฯลฯ	สี่
จมฺมขณฺฑา	จรรมขันธ์	จ้ามขันธ์	ท่อนหนัง
จริยา, จรฺยา	จรรยา	จรรยา	ความประพฤติ
จาริก	จาริก	จรีก, จารีก	โคจรไป
จกฺขุ, จกฺขุ	จักขุ	จักขุ	ตา
จณฺฑา	จันท์	จันท์	ครุฑ, หยาบช้า
จนฺท จนฺทฺร	จันทร	จันทา	พระจันทร์
จาริตฺต จาริตฺร	จาริต	จาฮีต	ความประพฤติ, ธรรมเนียม, ประเพณี
จินฺตมณฺิ	จินตมณี	จินตมณี	แก้วมณี
จฺติ	จฺติ	จฺคฺติ	เคลื่อน, ตาย ใช้สำหรับเทวดา
จุมฺพิต	จุมพิต	จุมพิต	จุม, มักใช้คม เป็นพื้น
เจตฺย	เจตีย์	เจตีย์	ที่เคารพนับถือ
จิริ	จิริ	เจียร	เนิ่น, นาน
จฺณ	จฺณ	จฺณ	พงละเอียด
จิริกาล	จิริกาล	เจียรกาล	เวลายาวนาน
โจท	โจท	โจท	ถาม

ฉ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ฉกตฺตฺย (ป) ฉกษตฺตฺย (ศ)	ฉกตฺตฺยะ ฉกษตฺตฺยะ	ฉกตฺตฺย ฉกษตฺตฺย	กษัตริย์ ๖ พระองค์
ฉทวาร	ฉทวาร	สื้อทวน	ประตูทั้ง ๖
ฉททนต์	ฉททนต์	สัททนต์	ช้างเผือกตระกูลหนึ่ง
ฉพพณฺณรังสี	ฉพพณฺณรังสี	ฉพพณฺณรังสี	รัศมี ๖ ประการ
ฉาคกภย	ฉาคกภย	ศาตะกะภย	ภยคือการอดอาหาร
ฉิมพฺลิตี	ฉิมพฺลิตี	ฉิมพฺลิตี	ไม้จิว
ฉโณลก	ฉโณลก	โศลก	คาถาบทหนึ่ง, ตอนหนึ่ง

ช

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ชงฺฆ	ชงฆ์	ชง	แข่ง
ชรา	ชรา	ชะรา	ความแก่
ชล	ชล	ชล, ชน, ชะละ ชลชาติ ชลธาร ชลเนตร ชลสกาย	น้ำ สัตว์น้ำ แม่น้ำ น้ำตา บ่อ, สระ
ชวาล	ชวาล	ชะวาน	ความรุ่งเรือง, เปลวไฟสว่าง, โคมไฟ
ชวาลา	ชวาลา	ชวาลา	ตระเกียง
ชฎ	ชฎ	ชฎ (ซัด)	ป่าทึบ, ป่ารก

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ชาติก	ชาติก	ชาติก, ชาติกั	เรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า
ชาติ	ชาติ	ชาติ	การเกิด
ชานู	ชานู	ชานู	เข้า
ชุตติ	ชุตติ	ชุตติ	ความโพลง, ความรุ่งเรือง
ชุนห	ชุนหะ	ชุนหะ	ขาว, สว่าง
ชว	เชาว์	เชาว์	เร็ว, รวดเร็ว

ณ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ณาน	ณาน	ณาน	การเพ่งอารมณ์จิตใจแน่วแน่ เป็นอัปนาสมาธิ มี ๒ อย่าง คือ รูปณาน และอรุณณาน
ณापन	ณापน	ณापน (ซาปะนะ) ณापนกิจ ณापนสถาน	การเผาศพ, การปลงศพ งานเผาศพ ที่เผาศพ

ญ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ญาณ	ญาณ	ญาณ	ความรู้, ปัญญา, วิชาที่ยังรู้
ญาติ	ญาติ	ญาติ, ญาติกา	คนในวงศ์วานที่ยังนับรู้กันได้ทาง เชื้อสายฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่
ญะยชรมม	ญะยชธรรม	ไญยชธรรม	ธรรมที่ควรรู้

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ฉฺยา	ฉฺยา	ฉฺยา	เป็นคำที่มาจากธาตุ ฉฺยา ที่แปลว่ารู้ ในอีสานใช้เป็นชื่อสมณศักดิ์ที่ได้ จากฝ่ายพระพุทธศาสนา

ฉฺ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ฎีกา	ฎีกา	ฎีกา	คำอธิบายขยายความ เช่น ฎีกาพา หุง, ชื่อคัมภีร์ที่อธิบายหรือแก้ คัมภีร์อรรถกถา

ฎ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ฐปน (ป) สถาปน (ส)	ฐปนา สถาปนา	ถาปนา	การก่อสร้าง, การแต่งตั้ง
ฐาน	ฐาน	ถานะ, ถาน	ที่ตั้ง, เขต, ตำแหน่ง, หลักแหล่ง

๗

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ทงฺส	ทังสะ	ทังสะ	เหลือบ
ทาก	ทาก	ทาก	ผักดอง, เมียง
ทาทะ	ทาทะ	ทาทะ	ความร้อน, เครื่องร้อน
ทาทก	ทาทก	ทาทก	ผู้เผา, ไฟ
ทีฆร, ทีฆ	ทีฆะ	เทียระฆา	ยาว, ไกล, นาน

ด ต

พยัญชนะทั้งสองนี้ ด มีในภาษาบาลีและสันสกฤต ตัว ด เป็นพยัญชนะเดิมของไทยที่คิด
ขึ้นใช้เพื่อแทนและบันทึกเสียงให้ครบถ้วน คำที่มีตัว ด ในภาษาบาลี-สันสกฤตนำมาใช้ในภาษาไทย
โดยเฉพาะภาษาอีสานใช้เสียง ด

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
दन्य	दनัย	दनัย	ลูกชาย, ลูกหญิง
दनु	दनु	ดनु, ดนู	สรรพนามบุรุษที่ ๑
दरुण	दरुณ	ดรุณ	หนุ่ม, อ่อน, รุน
दरुणि	दरुणि	ดรุณี	เด็กหญิงรุน, สาว, อ่อน
दल	ดล	ดล	พื้น, ชั้น เช่น พสุธาตล → พื้นดิน
दार	ดารา	ดารา	ดาว
दापस	ดาบส	ดาบส	ผู้บำเพ็ญตนเพื่อเผากิเลส
दापसिनी	ดาบสินี	ดาบสินี	ดาบสหญิง
दालु	ดालู	ดาลู	เพดาน
दावत्सु	ดาวดิงส์	ดาวดิงส์	สวรรค์ชั้นที่ ๒

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ติฏฐ	ติฐ	ติฐ	ตั้งอยู่
ติตถ	ติตถ์	คิตถ์	ทำน้ำ
ติรจฺจน	ติรจฺจน เครจฺจน	เตียรจฺจน	สัตว์เว้นจากมนุษย์
ตฺรค	คฺรจฺก	คฺรจฺก	ม้า
ตฺล	คฺล	คฺล	ตราชู, คันชั่ง
ตฺษณฺ	คฺษณฺ	คฺษณฺ	ความยินดี, ความชื่นชม
ตฺณฺหิ, ตฺณฺนิม	คฺณฺ	คฺณฺ	ความนิ่ง
ตฺลิต	คฺลิต	คฺลิต	สวรรค์ชั้นที่ ๕
เตช	คฺช	คฺช	อำนาจ, ความร้อน, ไฟ
ตจ	คฺจ	คฺจ	หนัง, เปลือกไม้
ตถาคต	คฺถาคต	คฺถาคโต	พระนามของพระพุทธเจ้า
ตฺริ, ตฺ	คฺรี, ตฺ	คฺรีกาล คฺรีทุต	สามกาล ได้แก่ อดีต ปัจจุบัน อนาคต ผู้แทนคนที่สาม, ลักษณะนามบอก อาการตาย
ตฺณ, ตฺณ	คฺณ, คฺณ	คฺณชาติ คฺณมัย	หญ้าต่างๆ สนามหญ้า

ถ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ถมฺภ	ถมฺภ	ถมฺภ	เสา, หลัก
ถาวร	ถาวร	ถาวร (ถาวอน)	มันคง, ตั้งมั่น
ถูป, สตูป	สตูป	ถูปะ	เจดีย์ก่อไว้สำหรับบรรจุของควรว บูชา

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
เฉย	เฉยชะ	เฉย	ความเป็นขโมย, เฉยจิต จิตที่เป็นขโมย
เถระ	เถระ	เถระ	พระผู้ใหญ่

ท

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ทม	ทมะ	ทมะ	การข่มใจ
ทรมาน	ทรมาน	ทัวระมาน	ข่ม, ปราบ, ทำให้ลำบาก
ทวาร	ทวาร	ทวาร (ทวน)	ทาง, ประตู, ช่องตามร่างกาย
ทวิ	ทวิ, ทวี	ทเว	สอง
ทวิช	ทวิช	ทะวิด	พราหมณ์, นก, ผู้เกิดสองหน
ทิป, ทวีป	ทวีป	ทวีป	ทิป, ไปทั่วทิป
ทส, ทศ	ทศ	ทศ (ทด) ทศชาติ ทศพร ทศพล	สิบ สิบชาติ พรสิบประการ ผู้มีกำลังสิบ คือ พระพุทธเจ้า
ทกฺชิน, ทกฺษิณ	ทักชิน	ทักชิน	ขวา, ทิศใต้, ทิศห้วนอน
ทฺรุกรม	ทรรกรรม	ทัวรกรรม	การทำสัตว์ให้ได้รับความลำบาก
ทายก	ทายก	ทายก (ยก)	ผู้ให้เพศชาย
ทายาท	ทายาท	ทายาท	ผู้สืบสกุล
ทายิกา	ทายิกา	ทายิกา	ผู้ให้เพศหญิง
ทารกา	ทารก	ทารกา	เด็กที่ยังไม่เดียงสาเพศชาย
ทาริกา	ทาริกา	ทาริกา	เด็กที่ยังไม่เดียงสาเพศหญิง
ทารุณ	ทารุณ	ทารุณ (ลุน)	ทำให้ลำบากด้วยความร้ายกาจ, หยาบช้า, คุร้าย

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
ทาส	ทาส	ทาส	ผู้ขายตัวลงรับใช้ชาย
ทาสี	ทาสี	ทาสี	ทาสเพศหญิง
ทินกร	ทินกร	ทินกร	พระอาทิตย์
ทิว	ทิพ	ทิพ ทิพย์	สวรรค์ชั้นฟ้า, เทวโลก เป็นของเทวดา
ทิม	ทิมะ	ทิมมา, เทียรมา	ขาว, นาน, ยั่งยืน
ทุกข	ทุกข์	ทุกข์	ความยาก, ความลำบาก, ความ เดือดร้อน, ขากจน, ความยากไร้
ทุกต	ทุกตะ	ทุกตะตะ	เข็ญใจ
ทujurิต	ทujurิต	ทujurิต	ประพุดิชั่ว, คดโกง
ทุมโน, โทมนส	ทุมโน	ทุมโน ทุมนาส	เสียใจ, เศร้าใจ มีความโศกเศร้า
ทุส	ทुर, ทร	ทร ทุรชน, ทุรชน ทุรชาติ	ชั่ว, ยาก คนชั่ว ชาติชั่ว
ทุสสีล	ทุสสีล	ทุสสีน	มีศีลชั่ว, ทำผิดวินัย, ล่วงละเมิด
ทูต	ทูต	ทูต, ทูตา	ผู้สื่อสาร, ผู้แทน
เทว	เทพ	เทพา, เทพดา เทโว เทวัญ เทวี เทเวศวร์	เทวดา เทพผู้เป็นใหญ่ ชาวสวรรค์ เทวดาผู้หญิง เทวดาผู้เป็นใหญ่
เทศ, เทศ	เทศ, เทศนา	เทศนา เทศสะหนา เทศกะ	ชี้แจง, แสดงธรรม ผู้แสดง
ทุษ	โทษ	โทษ โทษา, โทโส	ความผิด ความโกรธ, ความจุนเจือ

ธ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ชน	ชนะ	ชนะ (ทะนะ) ชนบดี ชนบัตร ชนสมบัติ	ทรัพย์สิน เจ้าแห่งทรัพย์สิน บัตรใช้แทนเงินตรา ทรัพย์สินสมบัติ
ธนาคาร	ธนาคาร	ธนาคาร	ที่ทำการค้าเงิน
ชมกรก	ชมกรก	ชมกรก (ทะมะกะ หกรก)	กระบอกกรองน้ำ
ธรณี	ธรณี	ธรณี (ทอระนี)	แผ่นดิน, โลก
ชมม ชรุม	ธรรม ชิมม	ธรรม (ทำ) ธรรม + ธรรมขั้น ธรรมกถึก ธรรมชาติ ธรรมนิยาย ธรรมบุญ ธรรมเนียม ธรรมราชา ธรรมศาสตร์ ธรรมาธิปไตย ธรรมาสน์ ฯลฯ	คุณความดี ความชอบ, คำสั่งสอน ในพระพุทธศาสนา หมวดธรรม นักเทศน์ เกิดเองตามวิสัยโลก ความแน่นอนแห่งแห่งธรรมดา กฎหมายว่าด้วยระเบียบการ ประเพณี พระพุทธเจ้า คัมภีร์หลักกฎหมาย การถือธรรมเป็นใหญ่ ที่สำหรับนั่งแสดงธรรม
ชช, ชวช	ช้ช, ชว้ช	ชว้ช	ชง
ชญญ (ป) ชานุย (ส)	ชัญญ	ชัญญ ชัญญอาหาร	ข้าวเปลือก อาหารคือข้าว

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ธนู+อาคม	ธนูวาคม	ธนูวาคม	ชื่อเดือนสิบสองตามสุริยคติ
ธานี	ธานี	ธานี	เมือง
ทุดงค	ทุดงค์	ทุดงค์	องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส
ฐุม	ฐุม	ฐุม	ควันไฟ
ฐุร	ฐุร	ฐุระ	กิจการงาน
ฐุถี	ฐุถี	ฐุถี	ฝุ่น, ละออง
ฐูป	ฐูป	ฐูป	เครื่องหอมจุดบูชาคู่กับเทียน
ฐีร	ฐีระ ฐีร์	ฐียร	นักปราชญ์, ฉลาด, มั่นคง

น

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
นกุล	นกุล	นະกุน	พึงพอน
นคร	นคร	นกร	เมืองใหญ่, กรุง
นครपाल	นครบาล	นกรบาล	ตำรวจในส่วนกลาง
อนงค	อนงค์	นงค์	นาง, สาว
นที	นที	นที	แม่น้ำ
นภา	นภา	นภา นภดล นภาลัย	ท้องฟ้า พื้นฟ้า ฟากฟ้า, กลางหาว
นม, นมสุ	นมะ	นมะ นมักการ, นมัสการ	การนอบน้อม, การเคารพ การไหว้
นัยนา	นัยน์	นัยนา	ดวงตา
นรก	นรก	นะสก	โลกที่ลงโทษคนทำบาป
นวก	นวกะ	นวกะ	ผู้ใหม่, ผู้อ่อน

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทยอีสาน	ความหมาย
นวงคตตฤตาสน	นวงคตตฤตาสัน	นะวังคะตฤตาสาด	คำสอนของพระศาสนามืองค์ ๕ คือ สุตตะ, เคยยะ, เวชยาภรณ์, คาถา, อุทาน, อิติวุตตกะ, ชาดก, อภิญญาธรรม, เวทลละ
นงคค	นังคค	นังคัล	ไถ
นตุคา	นัตคา	นัตคา	หลาน
นตุ	นัตถ์	นัตถ์	จมูก, เป่าจมูก, สูดให้วัดดูอย่างใด อย่างหนึ่งเข้าจมูก
นาถ	นาถะ	นาโถ	พระผู้เป็นที่พึ่ง
นารายณ	นารายณ์	นาฮายณ์	พระนารายณ์เทพเจ้าองค์หนึ่งของ พราหมณ์
นาวา	นาวา	นาวา	เรือ
นาสิก	นาสิก	นาสิก	จมูก
นิโครธ	นิโครธ	นิโครธ (โคด)	ต้นไทร
นิมนต	นิมนต์	นิรมนต์	เชิญพระ, เชิญนักบวช
นिरास	นिरास	นिरาस	ไปจาก
निरुत्ति, निरुक्ति	นिरুক্তิ	นिरุตติ	ภาษา, คำพูด
निवाद	นิवाद	นิवाद	สวดลม, เจียมตัว
निसा	นिसา	นिसา นिसากร นिसากาล	กลางคืน พระจันทร์ เวลากลางคืน
नियत्	นียาท	นียาท	พรานป่า, เาะป่า, ชาวประมง
नेकखम्म	เนกขัมมะ	เนกขัม	การออก, การออกจากกาม
निरनाथ	นिरนาท	เนียรนาท	เสีย, ไม่มีเสียง

บ ป

ตัว บ ไม่มีในภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นอักษรเติมที่ไทยคิดขึ้นแทนเสียงในภาษาและ
ถ่ายทอดเสียงที่มาจากภาษาอื่น ในกรณีคำที่มีเสียง ป จะแผลงเป็น บ ในภาษาไทยและภาษาอีสาน
เป็นส่วนมาก

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ปงกช	บงกช	บงกช	ดอกบัว
ปงฺสุ	บังสุ	บงฺสุ	ฝู้น, ละออง
ปริปุรณ	บริบูรณ	บริบูรณ (บอระ-) บริบวร	เต็ม, ถ้วน ครบ
ปรมตฺถ	ปรมัตถ	บรมัตถ	ประโยชน์อย่างยิ่ง
ปริกปฺป	ปริกัปป	บริกัปป	ความตริ๊ก, ความดำริ
ปริกฺขาร	บริขาร	บอริขาร	เครื่องใช้ส่วนตัวของภิกษุ
ปพฺพต	บรรพต	บรรพต	ภูเขา
ปริपाल	บริบาล	บริบาล	ผู้รักษา, ผู้ดูแล, ผู้เลี้ยงดู
ปริวาร	บริวาร	บริพาล	ผู้แวดล้อม, ผู้รับใช้
ปริภณฺฑ	บริภณฑ	บริภณฑ	ของใช้
ปฺริสุทฺธิ	บริสุทธี	บอริสุต	หมดจด, สะอาด
ปพฺพชฺชา	บรรพชา	พับชา	การบวช
ปฺลลฺงฺก	บัลลังค์	บัลลังค์	แท่น, ตัก, ที่นั่งผู้พิพากษา
ปาฐ	ปาฐะ	บาฐ (บาด)	พระพุทธพจน์
ปาตุร	บาตร	บาตร	ภาชนะสำหรับรับอาหารของ นักบวช
ปาป	บาบ	บาป	ความชั่ว, ความร้าย
ปารมิ	บารมี	บารมี	คุณงามความดีที่ควรบำเพ็ญ
ปฺริณฺญา	เปรียญ	บาเรียน	ผู้เล่าเรียน, ผู้รู้ธรรม, ผู้คงแก่เรียน
ปาส	บาศ	บาศ บ่วงบาศ	บ่วงไว้ดักจับ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
ปิณฑ	บิณฑ	บิณฑ	ก้อนข้าว
ปฺดูชน	ปฺดูชน	บุดู, บุดูชน	คนกิเลสหนา
ปฺปฺผา	บุปฺผา	บุปฺผา	ดอกไม้
ปฺรฺราณ	บุรฺราณ, โบริราณ	บุรฺราน, โบริราน, เมอราน	เก่า, ก่อน
ปฺรี	บุรี	บุรี	เมือง
ปฺมุขป ปฺปฺผา	บุษบา บุปฺผา	บุษบา	ดอกไม้
ปฺรูณ	บุรฺณะ	บุรฺณ	เต็ม
ปฺรม	บรม	บุสม	ขี้, ขอด
ปฺลฺยจ	เบญฺจ	เบ็งจ	ห้า
ปฺลฺยชร	บฺัญชา	เบ็งชร	หน้าต่าง
ปฺลฺยญ ปฺลฺยช	บุญ บุญช	บุญ บุญราสี	ความดี กองบุญ
ปฺพพ	บุพเพ	บุพ บุพกรรม บุพนิमित บุพเพสันนิวาส	ก่อน, ที่แรก, เบื้องต้น, ที่ส ตะวันออก กรรมแต่ปางก่อน ลางบอกเหตุขึ้นก่อน การเป็นเนื้อคู่กันในชาติก่อน
ปฺพโพ	บุพโพ	บุพโพ	หนอง
ปฺร	บุรี	บุรี	เมือง
ปฺช	บุชา	บุชา	ให้ด้วยความนับถือ, สักการะสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์
ปฺกฺขรณิ	โบกฺขรณิ	โบกฺขรณิ	สระบัว
ปฺกฺกการ	ปฺกฺกการ	ปฺกฺกการ	การตอบแทน
ปฺกฺกกุล	ปฺกฺกกุล	ปฺกฺกกุล	ของน่าเกลียด
ปฺกฺกทิน (ป) ปฺรฺตทิน (ส)	ปฺกฺกทิน	ปฺกฺกทิน บักกทิน	แบบสำหรับคว้น เดือน ปี
ปฺกฺกปฺตติ	ปฺกฺกปฺตติ	ปฺกฺกปฺตติ, บัรระปฺตติ	กระทำ, ประพฤติ, บำรุง, เลี้ยงดู

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ปฏิรูป	ปฏิรูป	ปติรูป	สมควร, เทียม, ไม่แท้, ปรับปรุง ให้สมควร
ปฏิรูปเทศ	ปฏิรูปเทศ	ปฏิรูปเทศ	ประเทศที่สมควรอยู่
ปฏิสนธิ	ปฏิสนธิ	ปฏิสนธิ์	เกิด, ถือกำเนิด
ปฏิวิ	ปฏิพี	ปฏิพี, ปถพี	แผ่นดิน
ปฐม	ปฐม	ปฐม ปฐมพยาบาล ปฐมกรรม	ที่แรก, เบื้องต้น รักษาเบื้องต้น พิธีกรรมที่กษัตริย์โบราณกระทำ กับศัตรู
ปทุม	ปทุม	ปัทม, ปทุมมา, ปัทมา	บัวหลวง
ประกาศ	ประกาศ	ผกาศ, ประกาศ	แจ้งให้ทราบทั่วกัน
ประกิต	ประกิต	ประกิต	ประกอบ, ประดับ, แจ้งความ, ประกาศ, แสดง, แต่ง เช่น “แปลง กายยกลอนประกิต”
ประจุกข (ป) ปรตยกข (ส)	ประจักษ์	ประจักษ์	ชัดแจ้ง, แน่นนอน
ประจुकคมน	ประจुकคมน	ประจुकคมน	ลุกขึ้นต้อนรับ
ประจुक	ปัจเจก	ประเจก	เฉพาะตัว, เฉพาะ, ผู้เดียว
ประจukur	ประจukur	ประจukur	เจ็บ, ป่วย
ประจukur	ประจukur	ประจukur	หมู่คน
ประคิยฐ ปติฐฐ	ประคิยฐ	ประคิยฐ	ตั้งขึ้น, จัดทำขึ้น, คิดทำขึ้น, สร้าง ขึ้น, แต่งขึ้น
ประพนฐ	ประพนธิ์	ประพนธิ์	แต่ง, เรียบเรียง
ประพาส	ประพาส	ประพาส	อยู่แรม, เที่ยวไป
ประพาส	ประพาส	ประพาส	ตรัส, บอก, พูด
ประพาส	ประพาส	ประพาส	แสงสว่าง
ประพาสกร	ประพาสกร	ประพาสกร	พระอาทิตย์

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
ปฺรมาณ ปฺมาน	ประมาณ	ประมาณ	กะ, กำหนด, คะเน, คาดหมาย
ปฺรมาท ปฺมาท	ประมาณ	ประมาณ พมท	มัวเมา, เลินเล่อ, เผลอ, ลืมสติ, คูหมั่น
ปฺรมุข ปฺมุข	ประมุข	ประมุข	หัวหน้า
ปฺรโยค ปโยค	ประโยค	ประโยค	คำพูดที่ได้ความสมบูรณ์, ความ เพียร
ปฺรโยชน ปโยชน	ประโยชน์	ประโยชน์ (ประ โยค)	สิ่งที่ต้องการ, สิ่งที่ใช้ได้ผล
ปฺรวตฺติ ปวตฺติ	ประวัติ	ประวัติ	ความเป็นไป, เรื่องราว
ปฺรเวศ ปเวศ	ประเวศ	ประเวศ	การเข้ามา, การเข้าถึง, การเข้าสู่
ปฺรศาสน ปศาสน	ประศาสน์	ประศาสน์	การแนะนำ, การสั่งสอน, การ ปกครอง, การสั่ง
ปฺรสาท ปสาท	ประสาท	ประสาท	เส้นสำหรับรับความรู้สึกของคน และสัตว์, ความกลมใส, ยินดีให้, โปรดให้
ปฺรสาธน ปสาธน	ประสาธน์	ประสาธน์	ทำให้สำเร็จ, เครื่องประดับ
ปฺรสฺสูติ ปฺรสฺสูติ	ประสูติ	ประสูติ	การคลอด, การเกิด
ปฺรชญา ปฺรชญา	ปรัชญา	ผญา	วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และ ความจริง
ปฺรอกฺฏ ปอกฺฏ	ปรากฏ	ผากฏ	เห็นชัด, ชัดแจ้ง, ประจักษ์ชัด
ปฺรารภ ปฺรารภ	ปรารภ	ผารภ	เริ่มแรก, วิตก, ราฟิง

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ปารภ			
ปราสาท ปาสาท	ปราสาท	ผาสาท	เรือนชั้น, เรือนมียอดโดยเฉพาะ เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน
ปริขาร	บริขาร	บริขาร	เครื่องใช้สอย
ปริญา ปริษญา	ปริญา	ปริญา	ความหยั่งรู้, ความกำหนดรู้, กำหนดชั้นความรู้ที่ผ่าน มหาวิทยาลัย
ปริตร ปริตุต	ปริตร	ปริตร์	ความต้านทาน, เครื่องป้องกัน, บทพระพุทธรมนต์ในเจ็ดตำนาน
ปริมณฑล	ปริมณฑล	ปริมณฑล	วงรอบ, วงกลม, ความเรียบร้อย
ปาโมกษ	ปาโมกษ์	ปาโมกษ์	ผู้เป็นหัวหน้า, ผู้เป็นประธาน
ปาราชิก	ปาราชิก	ปาราชิก	ชื่ออาบัติหนักที่ภิกษุต้องแล้วขาด จากความเป็นสมณะ
पालิเลยุก	ปาเลไลยัก	ปาเลไลยัก	ป่าแห่งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าเสด็จ อาศัยอยู่
ปุกคถ	บุกคถ	ปุกคถะ	ตน, ตัวตน
ปุจฉา	ปุจฉา	ปุจฉา (สา)	คำถาม

ผ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ผาสุก	ผาสุก	ผาสุก	ความสำราญ, ความสะดวกสบาย

พ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
พฤต	พักตร์	พักตร์	หน้า
พนุช	พันธ์	พันธนา, พันธนะ, พัน ธนัง	ผูก, มัด, ตรึง, เกี่ยวพัน
พาราณสี	พาราณสี	พาราณสี	เมืองสำคัญในประเทศอินเดีย
พาล	พาล	พาล, พาโล, พาลา	อ่อน, เด็ก, โง่, เวลา, ชั่ว
พahaha	พahaha	พahaha, พahu	แขน
พิโมกษ พิโมกษ	พิโมกษ	พิโมกษ	ความพ้น, ความเปลื้องออก, ชื่อ หนึ่งของพระนิพพาน
พิลาป	พิลาป	พิลาป	คร่ำครวญ, ร้องไห้, ร่ำไรรำพัน, บ่นเพ้อ
พุทฺธ	พุทฺธ	พุทฺธ พุทฺธกาล พุทฺธจักร พุทฺธฎีกา พุทฺธบารุ	ผู้รู้, ผู้ตรัสรู้, ผู้ตื่น สมัยของพระพุทธเจ้า อำนาจฝ่ายพระพุทธศาสนา ถ้อยคำของพระพุทธเจ้า คำสอนของพระพุทธเจ้า
โพธิ	โพธิ์	โพธิ (โพด)	ความตรัสรู้
โพธิสตุว	โพธิสัตว์	โพธิสัตว์	ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า
โพยม	โพยม	โพยม	ท้องฟ้า

ภ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ภควดี	ภควดี	ภควดี	ชื่อเรียกพระอุมา, พระลักษมี
ภควนุต	ภควา	ภควัด ภควาน	นามพระศิวะ
ภมร	ภมร	ภมรา ภุมรา ภมรี ภุมรี	แมลงผึ้ง, แมลงภู่
ภคินี	ภคินี	ภคินี	พี่น้องหญิง
ภย	ภัย	ภัย	ความกลัว, ของที่ฟังกลัว, ภัย
ภยนุตราย	ภัยันตราย	ภัยันตราย	ภัยและอันตราย
ภริยา (ป)	ภริยา	ภาริยา	เมีย
ภรรยา (ส)	ภรรยา		
ภาคู (ป)	ภาคา	ภาคดร	พี่น้องชาย
ภาคตฤ (ส)	ภาคดร	ภาคา ภาคา	
ภากุข (ป)	ภักษา	ภักษา	อาหาร, เหยื่อ
ภากุษ (ส)			
ภาคุด	ภักตร	ภักต์	อาหาร, ข้าวสวย
ภาคูร			
ภากุพ	ภักพะ	ภักพา	ควร, สมควร, เพียงพอ
ภากวย			
ภากชน	ภากชนะ	ภากซ์	สำหรับกับข้าว
ภาการ	ภาการะ	ภากร์, ภาการ	ของหนัก, น้ำหนัก, ฐะที่หนัก, การงาน

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ภารต	ภารตะ	ภารตะ ภารตี	ผู้สืบเชื้อสายมาจากพระภรต จักรพรรดิราช ผู้เป็นบุตรของ ท้าวทุหยันต์กับนางศกุนตลา, ชาวอินเดีย
อภิมุข	อภิมุข	ภีสุมย์	น้ำยินดี
ภุษา	ภุษา	ภุสา	ผ้า, เครื่องประดับ, เครื่องนุ่งห่ม
ภेत्रา	ภेत्रา	ภैया	เรือ, เรือสำเภา
โภชน	โภชนะ	โภชนัง	ข้าวสำหรับกิน, การกิน, การกิน ข้าว

 ม

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
มณฑล	มณฑล	มณฑล (ทน)	วงรอบ, บริเวณ, แคว้น
มนุต มนุตฺร	มนต์ มาตร	มนต์	คำศักดิ์สิทธิ์, คำสำหรับสวด, คำ สำหรับเสกเป่า
มนตรี	มนตรี	มุนตรี	ที่ปรึกษา, ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
มนุสฺส มนุชฺย	มนุษย์	มนุษย์	คน
มน	มณะ	มโน	ใจ, ความคิด
มยุร	มยุระ	มยุรา	นกยูง
มคฺค มรุค	มรรค มารุค	มรคา ม้คโค	ทาง, ถนน
มรณ	มรณะ	มรณ มรณา	ความตาย, การตาย
มัจจุ	มัจจุ	มัจจุ	ความตาย

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
		มัจจุราช	พระยายม
มัจฉา	มัจฉา	มัจฉา	ปลา
มชฺฉิม	มชฺฉิมา	มชฺฉิม	กลาง, ท่ามกลาง
มญฺจ	มัญจ	เม็งจ	เตียง, ที่นอน
มคฺค	มคฺคละ	มคฺคละ	นักมวยปล้ำ
มณฺฑเทียร	มณฺฑเทียร	มณฺฑเทียร	เรือน, ปราสาท
มเหสี	มเหสี	มเหสี	นางกษัตริย์
มศฺศ	มศฺศ	มศฺศ	หมวด
มาฆ	มาฆะ	มาฆะ	เดือนสาม
มังส	มังสะ	มังสะ	เนื้อของคนและสัตว์
มาตา มารุตา	มารดา	มาตา	แม่
มน	มาน	มาน ควงมาน	ใจ ควงใจ
มาน	มานะ	มานะ	ความพยายาม, ความตั้งใจจริง, การถือ
มาร	มาร	มาร	มาร
มาลา	มาลา	มาลา	ระเบียบ, พวงดอกไม้, ดอกไม้ ทั่วไป, สร้อยคอ, สาย, แถว
มิตร มิตฺต	มิตร	มิตร	เพื่อน
มิน	มิน	มิน มินาคม	ปลาย เดือนสามตามสุริยคติ
มุจฺฉินฺท	มุจฺฉินท์	มุจฺฉิน	ต้นจิก, ชื่อสระใหญ่ในป่าหิม พานต์
มุฑฺธา	มุฑฺธา	มุฑฺธา มุฑฺธา	หัว, ยอด
มุสา	มุสา	มุสา	เท็จ, ปด, ไม่จริง

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
		มุสาวาท	การพูดปด, การพูดเท็จ
มุตต (ป) มุตฺร	มุตฺร	มุตฺร	บัสสาวะ, น้ำเบา, เยี่ยว
เมฆ	เมฆ	เมฆ	เมฆ
เมทนี	เมทนี	เมทินี	พื้นแผ่นดิน
เมรุ	เมรุ	เมรุ (เมน)	ที่เผาศพ
โมห	โมหะ	โมหา โมหันธ์ โมโห	ความหลง, ความโง่ ความมืดมนด้วยความหลง โกรธ, หลง
โมฆ	โมฆะ	โมโฆ	เปล่า, ไม่สำเร็จ

 ย

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ยนต ยนฺตฺร	ยนต์ ยนตร์	ยนต์	เรือเหาะ
ยม	ยม	ยม, ยมมะ ยมทัณฑ์ ยมทูต ยมบาล	เทพผู้เป็นใหญ่ประจำโลกของ ความตาย ไม้อาญาสิทธิ์ของพระยม ผู้นำคนตายไปยังบรรลึงพระยม เพื่อรอคำตัดสิน ผู้รักษานรก
ยศ ยส	ยศ	ยศ ยโส	ความยกย่องนับถือเกียรติคุณ ของคน, เกียรติคุณ, เครื่อง กำหนดหมายหรือชั้นของบุคคล ไวยศ, ถือตัว, หยิ่ง

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ยักษ ยกุข	ยักษ์	ยักข์, ยักโ, ยักโโขโน ยักจีณี, ยักมิณี	ยักษ์ นางยักษ์
ยชญ ยญญ	ยัญ	ยัญ ยัญญะ	การเซ่น, บูชา, การบวงสรวง
ยฺรยาตุร	ยฺรยาตุร์	ยั้วรยาตุร	เดิน
ยฺกถ	ยฺกถ	ยฺกถ ยฺกถบาท	คู่ เท้าทั้งคู่
ยฺตุติ	ยฺตุติ	ยฺตุ, ยฺตุติ ยฺตุธรรม	ชอบ, ถูกต้อง, จบ, เลิก ความเที่ยงธรรม, ความชอบ ธรรม, ความชอบด้วยเหตุผล
ยฺว	ยฺวะ	ยฺพ, ยฺพพะ ยฺพยง, ยฺพเยาว์ ยฺพราช, ยฺพราชา เยาว์ ฯลฯ	หนุ่มสาว หญิงกำลังสาวสวย, นางงาม รัชทายาทที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาขึ้น รุ่น, หนุ่ม, สาว, อ่อน
โยนิ	โยนิ	โยนิ	มดลูก, ที่เกิด, อวัยวะเพศของ หญิง

ร

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
รจน	รจนา	ริงนา รจเลข รจเรข	แต่ง, ประพันธ์, เขียน การขีดเขียน, แต่ง
รถ	รถ	รถ (รถ)	ยานอันมีล้อ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
รวิ	ระวี	ระพี	พระอาทิตย์
รหস্য	รหัส	รหัส รโห, โห รโหฐาน, โหฐาน	เหตุลับ, ลึกลับ ลับ, สงัด, เงียบ ที่ใหญ่โตกว้างขวางและเงียบ
รังสี, รศมี	รังสี, รังสี	รังสี ศมี	แสง, แสงสว่าง
ราชดฺร รฏฐ	ราชดฺร รัฐ	ราช รัฐ	แว่นแคว้น, บ้านเมือง, ประเทศ
รัตน	รัตนะ	รัตน์ รัตนา รัตนัง	แก้ว, ของวิเศษ, ประเสริฐสุด
ราชา	ราชา	ราชา	พระเจ้าแผ่นดิน
ราตุติ (ป) ราตุริ (ส)	ราตุริ	ราตุริ	กลางคืน
ราลี (ป) ราลี (ส)	ราลี ราลรี	ราลี ราลีไสล	กอง, หมู กองหิน
ราชดฺร	ราชดฺร ราชดฺร์	ราชดฺร์	พลเมืองของประเทศ
ริปุ	ริปุ, ริปุ	ริปุ	ข้าศึก
รุกข	รุกข์	รุกข์ รุกขา รุกโข	ต้นไม้
รุจิ	รุจิ	รุจิ รุจา รุจिरา	แสงสว่าง, ความงาม รุ่งเรือง, สว่าง ความงาม
เรข	เรขา	เรข, เรขา	การเขียน, งามดั่งเขียน
เรณู	เรณู	เรณู, เรณู	ละออง, เกสรดอกไม้

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
โรค	โรค	โรค โรคา	โรค
โรจน	โรจน์	โรจนา	สว่าง, รุ่งเรือง
โรทน	โรทนา	โรทนา	ร้องไห้
โรหิต	โรหิต	โรหิต	สีแดง, เลือด

ล

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ลหุ	ลหุ	ลหุ	เบา, เร็ว, จับไว
ลกฺข ลกฺษณ	ลักษณะ	ลักกะ	เครื่องหมาย, เป้าหมาย, จำนวน แสน
ลุตฺต ลูปฺต	ลุต	ลุต	ลบออก
ลุตฺท ลุตฺทก	ลุตกะ	ลุต ลุตกะ	นายพราน, คูร้าย, เข็มโหด
เลศ เลศ	เลศ	เลศ	แสดงอาการเป็นชั้นเชิงให้รู้ในที่ , แบบอย่าง, ชั้นเชิง
เลห	เลห์	เลห์ เลห์	กล, เงื่อนงำ, อุบาย, ท่าที, การ หลอกลวง
โลก	โลก	โลก โลกา โลกธรรม	แผ่นดิน โดยปริยายหมายถึงมนุษย์ เรื่องของโลกธรรมดา โลก ๘ อย่าง คือ ลภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ สุข ทุกข์ นินทา และ สรรเสริญ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
		โลกธาตุ โลกบาล	แผ่นดิน เทวดาประจำทิศ
โลก	โลก	โลกะ โลกา	ความอยากได้ไม่รู้จักพอ
โลม	โลมะ	โลมะ โลมา	ขน
โลหิต	โลหิต	โลหิต	เลือด, สีแดง

ว

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
วงก	วงก์	วงก์	เบ็ด, คด, งอ, ไม่ซื่อตรง
วงศ วงศ	วงศ์	วงศ์	เชื้อสาย, เหล่ากอ, ชชาติตระกูล
วจน	วจนะ	วจนะ วจนัง	การพูด, การแสดง, การออก เสียง, คำพูด
วจี	วจี	วจะ, วจี วจีกรรม วจีเภท	คำพูด, ถ้อยคำ ทำด้วยวาจา การพูดต่าง ๆ, การพูดแบ่งเป็น หัวข้อ
วชิร	วชิระ	วชิระ	เพชร, สายฟ้า
วณิช	วณิษ	วณิชะ	พ่อค้า, ผู้ทำการค้า
วติ วฤติ	วดี	วดี	รู้, กำแพง
วต วฤต	วรัต	วตะ	ข้อปฏิบัติ, ความประพฤติ, ประเพณี, ธรรมเนียม

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
วทัญญ	วทัญญ	วทัญญ	รู้คำขอ, เพื่อแผ่, ใจดี
วฐ	วฐ	พฐ	แต่งงาน, เจ้าสาว, เมีย
วน	วนา	พนา, วนา วนจร, วนจรกะ วนาสัณฑ, วนสัณฑ วนัปปติ, วนัสบติ วนาลัย วนาสี วนาวาส, วนาธรรม	ป่า, ดง คนเที่ยวป่า, พรานป่า แนวป่า, ทิวป่า, ราวป่า ไม้ใหญ่, ไม้เจ้าป่า, พญาไม้ ที่อยู่คือป่า ทางป่า, แนวป่า ที่อยู่ในป่า
วนิต	วนิดา	วนิดา	นาง, หญิงที่รัก, คู่หมั้น
วนิพุก	วนิพก	วนิพก	คนยากจน, คนขอทาน
วนจร	วนจร	พเนจร	เที่ยวไปในป่า
วย	ว้ย	ว้ย	ความหนุ่ม, ความหนุ่มเต็มที่, อายุ, กำลัง, ความแข็งแรง
วร	วระ	วร วรนารี วรปีตา วรรูป วโรตมะ	ดี, วิเศษ, ยอดเยี่ยม, มีค่า, ประเสริฐ ยอดหญิง พระบิดา มีรูปงาม ประเสริฐสูงสุด
วคฺต วรฺค	วรรค	วรรค	ดอน, หมวดหมู, พวก, ระเบียบ แห่งหนังสือ
วณฺณ วรฺณ	วรรณะ	วรรณะ วรรณคดี วรรณยุกค์	สี, ผิว, ชนิด, เพศ, ตัวอักษร, คุณธรรมที่ควรสรรเสริญ, สมบัติ ทางหนังสือ คือเกี่ยวกับคำร้อย กรองต่าง ๆ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
			เครื่องหมายบอกระดับสูงต่ำ ของเสียงตัวอักษร
วรรณ	วรรณ	พรรณ	การพูด, การแต่ง, คำอธิบาย, คำ สรรเสริญ, ยกย่อง, เชิดชู
วรุณ	วรุณ	วรุณ วิรุณ พิรุณ	เทวดาผู้เป็นเจ้าแห่งน้ำหรือทะเล , ฝน, น้ำ ยักยัดหนึ่งในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
วลย	วลัย	วลัย (ไล)	กำไลมือ, สร้อยข้อมือ, วงกลม, ของที่เป็นวงกลม
วลาหก	วลาหก	วลาหก (หก)	เมฆ, ฝน
วสนุต	วสันต์	วสันต์	ฤดูใบไม้ผลิ
วสุธา	พสุธา	พสุธา	ที่เกิดทรัพย์คือแผ่นดิน, ประเทศ , พื้นดิน
วจน	วจนะ	วจัน	การพูด, คำพูด
วภูฏ	วิภู, วิภูฏะ	วิภู	วงกลม, การหมุน, การเวียนไป
วฑูตกี	วัตกี	วัตกี	ช่างไม้
วตถ	วัตถา	วัตถิง	ผ้า, เสื้อผ้า, เครื่องนุ่งห่ม
วสุตฺร	พัสดฺรา		
วตฺถุ	วัตถุ	พัสดุ	สิ่งของ, ข้อความ, เรื่อง, คำมูล, ที่, พื้นที่
วสฺตุ	พัสดุ		
วตฺต	วัตฺร	วัตฺร	สิ่งที่พึงกระทำ, หน้าที่, ธรรมเนียม, การประพฤติ, การปฏิบัติ, การจำศีล
วตฺร			
วนฺท	วันทะ วันทา	วันทา	ไหว้, คำนับ, แสดงความเคารพ
วนฺทน	วันทนา	วันทนา วันทนัง	การไหว้, การเคารพ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
वल्लภ	วัลลภ	วัลลภ (ลภ)	คนสนิท, ผู้คุ้นเคย, ผู้ชอบพอ, คนโปรด, เพื่อน, คนรัก
वल्लि	วัลลึ	วัลลึ	เถาวัลย์, เครือเขา
वाक्य	วากย์	วากย์ วากยสัมพันธ์	คำพูด, ถ้อยคำ, ความเกี่ยวข้องระหว่างคำใน ประโยค
वाजा	วาจา	วาจา	คำ, คำกล่าว, คำพูด, เสียง, ภาษา
वात	วาทะ	วาท, วาทา	ลม
वात	วาท	วาทะ, วาท	คำพูด, ถ้อยคำ
वानर	วานร	วานร (นอน)	ลิง
वापी	วาปี	วาปี	บึง, บ่อ, หนอง, สระ, ที่ขังน้ำ
वायाम	วายามะ	วายามะ	ความพยายาม
वायु	วายู	วายู วายูบุตร วาโย	เมฆ ลูกวายู, หนูมาน ลม
वासुकी वासुकी	वासुकी	वासुकी	พญานาค, พญานู
वाहन	วาหนะ พาหนะ	พาหนะ	สัตว์หรือยานที่ใช้ขับขี่ หรือ บรรทุกสิ่งของ, การขับขี่, การ บรรทุก, การลาก
विक्रमग्न	วิกขัมภนะ	วิกขัมภนะ	การปลดเปลื้อง, การข่มไว้
विक्रम विक्रम	วิกรัม	วิกรัม	ก้าว, การก้าว, การเดิน, การไป, การเคลื่อนไหว, วิธี, ความกล้า หาญ, ความแข็งแรง
विकृति विकृति	วิกฤติ	วิกิติ	แปลกลด เปลี่ยนไป, ไม่ปกติ, ประหลาด

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
วิกปฺป วิกฺลฺป	วิกัปปี	วิกัปปี วิกัลป์	การใคร่ครวญ, ความคิด, ความ มุ่งหมาย, ความสงสัย, ความ ลังเลใจ, การเลือกเอา
วิการ	พิการ	พิการ	ความผันแปร, การผิดแปลกไป จากธรรมชาติ
วิกาล	วิกาล	วิกาล	ผิดเวลา, เวลาที่ผิด
วิกฺคฺห วิกฺรฺห	วิเคราะห์	พิเคราะห์	สังเกต, ใคร่ครวญ, ยึดออก, แฝ่ ออก, แยก
วิจัย	วิจัย	วิจัย	การค้นคว้า, ตรวจสอบ, สอบสวน , การรวบรวม
วิจารณ์	วิจารณ์	พิจารณา พิจารณา	ความตรง, ความใคร่ครวญ, ความคิด
วิชา วิฑฺยา	วิชา วิทยา	วิชา	ความรู้
วิชย	วิชย	วิชย	ความชนะ
วิชาน วิชฺญาณ	วิชญาณ	วิชาน	ความรู้, ความถ่องรู้, ความเข้าใจ, ความเห็นแจ้ง
วิชิต	วิชิต พิชิต	พิชิต	การชนะ, ผู้ปราบข้าศึกแล้ว
วชิร	วิเชียร วชิร	วิเชียร	เพชร, สายฟ้า, อาวุธ
วิตถาร วิสฺตาร	พิสดาร	พิสดาร	กว้างขวาง, ละเอียด, ยืดยาว, เกิน เหตุ
วิถี	วิถี	วิถี	ถนน
วิฑฺร	วิฑฺร	วิฑฺร	ฉลาด, คงแก่เรียน, มีปัญญา, ชำนาญ
วิทศ วิทศ	วิทศ	วิทศ	ประเทศอื่น, ต่างประเทศ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
วิชา	วิชา	วิชา	หญิงหม้าย
วิชาน	วิชาน	วิชาน	การจัดแจง, การทำการเตรียม, การสร้าง, กฎเกณฑ์, ข้อบังคับ, วิธี, ธรรมเนียม
วิธี	วิธี	วิธี	ทำนอง, หนทางที่จะทำ, แบบ, เยื้องอย่าง
วินย	วินัย	วินัย	การนำไป, การอบรม, การ สำรวมตน, ข้อบัญญัติ, สิกขาบท ของพระสงฆ์, ข้อบังคับ, ความ ประพฤติ, ความมีระเบียบ
วิปุลล วิปุลย	วิบูลย์	ไพบูลย์	ใหญ่โต, กว้างขวาง, มาก, เต็ม พร้อม, เต็มที่
วิปปฏิสาร	วิปฏิสาร	วิปฏิสาร	ความเดือดร้อน, ความเสียใจ, ความสลดใจ, ความเห็นผิดของ ตน
วิปโยค	วิปโยค	วิปโยค	การพลัดพราก, การจากกัน, ความร้าย, การไม่ปรองดองกัน, การทะเลาะ
วิปปริต	วิปริต	วิปริต	ผิดทาง, กลับหกคะเมน, ตรงกัน ข้าม, แตกต่าง, ผันแปร, ไม่ตรง, ไม่จริง, ไม่เป็นมงคล, ไม่เจริญ ตา
วิปလာส	วิปลาส	วิปลาส	กลับกลาย, ผันแปร, ตรงกันข้าม , เปลี่ยนไป, เสื่อม, ทราม
วิภา	วิภา	วิภา	แสงสว่าง, ความสุกใส, ความ งดงาม
วิมล	วิมล (มน)	วิมล	ใส, สะอาด, ปราศจากมลทิน, บริสุทธิ์

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
วิมฺสา	วิม้งสา	วิม้งสา	การไต่ตรง, การพิจารณา, การสอบสวน
วิโมกฺข วิโมกฺษ	วิโมกข์	วิโมกข์	ความพ้น, การปราศจากความ พัวพัน, การเป็นอิสระ, การ เข้าถึงพระนิพพาน
วิริย	วิริยะ	วิริยะ	ความเพียร, ความบากบั่น
วิรุพฺห วิรุฒ	วิรุพห์ วิโรฒ	วิรุพห์	เจริญ, งอกงาม
วิลาลป	พิลาป	พิลาป	การคร่ำครวญ, การร่ำไห้, การ พูดพร่ำ
วิลาวณฺย	วิลาวณย์	วิลาวณย์	งาม, งามเลิศ
วิสาข วิสาข	วิสาขะ	วิสาข วิสาขบูชา	ชื่อเดือนที่ ๖ แห่งจันทรคติ การบูชาในวันเพ็ญเดือนหก
วิศาล วิศาล	วิศาล ไพศาล	ไพศาล	กว้างขวาง, แผ่ไป, ใหญ่โต, มี อำนาจ, สำคัญ, มีชื่อเสียง
วิสิฏฺฐ วิสิฏฺฐ	วิสิฐฐ์	วิสิฐฐ์	เลิศ, ยอดเยี่ยม, เด่น, ดียิ่ง, ประเสริฐ
วิสุทฺธ วิสุทฺธ	วิสุทท์ พิสุทท์	พิสุทท์	สะอาด, ขาว, ใส, หอมจืด, บริสุทธิ์
วิเศษ วิเสส	วิเศษ	วิเศษ	ความเลิศลอย, ความยอดเยี่ยม, ความแปลกต่าง, คำจำเพาะ, ความปลื้กไป, ยอดเยี่ยม
วิสมฺห วิสมย	วิสมยะ วิสมย์	วิสมย์	ความพิศวง, ความประหลาดใจ , ความฉงน, ความงงงวย, นำ พิศวง
วฑฺฒ วฑฺฒ	วฒ	วฒ	ความเจริญ, ความงอกงาม, ความใหญ่โต, ความบริสุทธิ์
เวคิ	เวคิ	เวคิ	ผู้มีกำลังเร็ว, ผู้เดินเร็ว

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
เวคิน			
วจุจ	เว็จ เวจ	วิจ เว็จ เวจวรรค	อุจาระ ทวารหนัก
เวท	เวท (เวด)	เวท	ความรู้, ความรู้ทางศาสนา, ชื่อ คัมภีร์ของพราหมณ์ มีสามส่วน สำคัญคือฤคเวท ยชุรเวท สาม เวท และที่เพิ่มมาทีหลัง คือ อาถรรพเวท
เวทนา	เวทนา	เวทนา (เวคทะนา)	ความรู้สึกรู้สึก, ความรู้สึกสุขทุกข์, ความเจ็บปวด, ทรมาน, ความ สงสาร, เอ็นดู
เวเนเตยฺย ไวเนเตย	เวไนโตย	เวไนโตย	ครูฑ
เวเนยฺย	เวไนยะ	เวไนย	ผู้พอฝึกสอนได้, ผู้พอแนะนำได้
เวร ไวร	เวร	เวร	ความเกลียด, ความพยาบาท, ความหมายมั่นที่จะทำร้ายคน คู่กรณี, บาป
เวรมณี	เวรมณี	เวรมณี	การงดเว้น, การละเว้น
เวรี ไวริน	เวรี	เวรี, ไพรี	คนพยาบาท, คนจองเวร
เวลา	เวลา	เวล (เวน)	เวลา, คราว, รอบ, การผลัดกัน เป็นคราว ๆ, เช่น แบ่งเวล เข้า เวล ระยะเวลาหลังเขียนเป็น <u>เวร</u> ดูแปลก ๆ
เวสุส เวศุย	แพศย์	เวศย์ เวสสฏ	พ่อค้า, ข้าราชการ, วรรณะที่สาม ในอินเดีย

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
		เวสสันดร	พระนามพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอดีต พระนามพระโพธิสัตว์ชาติที่ ๑๐ ในมหาชาติ
เวสุสุวณ ไวสุรวณ	เวสสุวัน	เวสสวัน เวสสุวัน	นามจตุโลกบาลประจำทิศอุดร
เวสาลี ไวสาลี	ไพศาลี	ไพศาลี	ชื่อเมืองกษัตริย์ลิขณวีในครั้ง พุทธกาล
เวสียา เวศุย	แพศยา	เวสียา เวสียา	หญิงแพศยา, หญิงชั้นต่ำ
วิห วิหา	เวหา	เวห, เวหา เวहन เวหาส	ฟ้า, อากาศ, สวรรค์ ฟ้า ฟ้า, อากาศ
เวพุ	เวพุ	เวพุ เวพุวัน เวพุการ	ไม่ไฟ ป่าไฟ ช่างจักสาน
เวพุริย ไวพุรุย	ไพพุรุย	ไพพุรุย	แก๊ชนิดหนึ่งเรียกแก้วไพพุรุย
โวทาน วูวทาน	โวทาน	โวทาน	การล้าง, การชำระ, การทำให้ สะอาด, ความบริสุทธิ์, ความ ผ่องใส
โอสาน ออสาน	ออสาน	โอสาน	ที่สุดล จบ
โวหาร วูวหาร	โวหาร	โวหาร	ถ้อยคำ, ตำนวน, การเรียกร้อง

ศ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ศต สศ	ศต	ศต ศตวรรษ ศตมวาร	หนึ่งร้อย ร้อยปี ครบร้อยวัน
สิริ ศรี	ศรี	สิริ, ศรี ศรีศรี	มีง, สง่า, ความสุขใส, ความงาม , ความดี, ความน่ารัก ใช้เป็นคำขึ้นต้นในการแต่ง กาพย์ กลอน หรือคำกล่าวที่เป็น มงคล เช่น บทสวดขวัญ เป็นต้น
ศศิ	ศศิ, ศศิน	ศศิ, ศศิธร	ดวงจันทร์
สตุติ ศกฺติ	ศักดิ์	ศักดา ศักดินา	อำนาจ, ความสามารถ, กำลัง, ฐานะ อำนาจปกครองที่นา
สตุตุ ศตุรุ	ศัตรุ	ศัตรุ	ข้าศึก, ปรปักษ์, ผู้จองเวร
ศลุย สลุล	ศัลยະ	ศัลย์ ศัลยกรรม ศัลยศาสตร์	ลูกศรและของมีปลายแหลมอื่น ๆ, ของมีคม วิชาแพทย์แผนกผ่าตัด ตำราว่าด้วยวิชาผ่าตัด
ศานุต ศานุต	ศานต์ สันต์	สันต์	สงบ, ความสงบ
ศานติ สนฺติ	ศานติ สันติ	ศานต์ สันต์	ความสงบ, ความระงับ
ศาลา	ศาลา	ศาลา	ที่พักคนทั่วไป
ศาสฺต	ศาสดา	ศาสดา	ผู้ตั้งศาสนา, นามพระพุทธเจ้า, อาจารย์ผู้อบรมสั่งสอน

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
ศาสตร	ศาสตร์	ศาสตร์ ศาสตราจารย์ ศาสตรศิลป์	ตำรา, วิชา อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญชั้นสูง ความรู้เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน
ศาสน	ศาสน์ ศาสนา	ศาสน์ ศาสนา ศาสนูปถัมภก	คำสั่ง, คำสั่งสอน, ลัทธิความเชื่อถือ ผู้บำรุงพระพุทธศาสนา ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์
ศิขร	ศิขร	ศิขร ศิขร ศิขริน ศิขรี	ภูเขา, ยอดเขา
ศิลา	ศิลา	ศิลา ศิลาแลง	หิน, ฝา หินแลง เป็นหินชนิดหนึ่งเมื่ออยู่ใต้ดินจะมีลักษณะเป็นดินอ่อน แต่เมื่อถูกลมแล้วจะแข็ง มีสีแดงคล้ายอิฐเผา แต่ปรุเป็นรู เหมือนไม้ที่เฟียขงกิน
คีต คีตะ	คีตะ	คีตะ คีตกาล	हनาว, เย็น ฤดูหนาว
ศีล ศีล	ศีล	ศีล	ข้อบัญญัติที่กำหนดการปฏิบัติ กายและวาจาทางพระพุทธศาสนา
ศึกษา ศึกษา	ศึกษา	ศึกษา ศึกษา	การเล่าเรียน, การฝึกฝน, อบรม
ศุก	ศุกะ	ศุกะ ศุกเคราะห์	ความงาม, ความดีงาม, ความเจริญ คราวมงคล, คราวดี

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
		ศุภนิमित ศุภมัสดุ ศุภอักษร	นิมิตดี, ตางดี ขอความดีความงามจงมี สาส์นของเจ้าประเทศราช
ไศล เสไถ	ไศล	ไศล	หิน, ภูเขา

ส

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
สก สวก	สกะ	สกะ สกวาทิ ปรวาทิ	ของตน ผู้กล่าวถ้อยคำฝ่ายตน, พูดเอง คือถาม คู่กับ ผู้กล่าวถ้อยคำฝ่ายอื่นตน, ผู้อื่น ให้พูด คือตอบ
สกล	สกล (กน)	สกล, สากล สกลกาย สกลโลก, สากลโลก	ทั่ว, ทั้งหมด, ทั้งสิ้น กายทั้งหมด โลกทั้งสิ้น
สงฺขาร สํสการ	สงสการ	สงสการ สํสการ	ซากศพ, พิธีเกี่ยวกับการปลงศพ
สงฺคราม สงฺคาม	สงคราม	สงคาม สมคาม	การรบกัน
สงฺฆ	สงฆ์	สงฆะ	ภิกษุในพระพุทธศาสนา, จำนวนภิกษุชุมนุมกันตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไป
สตก	สตก	สะตก	หมวดร้อย, จำนวนร้อย
สทมฺภ	สทมภ	สะทม	เสา, เสาหลัก

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
ถมุก			
สตฺติ ฤติ	สตฺติ	สตฺติ	ยกย่อง, ชมเชย
สถาน	สถาน	สถาน	ที่, ที่เป็นไป, ปรากฏ
สถาปน, ฐาปน	สถาปนา	ถาปนา	การยกย่องโดยการแต่งตั้งให้ สูงขึ้น, การสร้างสรรค์, การ จัดทำ
สถาวร ถาวร	สถาวร ถาวร	ถาวร	มั่นคง, ยั่งยืน
สถิร ถิร	เสถียร	ถิระ เถระ	มั่นคง, แข็งแรง
สตุล ฤล	สตุล	สตุล	เลวทราม, ต่ำช้า, หยาบ
สนฺเทห	สนฺเทห์	สนฺเทห์	ความสงสัย, ความไม่แน่ใจ
สนฺสกฤต	สันสกฤต	สนฺสะกิด	ภาษาสันสกฤต
สฺปฺปาย	สบาย	ลำบาย	อยู่ดี, เป็นสุขกายสบายใจ
สมณ	สมณะ	สมณ	ผู้สงบ, นักบวช, ภิกษุ
สมฤติ สติ	สติ สมฤติ	สมประดี	ความรู้สึกรู้ตัว
สมฺโพธิ	สมโพธิ	สมโพธิ (โพค)	การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
สโมชาน	สโมชาน	สโมชาน	การประชุม, การรวมกัน
สวยมฺภู สยมฺภู	สยัมภู	สยมภู	พระผู้เป็นเอง, พระอิศวร
สวยมฺพร	สยมพร	สยมพร	พิธีการเลือกคู่ครองของกษัตริย์ โบราณ
สวรุค สคฺค	สวรรค	สวรรค (สะหวัน)	โลกของเทวดาเมืองฟ้า

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
สวามี สามี	สวามี สามี	สามี	ผัว, เจ้า, ผู้เป็นใหญ่, นาย, เจ้าของ
สหาย	สหาย	สหาย	เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์
สกุการ	สักการะ	สักการะ	เครื่องที่นำมาแสดงความเคารพ บูชา, เคารพนับถือ, บูชา
สังขยา	สังขยา	สังขยา	การนับ, การคำนวณ
สงกนุด สงกรานุต	สงกรานต์	สังขานต์	สงกรานต์, ปีใหม่
สังคายนา	สังคายนา	สังคายนา	การประชุมชำระพระไตรปิฎก
สังวร	สังวร	สังวร	ความระวัง, ความป้องกัน, การ สำรวม, ระวัง
สังวาส	สังวาส	สังวาส	การอยู่ด้วยกัน, การอยู่ร่วมกัน, การร่วมประเวณี
สังเวค	สังเวช	สังเวช	ความสลัดใจ
สตฺย สตฺย	สัตย์ สัตย์จะ	สัตย์	ของจริง, ความจริงใจ
สณฺญา	สัญญา	สัญญา	ความรู้สึกรัก, ความจำได้, ข้อตกลง กัน
สตุต สปฺต	สัปดาห์ สัปดาห์	สัปดาห์	เจ็ด, เจ็ดวัน
สตุต ศตุตฺร	ศัสตรา	ศัสตรา	อาวุธ, มีด, หอก
สตุต ศาสฺต	สัทธิ ศาสดา	สัทธิ	ครู, ผู้สอน, พระพุทธเจ้า
สตุต ศตุตฺย	สตุตฺย ศตุตฺย	สตุตฺย (สตุตฺย)	ชื่อดาวฤกษ์ที่ ๒๔ ในราศีกุมภ์ เช่น “อาทิตย์จรจวนแจ้งเดือน สามสตุตฺย” จากเรื่องสังข์ศิลป์ ชัย

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
สตฺย สตฺย	สัตย์ สัจจะ	สัตย์ สัจจะ สัตยาริษฐาน สัตยบ้าน	ความจริง, คำสัญญา, คำสาบาน, ความซื่อตรง, ความจริงใจ การตั้งความจริงใจเป็นหลัก กฎอย่าง ความสัตย์, ยืนยัน ข้อตกลง (สตฺย+อาปนฺน)
สตฺว สตฺต	สัตว์	สัตว์ สัตว์โลก สัตว์แพทย์	สิ่งที่มีความรู้และเคลื่อนไหว ไม่ได้เอง, เจริญงาน หมู่มสัตว์ หมอผู้รักษาสัตว์
สนฺदान	สันดาน	สันดาน	อุปนิสัยที่มีแต่กำเนิด
สนฺโตส สํโตษ สนฺตฺตฺตฺติ สํตฺตฺตฺติ	สัน โดย	สัน โดย	ความยินดีเฉพาะในสิ่งที่มีอยู่, ความพอใจตามฐานะ
ลิตฺตฺตานฺนํ ลิตฺตฺตานฺนํ	คิษยนุคิษย	คิษยนุคิษย	คิษยน้อยใหญ่
สฺปน สฺปน	สาบาน	สาบาน	คำแข่ง, คำสาบาน, สบถโดยให้ คำปฏิญญา
สามณฺร	สามเณร	สามเณร สามเณรี	สามเณร สามเณรผู้หญิง
สามณฺญ สามานฺย	สามานย์	สามานย์	เลว, ต่ำ, ไพร่
สมฺตฺต สมฺรต	สามารถ	สามารถ	มีคุณสมบัติเหมาะแก่การจัดทำ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
สายนฺห สายนฺห	สายัณห์	สายัณห์ สายัณห์	เวลาเย็น
สารถิ	สารถิ	สารถิ	คนขับรถ, คนบังคับม้า โดย ปริยายหมายถึงคนผู้ฝึกหัด

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
สารภี สุรภี	สารภี	สารภี	ต้นไม้ชนิดหนึ่งดอกสีเหลือง มีกลิ่นหอม
สาธิกา	สาธิกา	สาธิกา สังกา	ชื่อนกชนิดหนึ่งในจำพวกนกเอี้ยง
สังการ ศฤงคาร	สังการ ศฤงคาร	สังการ	สิ่งให้เกิดความรัก, ปริวาร, หญิงผู้บำเรอความรัก
สิงคาล	สิงคาล	สิงคาล	หมาป่า, หมาจิ้งจอก
ลิจ ลิจ	ลิจ ลิจจัน	ลิจ ลิจจัน	รดน้ำ, รดน้ำมนต์, สรงมูรธาภิเษก
ลิตฺ	ลิตฺ	ลิตฺ, ลิตฺธารถ ลิตฺธารจารย์ ลิตฺธารถ ลิตฺธา	ผู้สำเร็จ, ฤๅษีผู้สำเร็จ อาจารย์ผู้สำเร็จ, ฤๅษี ผู้ที่สำเร็จ, ความมุ่งหมายแล้ว, พระนามของพระพุทธเจ้า ฤๅษี
ลิตฺธิ	ลิตฺธิ ลิตฺธิ	ลิตฺธิ ลิตฺธิกร ลิตฺธิการิยะ ลิตฺธิชัย ลิตฺธิโชค	ความสำเร็จ ให้ผล, ให้ความสำเร็จ คำขึ้นต้นตามตำราโบราณ, คำ อธิษฐานขอความสำเร็จ ผู้มีความรู้ลงในเวทมนต์ ฤๅษียามที่จะนำความสำเร็จมาให้
ลิตฺ	ลิตฺ	ลิตฺ	โรงที่ประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมต่าง ๆ
ลิตฺพตี ศาลุมตี	ลิตฺพตี	ลิตฺพตี	ไม้จิว
ลิวิกา	ลิวิกา	ลิวิกา	วอ, คานหาม, เสลียง
ลิตฺ	ลิตฺ	ลิตฺ	หัว

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
ศิรยะ			
สกร ศุกร	ศุกร	ศุกร	หมู
สุขุม ศุขุม	สุขุม	สุขุม	ละเอียดอ่อน, นุ่มนวล, อ่อนโยน , ผู้มีตระกูล
สุกต	สุกตะ	สุกต สุกตะ	ผู้ไปดีแล้ว, พระนามของ พระพุทธเจ้า
สุคนฺธ	สุคนธ์	สุคนธ์ สุคันธ์ เสาวคันธ์	กลิ่นหอม, เครื่องหอม
สุจริต	สุจริต	สุจริต	ประพฤติดี, ประพฤติตรง
สุตา	สุตา	สุตา สุคตา	ลูกสาว, หญิงสาว
สุทฺสฺสน	สุทรรศน์ สุทศน์	สุทศ	สวย, งดงาม, น่าดู
สุธาสิน	สุธาสินี	สุธาสี	ผู้กินอาหารทิพย์, เทวดา
สุนฺทร	สุนทร	สุนทร	งาม, ดี, ไพเราะ
สุปฺนฺน สุปรณ	สุบรรณ	สุบัน	ครุฑ
สุบิน สุปน	สุบิน	สุบิน	ความฝัน
สุวณฺณ สุวรณ	สุวรรณ สุพวรรณ	สุพวรรณ	ทอง
สุริย	สุริยะ	สุริย์	พระอาทิตย์
สุจิ	สุจิ	สุจิ สุจิบัตร	เข้ม, เครื่องชี้, รายการ, สารบัญ บัญชีของหรือเรื่องราว, ใบบอก รายการ
สุต	สุตะ	สุต	เล่าเรียนศึกษา

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
ลิเนท	เสนห์	เสนห์ (เหน) เสนหา	ความรัก, ลักษณะที่ชวนให้รัก, เครื่องที่ทำให้คนอื่นรัก
เสนา	เสนา	เสนา เสนาธิการ เสนาบดี เสนางค์, เสนางคนิกร เสนานี เสนีย์, เเสนียะ	กองทหาร, กองทัพ, หมู่ทหาร ตำแหน่งผู้วางแผนการรบ แม่ทัพ, ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่, เจ้า กระทรวง ส่วนแห่งกองทัพ ผู้นำทัพ จอมทัพ, ผู้นำทัพ
เสล ไสล	เสลละ	เสลา เสลบรรพต	ภูเขา, หิน, เต็มไปด้วยหิน ภูเขาหิน
โสภกุก เสภาภุคย	เสวภาภุคย์	เสวภาภุคย์	ความเจริญ, ความสุขเกษม, โชค ลาภ, ความสำเร็จ
สุรส ศุรส	เสวารส	เสวารส	มีรสดี, รสอร่อยดี
เสนีย ไสนุย	แสนยา	แสนย์	คนในกองทัพ
โธณ โธณ	โธณะ	โธณะ	หมา
โธณ๓ เสาณ๓	โธณท์	โธณท์	นักแสดง, นักเลงเหล้า
โธตติ สวสฺตติ	โธตติ สวสฺตติ	โธตติ สวสฺตติ	ความดี, ความสบาย, ความเจริญ, ความสะอาด
โธภ	โธภา	โธภ์ โธภณ	งาม, อร่าม ความงาม, ความพอใจ
เสยย	ไสย	ไสย์	คัมภีร์, ตำราพิเศษ
เสยยา ศยยา	ไสยยา	ไสยยา	นอน

ห

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
หัส	หงส์	หงส์ หงส์คติ หงส์คำ หงส์บาท หงส์รด	นกในนิยาย ถือว่าเป็นนกใน ตระกูลสูงเสียดรื่องไพเราะ เป็น พาหนะของพระพรหม, นกชนิด หนึ่งจำพวกห่านแต่ตัวโตและ คอยาวกว่า มีทำเดินอย่างหงส์, งามสง่า หงส์ทอง สีก้ายเท้าหงส์ คือสีแดงปน เหลือง มีหงส์เป็นพาหนะ คือพระ พรหม
หทย	หทัย	หะไท หือระทัย	หัวใจ
หริตาล	หรดาล	หรดาล	แร่ชนิดหนึ่ง
หฤตี ไทรฤติ	หฤตี	หฤตี	ทิศตะวันตกเฉียงใต้
หฤษฎ	หฤษฎา	หฤษฎ์	ความริบเร่ง, ความยินดี
หฤทย	หฤทัย	หือระทัย	ใจ, หัวใจ
หตุถ หตุต	หัตถ์	หัตถ์ หัตถกรรม, หัตถการ, หัตถกิจ หัตถบาท	มือ, สอกหนึ่ง, งวงช้าง, ชื่อดาว ฤกษ์ที่ ๑๓ การทำด้วยมือ, การช่าง ช่วงแห่งมือ คือที่ไถ่ตัวชั่วคราว หนึ่ง

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
หัตถิ หตุตี หตุตี	หัตถิ หัตถิ	หัตถิ หัตถาจารย์ หัตถานิก หัตถาโรค	ช่าง ผู้ฝึกช่าง, หมอช่าง กองทัพช่าง ความรู้อ่าง, ทหารช่าง
หย	หัย	หัย	ม้า
หีส หีย	หิงสา หิงษา	หิงสา หิงษา	การทำร้าย, ความเบียดเบียน, การคิดให้เขาเป็นทุกข์
หีนะ	หีนะ	หีน หีนะ หีนโหด	เลว, ทราม, ต่ำ เลวทรามต่ำช้า
เหม	เหมะ	เหม	ทองคำ

อ
ม
จ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
อกตญญ	อกตัญญ	อกตัญญ	ผู้ไม่รู้คุณที่ท่านทำแก่ตน
อกนิภูฐ อกนิษฐ	อกนิษฐ	อกนิษฐ	รูปพรหมชั้นสูงในพรหม ๑๖ ชั้น
อคติ	อคติ	อคติ	ความลำเอียง
อรุโณทัย	อรุโณทัย	อรุโณทัย	พระอาทิตย์ฟุ้งขึ้น
อติเรก	อติเรก	ดิเรก	ยิ่ง, เกิน, พิเศษ
อริษฐาน	อริษฐาน	ทิษฐาน	ความตั้งใจมุ่งผลอย่างไรอย่าง หนึ่ง, ความตั้งใจปรารถนา
อธิปฺปาย อภิปฺปาย	อธิบาย อภิบาย	ภิบาย	ไขความ, ขยายความ, ความ ประสงค์
อธิก	อธิกะ	อธิก	ยิ่ง, เกิน, มาก

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
อนนุตร	อนันตริยะะ	อนันตร์	ไม่มีระหว่าง, ติดต่อกันเรื่อยไป
อนาถ	อนาถ	อนาถ	ความสงสาร, น่าสังเวช, น่าสลดใจ
อนาลย	อนาลัย	อนาลัย	การไม่มีที่อยู่, การหมดความอยาก ชื่อหนึ่งของพระนิพพาน
อนิยม	อนิยม	อนิยม	ไม่มีกำหนด, นอกแบบ, ไม่ต้องด้วยกฎหรือแบบแผน
อนิวตต อนิวรุต	อนิวรรต	อนิวรรต	ไม่กลับ, ไม่ทอดอวย
อนุชาตบุตร	อนุชาตบุตร	อนุชาตบุตร	บุตรที่ไปตามพ่อแม่ คือมีคุณสมบัติที่ไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่าพ่อแม่
อนุपाल	อนุบาล	อนุบาล	คอยเลี้ยง, คอยระวัง, รักษา
อนุโมทนา	อนุโมทนา	อนุโมทนา โมทนา	ความยินดีตาม, พลอยยินดี
อนุโลม	อนุโลม	อนุโลม	ตามธรรมดา, เหมาะ, สะดวก, เป็นไปตาม, ทำตามที่เสนอมาร, ไม่ขัดจีน, คล้อยตาม
อโนตตถ	อโนดาต	อโนดาต	ชื่อสระน้ำแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์
อโนมา	อโนมา	อโนมา	ชื่อแม่น้ำสายหนึ่งในชมพูทวีป
อปราธ	อปราธะ	อปราธะ	ความผิด, โทษ
อปโลกน	อปโลกน์	อุปโลกน์	การบอกเล่า
อเปหิ	อัปเปหิ	อัปเปหิ	จับได้, ไล่ออกไป
อกย	อกัย	อกัย อกัยทาน อกัยโทษ	ปราศจากภัย, ไม่มีภัย ให้ความไม่มีภัย ยกโทษให้
อภิपाल	อภิบาล	อภิบาล	บำรุงรักษา, ปกครอง

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
อภิปราย	อภิปราย	ปีปราย	พูดจกกัน, ปรีกษาหารีอกัน
อภิมุข	อภิมุข	อภิมุข ภิมุข	รีนเริง, ดีใจยิ่ง, ยินดี
อภิเชก อภิเสก	อภิเชก	อุภิเชก	การรดน้ำ, การแต่งตั้งโดยทำพิธี รดน้ำ
อมร	อมร	อมร อมรบดี อมรรัตน์ อมราวดี อมรา	ไม่ตาย, เทวดา, ไม่เลื่อมสูญ, ยังยืน พระอินทร์ เพชร ชื่อเมืองของพระอินทร์ เทวดา
อรวิณฑ	อรพินท์	อรพิน	ดอกบัว
อฑฒ อฑฐ อฑฐ	อรรธ อฒจันท์	อฒจันท์ อรรธสระ	พระจันท์ครึ่งซีก เสียงกึ่งสระกึ่งพยัญชนะ
อรณญ	อรัญ	อรัญ, อรัญญา อรัญวาส อรัญวาสิ อรัญญิก	ป่า การอยู่ในป่า ผู้อยู่ในป่า ป่า, เกี่ยวกับป่า
อรุณ	อรุณ	อรุณ	เวลาใกล้พระอาทิตย์ขึ้น
อรุโณทัย	อรุโณทัย	อรุโณทัย	เวลาเช้าตรู่, เวลาตั้งขึ้นแห่งอรุณ
อลงการ	อลังการ	อลังการ	การตกแต่ง, การประดับ, เครื่อง ตกแต่ง, เครื่องประดับ
อวชาต	อวชาต	อวชาต อวชาตบุตร	มีกำเนิดแล้ว, ต่ำช้า ลูกที่มีคุณต่ำกว่าตระกูลตน
อเวจี	อเวจี	อวีจี อวีจี	ชื่อนรกขุมหนึ่ง
อสณญ	อาสัญ	อาสัญ	ไม่รู้สีกตัว, สิ้นสติ

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
		อาตัญกรรม	ความตาย
อสัญญี	อตัญญี	อตัญญี	ไม่มีสัญญา, หמדความรู้สึก, สงบ
อสัจ อสตฺย	อศัตย์	อาศัตย์	ความไม่จริง, ความไม่แท้, ความ ไม่ซื่อตรง
อสาธุ	อสาธุ	อสาทร	ไม่ดี, ไม่งาม, เลว, ชั่วช้า, น่า ละอาย
อหีส	อหิงสา	อหิงสา	ความไม่เบียดเบียน, การละเว้น จากการทำร้าย
อกุข อกุษร	อักษร	อักษระ	ตัวหนังสือ, วิชาหนังสือ, คำ, เสียง, สระ, พยัญชนะ
อกุโภภินิ อกุเขาทินิ	อักโภภินิ	อักโภภินิ อักโ	นาน, มาก
อกุคิ อกุณิ	อักคิ อักคินิ	อักคิ	ไฟ
อกุค อกุร	อักคร	อักคร อักครชายา อักครเมหฺติ	เลิศ, ยอด ตำแหน่งเมหฺติ พระเมหฺติของพระเจ้าแผ่นดิน
อญชฺติ	อัญชฺติ	เองชฺติ ชฺติ	การประนมมือ, การไหว้
อปมฺกค	อปมกค	อปมฺกค อปมฺกค	ปราศจากมกค, ไม่เป็น เครื่องหมายอันดี, ไม่เจริญตา, เป็นลางร้าย
อปยศ	อปยศ	อปยศ อปยศ	ปราศจากยศ, เสื่อมเสียชื่อเสียง, เสื่อมเสีย, น่าขายหน้า
อปราชย	อปราชัย	อปราชัย	ความไม่แพ้, ชนะ
อปฺปรีย อปฺปีย	อปฺปรีย	อปฺปรีย	ไม่น่ารัก, น่าเกลียด, ไม่น่าพึงใจ, ต่ำช้า

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
อบุปลักษณ์ อบุปลักษณ์	อัปลักษณ์	อัปลักษณ์	ชั่ว, เลวทราม, ต่ำช้า
อมุพ อามุร	อัมพะ อัมพา	อัมพ อัมพา	ต้นมะม่วง
อมุพร	อัมพร	อัมพร	ฟ้า, อากาศ, หมอก
อสุส อศุว	อัสวะ	อัสวา, อัสโส อัสวโกวิท อัสวมุขี อัสวเมธ อัสวานิก อัสวิน	ม้า ชำนานูม้า มีหน้าเป็นม้า การเอาม้าบูชา พลม้า, ทหารเหล่าม้า นักรบขี่ม้า
อสุดม	อัสตง	อัสตม	ตกไป (พระอาทิตย์ตก)
อสุสุ	อัสสุ	อัสสุ อัสสุชล อัสสุธารา	น้ำตา น้ำตา ท่อน้ำตา
อากปุป อากุป	อากัป	อากัป อากัปภิริยา	การแต่งตัวดี มีท่าทางเรียบร้อยงดงาม
อากาส อากาส	อากาส	อากาส	ที่ว่างเปล่า, ท้องฟ้า, ความ เป็นไปของที่ว่าง
อากูล	อากูล	อากูล	วุ่นวาย, สับสน, ยุ่งเหยิง
อาขยาน อกุขาน	อาขยาน	อาขยาน	การเล่า, การบอก, การสวด, นิทาน, บทท่องจำ
อากิณฺณ อาگیرุณ	อาเกียรณ	อาเกียรณ	เคลื่อนกล่น
อาเคน อาคุเนย	อาคเนย์	อาคเนย์	ทิศตะวันออกเฉียงใต้
อาจริย	อาจารย์	อาจารย์	ผู้สั่งสอนวิชาความรู้

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
อาชญา อาณา	อาชญ์	อาชญ์ อาชญา	ราชา, ผู้ครองเมือง, พระบรม ราชโองการ, พระกระแสน้ำตั้ง อำนาจ, โทษ, พระบรมราช โองการ
อาษาเนย อาษาเนย	อาชะไนย อาษาไนย	อาชะไน	ม้าที่ฝึกมาดีแล้ว
อาศูร	อาศูร	อาศูร	เดือดรีอน, ทนทุกข์เวทนาทั้ง กายและใจ
อาตม นุ อตุต	อาตม อาตมา	อาตมา	ตน, ตัวตน, ตัวเอง, ข้าพเจ้า
อาถพุณ อาถรวณ	อาถรรพณ์	อาถรรพณ	วิชาเสกเป่าเพื่อให้ดีให้ร้าย, การ ทำพิธีป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตามพิธีพราหมณ์
อาทวา	อาทวา	อาทวา (อาคทวา)	เปล่งเสียง, ระทมทุกข์
อาทิตย อาทิจ	อาทิตย	อาทิตย	เทวดาพวกหนึ่งเป็นลูกของนาง อติติชยาของพระกษัตริย์ประชาบดี ได้แก่ - อินทราทิตย พระอินทร์ - วรุณาทิตย พระพินธุ - สุรียาทิตย พระอาทิตย์ที่ส่อง โลก - สุรียาทิตย ชื่อดาวเทวดา พระเคราะห์ - อาทิตยมณฑล วงกลมแห่งดวง อาทิตย์ - อาทิตยวาร วันอาทิตย์
อานิสงส	อานิสงส์	อานิสงส์	ผลแห่งกุศล, ประโยชน์, ผลดี
อานุกา ว	อานุกา พ	อานุกา วะ อานุกา พ	อำนาจ, ฤทธิ์เดช, ความยิ่งใหญ่

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
อาปตฺติ	อาบัติ	อาบัติ	การล่วงเกินละเมิด, โทษ, ข้อห้ามของภิกษุ, การล่วงละเมิดข้อห้าม เรียกว่า ต้องอาบัติ
อาป	อาป	อาป, อาโป อาโปกสิณ	น้ำ วิธีเจริญสมถกรรมฐานยึดหน่วงเอาธาตุน้ำเป็นอารมณ์
อาภรณ	อาภรณ์	อาภรณ์	เครื่องประดับ, เครื่องตกแต่ง
อาภา	อาภา	อาภา อาภากร	แสง, รัศมี, ความสว่าง พระอาทิตย์
อายุ อายุสฺ	อายุ	อายุ อายุขัย	เวลาที่ดำรงชีวิตอยู่, เวลาชั่วชีวิต การสิ้นอายุ, ความตาย, อัตรากำหนดอายุคน
อารกฺข อารกฺษ	อารักขา	อารักขา อารักข์ อารักษ์	การป้องกัน, ความคุ้มครอง, ความดูแล การป้องกัน, การดูแล
อารติ	อารัตติ	อารัตติ	การเว้น, การเลิก, การหยุด
อารมฺภ	อารัมภะ	อารัมภ์ อารัมภกถา	การเริ่มต้น, การตั้งต้น, การปรารภ, ความพยายาม คำปรารภ, คำเริ่มต้น, คำนำ
อาราชน	อาราธนา	อาราธน์ ธาธนา	เชื้อเชิญ, นิมนต์, ขอร้อง, อ้อนวอน ใช้สำหรับพระภิกษุสงฆ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์
อาราม	อาราม	อาฮาม อะฮาม	ความยินดี, ความรื่นรมย์, ที่สำราญ, วัด
อาลี	อาลี	อาลี พนาลี	ทำนบ, แลว, แนว, คันนา แนวป่า
อวารณ	อวารณ์	อวารณ์	เครื่องกั้น, เครื่องกำบัง, ห่วงใย, อาลัย, กีดกั้วลถึง

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
อาศรม อสุสม	อาศรม	อาศรม	ที่อยู่ของนักพรต
อาษาฒ อาสาพุห	อาสาพะ	อาสาพะ อาสาพห์ อาสาพหุชา	เดือนที่ ๘ แห่งจันทรคติ การบูชาในเดือน ๘
อาสน	อาสนะ	อาสนะ อาสนา สะหนา	ที่นั่ง, ที่สำหรับรอนั่ง
อาสา อาศา	อาสา	อาสา	ความหวัง, ความต้องการ, ความ อยาก, ทำโดยเต็มใจ, สมักร
อารมฺมณ	อารมณั	อาฮมณั	ความคิด, ความรู้สึก, ความ เป็นไปแห่งจิตในขณะหนึ่ง ๆ
อินฺท อินฺทฺร	อินทร์	อินท์ อินทา อินตา	ชื่อเทวราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์
อิสิ ฤยิ	ฤยิ	อิสิ อิสิ ระยิ รัสสิ	ผู้แสวงหาความดี, ฤยิ, ผู้ถือบวช
อิสาน อิสาน	อิสาน อิสาน	อิสาน อิสาน	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ, พระ ศิวะหรือพระรุทรา
อุคฺโขส อุโขมย	อุโขมย	โขมย	กึ่งกึ่ง
อุตุตม	อุตม	อุตม อุตม	สูงสุด, ยิ่ง, เลิศ, มากมาย, บริบูรณ์
อุตุตฺร	อุตฺร	อุตฺร	ฝ่ายเหนือ, ทิศเหนือ, ทางซ้าย
อุตุตฺสาห	อุตุตฺสาหะ	อุตุตฺสาห์ อุตุตฺส่าห์	ความบากบั่น, ความขยัน, ความ อดทน

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาไทย	ความหมาย
		อดศาห์	
อุตุ ฤตุ	ฤดู	ฤดู	ฤดู, หน้า, คราว
อุทก	อุทกะ	อุทก อุทกธาร อุทกภัย	น้ำ สายน้ำ อันตรายอันเกิดจากน้ำท่วม
อุทยาน อุทยาน	อุทยาน	อุทยาน	สวนเป็นที่รื่นรมย์
อุปทูท อุปทูร	อุปทู	อุปทู	อัครราชทูต, อัครราชทูต
อุปาสก	อุปาสก	ประสก	ผู้ซึ่งใกล้ชิดพระรัตนตรัย คือ พระพรหมที่มีศรัทธาใน พระพุทธศาสนา
อุปราช	อุปราช	อุปราช	ตำแหน่งเจ้าชั้นสูงรองจากพระเจ้าแผ่นดิน
อุลุก	อุลุกะ	อุลโก	นกเค้าแมว
อุษา	อุษา	อุษา อุษาโยค	แสงเงิน แสงทอง, เช้าตรู่, รุ่งเช้า เวลาใกล้รุ่ง
อุพาร	โอพาร	เอาพาร	ยิ่งใหญ่, เลิศล้ำ, ประเสริฐ, ดี, กว้างขวาง
อุณห	อุณหะ	อุพหกา	ร้อน, อบอวน, เต็มที่, เต็มใจ, เฝ็ด ร้อน, ร้อน
โอฏฐ อุฏฐ	อุฏฐ	อุฏฐ	สัตว์สี่เท้ามีคอยาวเป็นพาหนะ ในทะเลทราย
เอก	เอก	เอกา เอโก	เดียวดาย, ไม่มีเพื่อน
โอกาส อวกาศ	โอกาส อวกาศ	โอกาส อวกาศ	เวลาที่เหมาะสม, ทาง ที่ว่าง

คำภาษาบาลี - สันสกฤต	ภาษากลางใช้	คำยืมในภาษาอีสาน	ความหมาย
โอร	โอระ โอรา	โอร โอรา	รสที่ขมขาบ, สิ่งบำรุงทำให้เกิด ความเจริญงอกงาม, มีรสอร่อย

๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้รับจากโครงการวิจัย

การศึกษาเรื่องคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน ใช้รูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ตามที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นนั้น สรุปได้ว่ามีองค์ความรู้ที่ได้รับ คือ

ภาษาทุกภาษานั้นเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า อันก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ สร้างความสามัคคีของคนในชาติ เป็นเครื่องมือช่วยพัฒนามนุษย์ ในการที่มนุษย์ได้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดและประสบการณ์จากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง ทำให้มนุษย์มีการพัฒนาสติปัญญา มีความรู้มากยิ่งขึ้น ภาษายังช่วยจรโลงใจมนุษย์ให้ชื่นบาน มนุษย์นำภาษาไปถ่ายทอดในลักษณะของบทเพลง วรรณกรรม บทกวี หรือถ่ายทอดในลักษณะงานเขียนบันเทิงคดีอื่น ๆ ช่วยให้ผู้อ่านเกิดความไพเราะสนุกสนานมีความเบิกบานใจ นอกจากนี้แล้ว ภาษายังแสดงให้เห็นถึงความ เป็นปัจเจกบุคคล คือเป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของบุคคล ว่ามีลักษณะนิสัยอย่างไร มีสติปัญญามากน้อยเพียงไร โดยอาศัยการสังเกตจากการใช้ภาษาสื่อสารความคิดของบุคคลนั้นได้

ภาษาบาลีและสันสกฤต แม้จะจัดอยู่ในภาษาตระกูลเดียวกัน คือตระกูลภาษามีวิภัติปัจจัย แต่ก็มียาระยะเอียงปลีกย่อยที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๔ ยุค อันได้แก่ ยุคสมัยที่เกิดแตกต่างกัน ระบบเสียงสระและพยัญชนะ เรื่องด้านเสียงและการนำไปใช้และความหมาย โดยอักษรในภาษาบาลีและสันสกฤตนั้นมี ๒ อย่าง คือ สระและพยัญชนะแต่ภาษาสันสกฤตมีจำนวนมากกว่าภาษาบาลี เพราะฉะนั้นภาษาบาลีและสันสกฤตนั้นสามารถเขียนด้วยอักษรชนิดต่าง ๆ ได้ นับว่าเป็นเรื่องที่ดี เพราะจะทำให้การบันทึกภาษาบาลีและสันสกฤตได้รับความสะดวกและแพร่หลายได้โดยเร็ว และเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไปในการที่จะศึกษาภาษาทั้งสอง อย่างไม่มีขอบเขต เนื่องจากไม่ถูกจำกัดด้วยอักษรชนิดใดชนิดหนึ่งของชนชาติใดชนชาติหนึ่งโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้เอง รากศัพท์ของภาษาบาลีและสันสกฤต จึงมักถูกนำไปใช้ในภาษาต่าง ๆ ที่รับเอาภาษาทั้งสองนี้ โดยเฉพาะประเทศไทยเรานิยมนำคำทั้งสองภาษานี้มาใช้เป็นอย่างมาก

ภาษาอีสานรับคำภาษาบาลีและสันสกฤตเข้ามาใช้ทั้งสองภาษา โดยมีการปรับรูปคำให้สอดคล้องกับหน่วยเสียงของตนด้วยการยืมเสียง การทอนเสียง การตัดเสียง การแผลงเสียงหรือการแปลงเสียง ทั้งนี้จะมีปรากฏในวรรณคดีอีสานที่มีการจารจารึกไว้ด้วยตัวอักษรธรรมอีสานหรือตัว

ไถยน้อย แล้วได้รับการปริวรรตสู่อักษรไทยปัจจุบัน ส่วนในสังคมอีสานปัจจุบันได้มีการใช้เป็นแบบเดียวกันกับภาษากรุงเทพฯ ไปเกือบหมดแล้ว ความหมายของคำภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานยังคงเหมือนกับความหมายเดิมที่มีในภาษาทั้งสอง ทั้งนี้เพราะคำที่ยืมมาส่วนมากจะเป็นคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังรักษาความตามนัยในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักอยู่

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน ผู้วิจัยได้นำเสนอความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาในการวิจัย และดำเนินการตามกระบวนการวิจัย โดยนำเสนอความรู้ทั่วไปเรื่องภาษาและภาษาบาลีสันสกฤต ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาและภาษาในอีสาน รูปแบบคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน การจัดหมวดหมู่และความหมายของคำยืมในภาษาอีสาน ดังสรุปผลต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการโครงการวิจัย

การวิจัยเรื่องคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษารูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
๒. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปของคำและความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
๓. เพื่อจัดหมวดหมู่ของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตจากหนังสือพจนานุกรมภาคอีสาน ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติศุสมหาเถระ) สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ ฉบับของปรีชา พิณทอง และวรรณคดีอีสานที่ได้รับการปริวรรตจากอักษรไทยน้อยและอักษรธรรมอีสานมาเป็นอักษรไทยปัจจุบันแล้ว ที่เป็นหลัก คือ สิ้นไซ (สังข์ศิลป์ชัย) ผาแดงนางไอ่ จำปาสี่ต้น ตำเวศสันดร เสียวสวาด กาพย์ปู่สอนหลาน ย่าสอนหลาน สีชน-มโนรา รวมถึงบทอุโฆษในกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อได้คำที่สันนิษฐานว่าเป็นคำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตแล้ว ได้นำไปตรวจสอบกับคำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพจนานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤตของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ รวมทั้งได้ตรวจสอบคำภาษาบาลีใน PALI – ENGLISH DICTIONARY ของ T.W RHYS DAVIDS ตรวจสอบคำภาษาสันสกฤตใน A SANSKRIT – ENGLISH DICTIONARY ของ Sir Monier Monier-Williams เพื่อยืนยันความถูกต้องของคำทั้งสองภาษาอีกชั้นหนึ่ง แล้วจึงนำคำยืมไปจัดระบบวิเคราะห์รูปคำ ความหมายและจัดหมวดหมู่ ดังผลโดยสรุปดังนี้

๕.๑.๑ รูปแบบคำเดิมและคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน มีการรับรูปแบบของคำมาใช้ทั้งสองภาษา บางคำรับมาทั้งสองภาษาและปรับใช้ทั้งสองคำ บางคำรับมาเฉพาะภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต บางคำรับมาทั้งสองภาษามาแยกความหมายใช้ โดยมีรูปแบบในการยืมคำดังนี้

๕.๑.๑.๑ ออกเสียงตามรูปเดิม เช่น ตถาคต ออกเสียงเป็น ตะ-ถา-คะ-ตะ ปุคฺคฺล ออกเสียงเป็น ปุก-กะ-ละ

๕.๑.๑.๒ ออกเสียงเฉพาะคำหน้าตัดคำหลังออก เช่น ชีร (ที-ระ) ออกเสียงเป็น ชีร์ (ที) อิน (อินทร์) อุโปสถ ออกเสียงเป็น อุโป (อุโปสถ์)

๕.๑.๑.๓ ให้พยางค์หลังเป็นตัวสะกด เช่น สีมา ออกเสียงเป็น สิม ราช เป็น ราด

๕.๑.๑.๔ ตัดเสียงพยางค์หน้าออกเสียงเฉพาะพยางค์หลัง เช่น อาสน ออกเสียงเป็น สะนะ หรือ สนา (สะ-หนา)

๕.๑.๑.๕ ตัดพยางค์หน้าและพยางค์หลัง ออกเสียงเฉพาะส่วนกลาง เช่น อภิรมฺย ออกเสียงเป็น กิสมย์ หรือ กิสม

๕.๑.๑.๖ คำที่สะกดด้วยตัว ญ ภาคกลางออกเสียง อัน อีสานออกเสียง เอ็ง เช่น ปญฺชฺร เป็น เบ็งชฺร อญฺชฺลฺลี เป็น เอ็งชฺลฺลี มญฺจฺ เป็น เม็งจฺ ปญฺจาลฺ เป็น เบ็งจาล

๕.๑.๑.๗ คำที่มีเสียงสระ อะ อีสานออกเสียงเป็น อุ เช่น มงฺคฺลฺ เป็น มุงฺคฺลฺ บรมฺ เป็น บุรม, บุสม (ในภาษาอีสานไม่มีหน่วยเสียง ร จะใช้หน่วยเสียง ฮ แทนเป็นส่วนใหญ่)

๕.๑.๑.๘ คำที่มีเสียง อะ บางคำอีสานออกเสียงเป็น อัว เช่น คณฺนา เป็น คัวณา ทรมาน เป็น ทัวрман

๕.๑.๑.๙ คำที่มีเสียง อะ อีสานออกเสียงต้นพยางค์เป็นเสียง ออ เช่น มรณฺ เป็น มอระณะ ปวฺร เป็น บวร (บอ-วอน)

๕.๑.๑.๑๐ คำยืมภาษาสันสกฤตโดยเฉพาะ จะมีรูปแบบคำยืมที่เพี้ยนไปมาก เช่น สํสฺกฤตฺ เป็น สนสะกิด วฤกฺษฺ เป็น พิกสะหฺรา ฤชฺชฺ เป็น ลือชี บ้าง ระสี บ้าง รัสสี บ้าง ฤคฺคฺ เป็น ระคฺคฺ นารายณฺ เป็น ละฮายณฺ ราวณฺสุระ เป็น ฮาบพนาสูน

๕.๑.๑.๑๑ คำภาษาบาลีสันสกฤตที่มี ป ควบ ร, ล คือ ปฺร หรือ ปลฺ จะ เป็น ผ เช่น ปรัชฺญา เป็น ผญา เปฺรตฺ เป็น ผตฺ ปราสาท เป็น ผาสาทฺ ปฺรากลฺ เป็น ผากลฺ (ผา-กด)

๕.๑.๒ การเปลี่ยนแปลงรูปและความหมายของคำ ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานมีลักษณะ คือ

๕.๑.๒.๑ การเปลี่ยนแปลงรูปคำ มีการเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะ คือ มีการขีดเสียง ทอนเสียง ตัดเสียง สับเสียง แปลงรูป แผลงรูป ทั้งนี้เป็นด้วยข้อจำกัดเรื่องหน่วยเสียงบางหน่วยในภาษาอีสาน เช่น ภาษาอีสานไม่มีหน่วยเสียง ร ก็จะใช้หน่วยเสียง ฮ แทน ใช้หน่วยเสียง ช

แทน ช ใช้หน่วยเสียง ส แทนหน่วยเสียง ฉ เช่น นรก เป็น นระก ชงม เป็น ชง (แข็ง) จทุกนุด เป็น สัททัน เป็นต้น ดังตัวอย่างในหมวดหมู่ละความหมายของคำยืมในบทที่ ๔

๕.๑.๒.๒ การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน จะมีการเปลี่ยนแปลงความหมายให้ผิดแผกไปจากความหมายเดิมน้อยมาก หรืออาจกล่าวได้ว่าไม่มีเลยก็ได้ เพราะแม้รูปจะเปลี่ยนแปลงหรือแปรไปอย่างไร ตามการออกเสียงที่กล่าวไว้ในข้อ ๕.๑.๑ แต่ความหมายยังเหมือนเดิม

๕.๑.๓ การจัดหมวดหมู่คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน ได้จัดนำเสนอโดยจัดส่วนการศึกษาออกเป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นคำภาษาบาลีและสันสกฤต ส่วนที่สองเป็นคำบาลีสันสกฤตที่เป็นคำยืมในภาษาไทยกลาง (ภาษากรุงเทพฯ) ส่วนที่สามเป็นคำยืมที่ใช้ในภาษาอีสาน และส่วนที่สี่เป็นความหมายในการสื่อสารและการศึกษา ซึ่งได้จัดนำเสนอหมวดหมู่ตามแบบของพจนานุกรม ดังรายละเอียดในบทที่ ๔

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่าการนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาเป็นคำยืมในภาษาอีสานที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปคำให้ต่างไปจากคำเดิมในภาษาเดิมซึ่งมีทั้งการตัดรูปคำ เปลี่ยนรูปคำ การตัดเสียง การเปลี่ยนเสียง การสับเสียงนั้นสอดคล้องกับการวิจัย เรื่อง การศึกษาคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต ในวรรณกรรมเรื่องมหาภารยุทธ ของสุนทร ผลชีวิติน โดยอมรรัตน์ อมราพิทักษ์ และงานวิจัยของพระมหาทองสุข นาชัยดี เรื่องการศึกษาคำภาษาบาลีสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ที่มีผลดังกล่าวนั้น อาจเป็นเพราะว่าได้รับอิทธิพลทางการออกเสียงของภาษาในท้องถิ่นอีสานที่มีหน่วยเสียงไม่สอดคล้องกับภาษาบาลีสันสกฤต และภาษากรุงเทพฯ ฯ เช่น ภาษากรุงเทพฯ ฯ ใช้หน่วยเสียง ร ภาษาอีสานใช้หน่วยเสียง ส ภาษากรุงเทพฯ ฯ ใช้หน่วยเสียง ช ภาษาอีสานใช้หน่วยเสียง ซ เป็นต้น นอกจากนี้ภาษาอีสานเป็นภาษาในตระกูลคำโดดเช่นเดียวกับภาษาไทยกรุงเทพฯ ฯ เมื่อรับคำภาษาบาลีและสันสกฤตที่เป็นภาษาตระกูลมีวิภัตติปัจจัย จึงต้องมีการตัดเสียงหรือทอนเสียงให้สอดคล้องกับการออกเสียงของผู้ใช้ในท้องถิ่น

ส่วนการศึกษาที่พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานมีน้อยมาก เพราะได้รักษาความหมายเดิมในภาษาบาลีและสันสกฤตไว้แม้ว่ารูปคำจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาประกอบ สมานทอง และงานวิจัยของพระมหาทองสุข นาชัยดี ที่เป็นดังนี้อาจเป็นเพราะว่า คำภาษาบาลีและสันสกฤตที่เป็นคำยืมภาษาอีสานนั้น เป็นคำศัพท์เกี่ยวกับคำสอนในศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา จะคงความหมายของคำสอนนั้น ๆ ไว้คงที่ เป็นสังขธรรม เป็นอมตธรรม จะยกขึ้นสู่ภาษาใดด้วยอักษรของ

ชาติใดก็ตาม ความหมายยังคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง จะมีผิดแผกไปบ้างก็คือการตีความ ขยายความที่แตกต่างกัน ทำให้บางคำมีความหมายที่แคบเข้า กว้างออก และบางคำมีความหมายย้ายที่ในการสื่อความ แต่รูปคำก็ยังสื่อความหมายเดิมได้พอควร

๕.๓ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คำภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นคำที่บันทึกและสื่อสารคำสอนทางศาสนาละพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนัก ประกอบคำบาลีและสันสกฤตได้ถูกนำมาใช้เป็นคำราชาศัพท์ ศัพท์บัญญัติทางราชการ รวมไปถึงใช้เป็นมงคลนามต่าง ๆ ควรมีการพัฒนากระบวนการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต ให้เป็นระบบที่เป็นกลางของประเทศ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๕.๓.๒.๑ ควรมีการศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตเปรียบเทียบในกลุ่มประเทศอาเซียน

๕.๓.๒.๒ ควรศึกษาอิทธิพลของภาษาบาลีและสันสกฤตต่อวิวัฒนาการของภาษาไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔.

พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสมหาเถระ). นครหลวง
กรุงเทพธนบุรี: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมศิลปากร. ตำนานมูลศาสนา. (กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ. ๒๕๑๕.

_____. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: อรุณลาดพร้าว, ๒๕๑๕.

กำชัย ทองหล่อ. หลักภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: งามสาส์น, ๒๕๔๐.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี พระยาอนุมารราชชน. ความรู้
เกี่ยวกับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: อรุณลาดพร้าว, ๒๕๓๒.

จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา. ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา,
๒๕๔๕.

ชาญวิทย์ เกษมศิริและคณะ. (แปล) ไทย พม่า ลาว และกัมพูชา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ,
๒๕๒๐.

ดำรงราชานุภาพ นิรศรานูวัตินวงศ์. สำนัสมเด็จ เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

เต็ม วิชาลัยพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย
, ๒๕๑๕.

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒.

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. การศึกษาอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทย.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ปรีชา พิณทอง. สังข์ศิลป์ชัย. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศรีธรรม, ๒๕๒๔.

_____. สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ Esan-Thai-English Dictionary. อุบลราชธานี:
โรงพิมพ์ศรีธรรม, ๒๕๓๒.

ผะอบ โปษะกฤษณะ. **ลักษณะสำคัญของภาษาไทย**. (พระนคร: สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.

พัฒน์ เฟื่องผลา. **บาลีสันสกฤตในภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘.

พันธ์ศักดิ์ อ่อนดีสกุล. **คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทยสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาทองสุข นาชัยดี. **คำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ประเภทนิทานและคำสอน**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหานิยม อุดตโม. **หลักศูตรย่อบาลีไวยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๘.

พระมหาปฐมพงษ์ งามล้วน. **ประวัติภาษาบาลีความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฏ**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาประกอบ สมานทอง. **คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์ จากพจนานุกรมเขมร**, ม.ป.ท., ๒๕๔๑.

พระมหาสุเทพ พรหมเลิศ. **คำยืมในจารึกไทยอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒.

พระยาอนุমানราชชน. **นิรุกตศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๓๒.

พระอมรรักษ์กิจิต. **อธิบายบาลีไวยากรณ์สมัยญวนโบราณและสนธิ**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระอริยานุวัตร เขมจารี. **ศัพท์-มะโนรา (ตำนานนอก)**. มหาสารคาม: กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาสารคาม, ๒๕๕๘.

_____. **เสี้ยวवाद ปรัชญา คำสอนสำนวนนอกของอีสาน**. มหาสารคาม: ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีอีสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๒๓.

เรืองเดช บันเขื่อนขัตติย์. **ภาษาถิ่นตระกูลไทย (พร้อมทั้งตระกูลภาษาต่าง ๆ)**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕.

วิสันต์ ภูแก้ว. **คำภาษาบาลีที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๒๑.

วิไลศักดิ์ กิ่งคำ. **ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖.

วีระพงษ์ มีสถาน. **พจนานุกรมลาว-ไทย Lao-Thai Dictionary**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

วันทนีย์ ม่วงบุญ. คำยืมในจารึกสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.

ศรีจรง บุญเจือ. นิรุกต์ศาสตร์. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ฐมฺมชโร). ประธานกรรมการ. พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง.
นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. บาลีไวยกรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๑ สมัญญา
ภิกษานและสนธิ. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สาคร ฉลวยศรี. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต. อุบลราชธานี: โครงการตำราสาระ
วิชาการภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุบลราชธานี, ๒๕๕๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน,
ม.ป.ป..

สุภาพร มากแจ้ง. ภาษาบาลี-สันสกฤตในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๒๕.

เสนอ จันท์เจริญ. ภาษาบาลีและสันสกฤตสำหรับครูภาษาไทย. สกลนคร: สถาบันราชภัฏสกลนคร,
๒๕๔๒.

สำเนียง เลื่อมใส. ภาษาบาลีพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.

อมรรัตน์ อมราพิทักษ์. คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมเรื่องมหากาพย์ของ
สุกร ผลชีวิน, ม.ป.ท. ๒๕๓๕.

เอกฉัท จารุเมธีชน. ภาษาไทยสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอเดียเนสต์, ๒๕๓๗.

_____. ลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๕.

(๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/ดุษฎีนิพนธ์/รายงานวิจัย:

กังวล คัชชิวมา. คำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาเขมร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาเขมร. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.

ขนิษฐา เอมห้อง. คำยืมที่ปรากฏในลิลิตพระลอ. สารนิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัย
นเรศวร, ๒๕๕๐.

จงกล ชาญประเสริฐ. การเปลี่ยนแปลงทางเสียงของคำและการสร้างในรามเกียรติ์. วิทยานิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

อุทัย นิยมมี. คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
มหาบัณฑิต. สาขาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

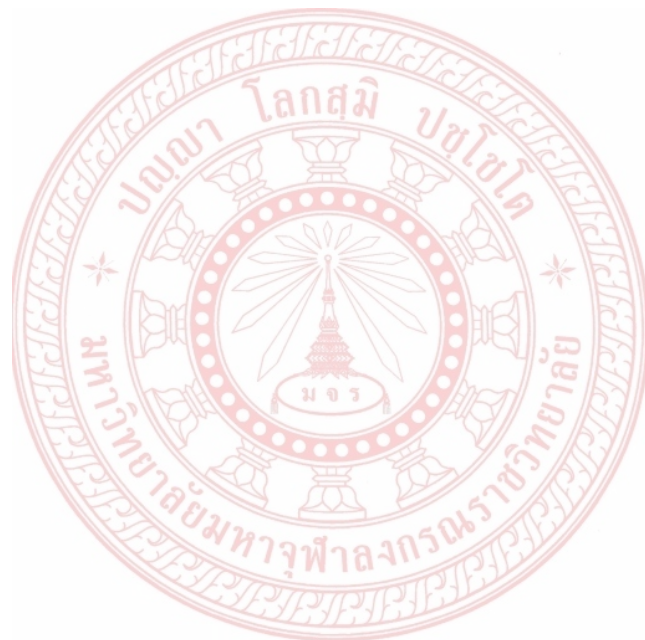
๒. ภาษาอังกฤษ

Bradlay. DR. Br. หนังสืออภินิหารศัพท์ **Dictionary of the Siamses Language**. โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2514.

Malalasekera, G.P. Dictionary of Pāli Proper Names. 2 Vols. Delhi: Munshiram Manoharlal, 1983.

Monier-Williams, Sir Monier. **A Sanskrit English Dictionary**. Delhi: Motilel Banarsidass, 1986.

Rhys Davids, **T.W. Pali-English Dictionary**. Delhi: Munshiram Manoharlal, 1975.

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

Pali and Sanskrit Loan Words in Isan Language

รศ.ดร.เอกฉัตร จารุมณีชน

Assoc. Prof. Dr. Ekkachat Jarumethichon^๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษา รูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน การเปลี่ยนแปลงรูปและการ เปลี่ยนแปลงความหมายของคำยืม และการจัดหมวดหมู่ของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษา อีสาน ดำเนินการ โดยศึกษารวบรวมคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานจากพจนานุกรม สารานุกรมภาษาอีสานและวรรณคดีที่สำคัญ เช่น เรื่องสังข์ศิลป์ชัย เสียวสวาด ผาแดงนางไอ่ สิทันมโนรา เป็นต้น แล้วตรวจสอบรูปคำเดิมของภาษาบาลีและสันสกฤตกับพจนานุกรม ภาษาบาลี และพจนานุกรมภาษาสันสกฤตแล้ววิเคราะห์ จัดระบบนำเสนอแบบพรรณนา วิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและคำเดิมในภาษาบาลีและสันสกฤตเข้ามาปะปนอยู่ใน ภาษาอีสานด้วยอิทธิพลและความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา เมื่อรับมาแล้ว จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปคำหลายลักษณะ เช่น การยัดเสียง การทอนเสียง การตัดเสียง การแผลงเสียงและการแปลงเสียง รวมทั้งใช้รูปคำใหม่แทนก็มี ส่วนด้านความหมายมีการ เปลี่ยนแปลงจากเดิมน้อย ในส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ก็ยังรับเค้าความหมายเดิมไว้ ด้านการจัดหมวดหมู่ของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาคอีสาน ได้นำเสนอตามรูปแบบ บรรณานุกรม เพื่อสะดวกในการสืบค้นและตรวจสอบ

คำสำคัญ: คำยืม, ภาษาบาลีสันสกฤต, ภาษาอีสาน

^๑ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

The research on “The Loan Words of Pali and Sanskrit Appeared in Isan Language” have the three objective as 1) to study of original style and wording form of Pali and Sanskrit loan words in the Isan language, 2) to study of changing the format and meaning of loan words, 3) to study of classification of Pali and Sanskrit loan words in Isan language. It is research by studying and collecting the loan words of Pali and Sanskrit in the Isan language from the dictionary, encyclopedia of Isan languages and important literature such as Sangsilchai, Seauwsawad, Phadeang-Nang Ai, Siton-Manora etc. Then the datum was analyzed, organized and presented by descriptive analysis.

The result of research found that:

The original forms and words in Pali and Sanskrit were mixed in the Isan language with religious influence and beliefs, especially Buddhism. When it was brought, there will be many features of changes in terms such as sound stretching, sound reduction, sound cutting, sound pranks and sound conversion, include using new words instead. In the meaning section, there were changing from the original less. In the changed part, but still accepting the original meaning. In the classification of loan words in Pali and Sanskrit in the Isan language, it was presented in a bibliography format for easy searching and checking.

Keywords: Loan Words, Pali and Sanskrit, Isan Language

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารที่มนุษย์ใช้สื่อความหมายให้เข้าใจซึ่งกันและกัน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยผ่านสื่อเป็นเสียงสัญลักษณ์ตามที่ได้ตกลงยอมรับกันในสังคมของผู้ใช้รหัสเดียวกันนั้น ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าว จะต้องมียุทธวิธีแบบแผนที่แน่นอน และมีความสัมพันธ์กับระบบความหมายอันเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจตรงกันในกลุ่มคนนั้น ๆ

ภาษาทุกภาษาในโลกล้วนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีวิวัฒนาการอันยาวนานมาตั้งแต่อดีตกาล มนุษย์รู้จักคิดค้นกำหนดกฎเกณฑ์ภาษาใช้เฉพาะกลุ่มของตนเองหรือรับเอาภาษาของชนกลุ่มอื่น นอกจากนี้ ภาษายังเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้พัฒนาความคิดของมนุษย์ เพราะมนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ประสบการณ์ให้แกกันและกัน ทำให้มนุษย์มีความรู้กว้างขวางมากขึ้นช่วยต่อยอดความคิดใหม่ ๆ พัฒนาสังคมให้ดีขึ้นเรื่อยมาเป็นลำดับ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งทางสังคมที่ขาดเสียมิได้^๒

ภาษาในโลกมีจำนวนมากมายแต่เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบตามหลักนิรุกติศาสตร์ (Philology) หรือตามหลักภาษาศาสตร์ (Linguistics) แล้วสามารถประมวลแบ่งรูปภาษาต่าง ๆ ได้ ๔^๓ ประเภท คือ ๑. ภาษามีวิกัตติปัจจัย (Inflectional Language) ๒. ภาษาคำติดต่อกว้าง (Agglutinative Language) ๓. ภาษาคำโดด (Isolating Language) และ ๔. ภาษาคำควบพยางค์ (Polysynthetic Language) ซึ่งมีภาษาในโลกได้ถูกจัดเข้ากลุ่ม คือภาษาส่วนใหญ่ของชาติตะวันตก อาหรับ และอินเดียมีภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เป็นต้น มีรูปเป็นภาษาในประเภท ภาษามีวิกัตติปัจจัย ภาษาญี่ปุ่น เกาหลี อินเดียตอนใต้ ฮังการี ตุรกีและแอฟริกาตอนใต้ มีรูปภาษาในประเภทภาษาคำติดต่อกว้าง ภาษาจีน ภาษาไทย และภาษาอื่น ๆ ส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรูปภาษาในประเภทภาษาคำโดด ส่วนภาษาพื้นถิ่นในทวีปอเมริกาและพหุภาษาในทวีปอเมริกา มีรูปภาษาในประเภทภาษาคำควบพยางค์

จากความข้างต้นนั้น ภาษาไทยและภาษาบาลีสันสกฤตจะจัดอยู่ในรูปภาษาคนละประเภท หรือคนละตระกูล ดังนั้นเมื่อภาษาไทยรับภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย ด้วย

^๒ ศาคร ฉลวยศรี, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต, (อุบลราชธานี: โครงการตำราสาระวิชาการภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

^๓ คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี พระขอนุมารราชชน, ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

สาเหตุต่าง ๆ นั้น จึงมีการปรับเปลี่ยนทั้งรูปคำและความหมาย การศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ จะเป็นการสร้างระบบให้เอื้อต่อการศึกษาค้นคว้า และมีความเข้าใจตรงกันในวงการศึกษา

ชนกลุ่มไทยในอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงมีวัฒนธรรมทางภาษามาตั้งแต่โบราณกาล กล่าวคือ ดินแดนแถบนี้เคยเป็นพื้นที่ของอาณาจักรล้านช้างที่ยิ่งใหญ่ โดยมีขุนลวเป็นปฐมกษัตริย์ มีอาณาเขตทางด้านตะวันออกจรดเวียตนาม เริ่มตั้งแต่ประเทศจีนลงมาจนถึงกัมพูชา ตะวันตกจรดแคว้นล้านนาไทยและกรุงศรีอยุธยา ทิวเขาแดงพญาไฟ และทิวเขาเพชรบูรณ์ ด้านเหนือจรดดินแดนสิบสองปันนาในมณฑลยูนนานของจีน ด้านใต้จรดเขตกัมพูชา เขตเมืองเชียงแตงใต้แก่งหลี่ผี มีน้ำโขงอยู่กลางประเทศ^๔ ส่วนกลุ่มไทยลาวภาคอีสาน เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากกวารณาณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาวเข้ามาในภาคอีสานของประเทศไทยด้วยเหตุผลทางการเมืองภายในประเทศ กล่าวคือ พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ได้เกิดจลาจลชิงราชสมบัติในนครเวียงจันทร์ พระครูโพนเสม็ดและกลุ่ม พระวอพระตา เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานที่เมืองอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร ขอนแก่น นครพนม หนองคาย เป็นต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งมาจากการเมืองภายนอกประเทศ กล่าวคือ ไทยได้ยกกองทัพไปตีลาวถึงสองสมัย จากที่ไทยได้รับชัยชนะแล้วกวาดต้อนผู้คนและเชลยศึกเข้ามาในประเทศไทย เป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาไทย ลาว กลุ่มอีสานเหนือได้แก่บริเวณจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม หนองคาย อุดรธานี สกลนคร มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เลย มุกดาหาร ยโสธรและอุบลราชธานี กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะพูดภาษาไทย “ไทยถิ่นอีสาน” (Laotai or Thai-Lao)^๕

ด้วยลักษณะภูมิประเทศ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และอพยพตามลุ่มแม่น้ำโขง และได้ตั้งหลักแหล่งเป็นปึกแผ่นขึ้นทางฝั่งแม่น้ำโขง มีพระพุทธศาสนาและอารยธรรมอินเดียเป็นแหล่งหลอมรวมร่วมกัน สังคม สร้างสรรค์ และสืบทอดทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตน สิ่งที่ดำรงและมีสภาวะดังกล่าวที่เด่นชัด คือคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย เขมร เวียดนาม ลาว และอีสาน กลุ่มชนเหล่านี้แม้จะรับพระพุทธศาสนาเข้ามาเหมือนกัน แต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรมภาษาเป็นของตนเอง กรณีของภาษาอีสาน เช่น เกษม เปลี่ยนเป็น กระเสริม, บริบูรณ์ เปลี่ยนเป็น บอระบวน, ปัญญา เปลี่ยนเป็น ผญา เป็นต้น

^๔ สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^๕ เรื่องเดช ปันเขื่อนขันธ์, ภาษาล้านตระกูลไทย (พร้อมทั้งตระกูลภาษาต่าง ๆ), (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕), หน้า ๕๖.

เมื่อภาษาเป็นรหัสชนิดหนึ่ง มีระบบแบบแผนที่แน่นอนและมีความสัมพันธ์กันกับระบบความหมาย ตั้งคมตกลงยอมรับกัน จาริตที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับและถือปฏิบัติกันใช้รหัสเดียวกัน ต้องเรียนรู้ เลียนแบบจากคนรอบข้าง ผู้วิจัยจึงสนใจว่าคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน จะมีรูปคำเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปและความหมาย จากคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย ภาษาเขมร และภาษาล้านนา-ล้านช้างอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษารูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
๒. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปของคำและความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
๓. เพื่อจัดหมวดหมู่ของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

ขอบเขตการวิจัย

๑. ผู้วิจัยจะศึกษาคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานด้านรูปคำ จากหนังสือสารานุกรมอีสานกลางที่มีปรากฏ และวรรณกรรมอีสานที่เผยแพร่ในวงการศึกษาและวิชาการ
๒. ผู้วิจัยจะศึกษาคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานเพิ่มเติม พจนานุกรมอีสานฉบับปณิธานสมเด็จพระ (อ้วน ติสฺโส) และวรรณคดีอีสานที่ได้รับการยอมรับและเผยแพร่แล้ว เช่นเรื่อง สีนไซ้ ผาแดงนางไอ่ ลำเวสสันดร เสียดสวาค เป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

- ในการวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินงานตามลำดับ ดังต่อไปนี้
๑. กำหนดกรอบการวิจัย
  ๒. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาต่างๆ ในประเทศไทย
  ๓. คัดเลือกและจัดเก็บรายชื่อคำที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นคำยืมภาษาบาลีสันสกฤต จากหนังสือสารานุกรม ภาษาอีสาน-กลาง และวรรณกรรมอีสานเล่มสำคัญ
  ๔. สืบทราบการสร้างคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน โดยการอ้างอิงปทานุกรมบาลีสันสกฤต

๕. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงเสียงสระและเสียงพยัญชนะ ตามทฤษฎีภาษาศาสตร์
๖. จัดหมวดหมู่ความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาไทยอีสาน
๗. ตรวจสอบข้อมูลและความถูกต้อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาไทยอีสาน สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยอีสานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษารูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาไทยอีสาน
๒. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปของคำและความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาไทยอีสาน
๓. เพื่อจัดหมวดหมู่ของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาไทยอีสาน

ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตจากหนังสือพจนานุกรมภาคอีสาน ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ดิศตสมหาเถระ) สารานุกรมภาษาไทย-ไทย-อังกฤษ ฉบับของปรีชา พิณทอง และวรรณคดีอีสานที่ได้รับการปริวรรตจากอักษรไทยน้อยและอักษรธรรมอีสานมาเป็นอักษรไทยปัจจุบันแล้ว ที่เป็นหลัก คือ สิ้นไซ (สังข์ศิลป์ชัย) ผาแดงนางไอ่ จำปาสีตัน ล้ำวสสันดร เสี่ยวสวาด กาพย์ปู่สอนหลาน ย่าสอนหลาน สีชน-มโนรา รวมถึงบทคู่ขวัญในกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อได้คำที่สันนิษฐานว่าเป็นคำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตแล้ว ได้นำไปตรวจสอบกับคำใน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤตของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ รวมทั้งได้ตรวจสอบคำภาษาบาลีใน PALI – ENGLISH DICTIONARY ของ T.W RHYS DAVIDS ตรวจสอบคำภาษาสันสกฤตใน A SANSKRIT – ENGLISH DICTIONARY ของ Sir Monier Monier-Williams เพื่อยืนยันความถูกต้องของคำทั้งสอง ภาษาอีกชั้นหนึ่ง แต่จึงนำคำยืมไปจัดระบบวิเคราะห์รูปคำ ความหมายและจัดหมวดหมู่ ดังผลโดยสรุปดังนี้

๕.๑.๑ รูปแบบคำเดิมและคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน มีการรับรูปแบบของ คำมาใช้ทั้งสองภาษา บางคำรับมาทั้งสองภาษาและปรับใช้ทั้งสองคำ บางคำรับมาเฉพาะภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤต บางคำรับมาทั้งสองภาษามาแยกความหมายใช้ โดยมีรูปแบบในการยืมคำดังนี้

๕.๑.๑.๑ ออกเสียงตามรูปเดิม เช่น ตลาคต ออกเสียงเป็น ตะ-ถา-คะ-ตะ ปุคคล ออกเสียงเป็น ปุก-กะ-ละ

๕.๑.๑.๒ ออกเสียงเฉพาะคำหน้าตัดคำหลังออก เช่น ชีร (ที-ระ) ออกเสียงเป็น ชีร์ (ที) อิน (อินทร์) อุโปสถ ออกเสียงเป็น อุโป (อุโบสถ์)

๕.๑.๑.๓ ให้พยางค์หลังเป็นตัวสะกด เช่น สิมา ออกเสียงเป็น สิม ราช เป็น ราด

๕.๑.๑.๔ ตัดเสียงพยางค์หน้าออกเสียงเฉพาะพยางค์หลัง เช่น อาสน ออกเสียงเป็น สะนะ หรือ สนา (สะ-หนา)

๕.๑.๑.๕ ตัดพยางค์หน้าและพยางค์หลัง ออกเสียงเฉพาะส่วนกลาง เช่น อภิรมย ออกเสียงเป็น ภิมย์ หรือ ภิม

๕.๑.๑.๖ คำที่สะกดด้วยตัว ญ ภาคกลางออกเสียง อัน อีสานออกเสียง เอ็ง เช่น ปญ ชร เป็น เบ็งชร อญชลิ เป็น เอ็งชลิ มญจ เป็น เม็งจ ปญจาล เป็น เบ็งจาล

๕.๑.๑.๗ คำที่มีเสียงสระ อะ อีสานออกเสียงเป็น อุ เช่น มงคล เป็น มุงคูล บรม เป็น บูรม, บูสม (ในภาษาอีสานไม่มีหน่วยเสียง ร จะใช้หน่วยเสียง ฮ แทนเป็นส่วนใหญ่)

๕.๑.๑.๘ คำที่มีเสียง อะ บางคำอีสานออกเสียงเป็น อัว เช่น คณนา เป็น คัวณนา ทรมาน เป็น ทัวรมาน

๕.๑.๑.๙ คำที่มีเสียง อะ อีสานออกเสียงต้นพยางค์เป็นเสียง ออ เช่น มรณ เป็น มอระณะ ปวร เป็น บวร (บอ-วอน)

๕.๑.๑.๑๐ คำยืมภาษาสันสกฤตโดยเฉพาะ จะมีรูปแบบคำยืมที่เพี้ยนไปมาก เช่น ลั สกฤต เป็น สนสะกิด วฤกษ เป็น พิกสะหระ ฤษี เป็น ลือสี บ้าง ระสี บ้าง รัสสี บ้าง ฤค เป็น ระคู นา ราชณ เป็น ละชายณ์ ราวณสุระ เป็น ฮาบพนาสูน

๕.๑.๑.๑๑ คำภาษาบาลีสันสกฤตที่มี ป ควบ ร, ล คือ ปุร หรือ ปล จะ เป็น ผ เช่น ปรัชญา เป็น ผญา เปรุต เป็น ผุต ปราสาท เป็น ผาสารท ปรากฎ เป็น ผากฎ (ผ-กค)

๕.๑.๒ การเปลี่ยนแปลงรูปและความหมายของคำ ภาษาบาลีสันสกฤตในภษาอีสานมีลักษณะ คือ

๕.๑.๒.๑ การเปลี่ยนแปลงรูปคำ มีการเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะ คือ มีการยัดเสียง ทอนเสียง ตัดเสียง สับเสียง แปรรูป แผลงรูป ทั้งนี้เป็นด้วยข้อจำกัดเรื่องหน่วยเสียงบางหน่วยใน ภาษาอีสาน เช่น ภาษาอีสานไม่มีหน่วยเสียง ร ก็จะใช้หน่วยเสียง ฮ แทน ใช้หน่วยเสียง ซ แทน ข ใช้หน่วยเสียง ส แทนหน่วยเสียง จ เช่น นรก เป็น นะสก ชงฆ เป็น ชง (แข็ง) จทุกทุก เป็น สัททัน เป็นต้น ดังตัวอย่างในหมวดหมู่ความหมายของคำยืมในบทที่ ๔

๕.๑.๒.๒ การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน จะมีการเปลี่ยนแปลงความหมายให้ผิดแผกไปจากความหมายเดิมอย่างมาก หรืออาจกล่าวได้ว่าไม่มีเลยก็ได้ เพราะแม้รูปจะเปลี่ยนแปลงหรือแปรไปอย่างไร ตามการออกเสียงที่กล่าวไว้ในข้อ ๕.๑.๑ แต่ความหมายยังเหมือนเดิม

๕.๑.๓ การจัดหมวดหมู่คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน ได้จัดนำเสนอโดยจัด ส่วนการศึกษาออกเป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นคำภาษาบาลีและสันสกฤต ส่วนที่สองเป็นคำ บาลีสันสกฤตที่เป็นคำยืมในภาษาไทยกลาง (ภาษากลาง) ส่วนที่สามเป็นคำยืมที่ใช้ในภาษา อีสาน และส่วนที่สี่เป็นความหมายในการสื่อสารและการศึกษา ซึ่งได้จัดนำเสนอหมวดหมู่ตามแบบของ พจนานุกรม

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า การนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาเป็นคำยืมในภาษาอีสานที่มีการ เปลี่ยนแปลงรูปคำให้ต่างไปจากคำเดิมในภาษาเดิมซึ่งมีทั้งการตัดรูปคำ เปลี่ยนรูปคำ การตัดเสียง การเปลี่ยนเสียง การสับเสียงนั้น สอดคล้องกับการวิจัย เรื่อง การศึกษาคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต ในวรรณกรรมเรื่องมหาภารตของสุนทร ผลชีวิติน โดยอมรรัตน์ อมราพิทักษ์ และงานวิจัยของ พระมหาทองสุข นาชัยดี เรื่องการศึกษาคำภาษาบาลีสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ที่มีผล ดังกล่าวนั้น อาจเป็นเพราะว่าได้รับอิทธิพลทางการออกเสียงของภาษาในท้องถิ่นอีสานที่มีหน่วย เสียงไม่สอดคล้องกับภาษาบาลีสันสกฤต และภาษากลาง เช่น ภาษากรุงเทพฯ ใช้หน่วยเสียง ร ภาษาอีสานใช้หน่วยเสียง ฮ ภาษากรุงเทพฯ ใช้หน่วยเสียง ซ ภาษาอีสานใช้หน่วยเสียง ข เป็นต้น นอกจากนี้ภาษาอีสานเป็นภาษาในตระกูลคำโดดเช่นเดียวกับภาษาไทยกรุงเทพฯ เมื่อรับคำภาษา

บาลีและสันสกฤตที่เป็นภาษาตระกูลมีวิภัตติปัจจัย จึงต้องมีการตัดเสียงหรือทอนเสียงให้สอดคล้องกับการออกเสียงของผู้ใช้ในท้องถิ่น

ส่วนการศึกษาที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานมีน้อยมาก เพราะได้รักษาความหมายเดิมในภาษาบาลีและสันสกฤตไว้ แม้ว่ารูปคำจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาประกอบ สมานทอง และงานวิจัยของพระมหาทองสุข นาชัยดี ที่เป็นดังนี้ อาจเป็นเพราะว่า คำภาษาบาลีและสันสกฤตที่เป็นคำยืมภาษาอีสานนั้น เป็นคำศัพท์เกี่ยวกับคำสอนในศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา จะคงความหมายของคำสอนนั้น ๆ ไว้คงที่ เป็นสังขธรรม เป็นอมตธรรม จะยกขึ้นสู่ภาษาใดด้วยอักษรของชาติใดก็ตาม ความหมายยังคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง จะมีผิดแผกไปบ้างก็คือการตีความ ขยายความที่แตกต่างกันทำให้บางคำมีความหมายที่แคบเข้า กว้างออก และบางคำมีความหมายย้ายที่ในการสื่อความ แต่รูปคำก็ยังสื่อความหมายเดิมได้พอควร

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คำภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นคำที่บันทึกและสื่อสารคำสอนทางศาสนาละพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนัก ประกอบคำบาลีและสันสกฤตได้ถูกนำมาใช้เป็นคำราชาศัพท์ ศัพท์บัญญัติทางราชการ รวมไปถึงใช้เป็นมงคลนามต่าง ๆ ควรมีการพัฒนากระบวนการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต ให้เป็นระบบที่เป็นกลางของประเทศ

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๒.๑ ควรมีการศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตเปรียบเทียบในกลุ่มประเทศอาเซียน

๒.๒ ควรศึกษาอิทธิพลของภาษาบาลีและสันสกฤตต่อวิวัฒนาการของภาษาไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔.

พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ดิศุสมหาเถระ). นครหลวง

กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

ข. ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมศิลปากร. ตำนานมูลศาสนา. (กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ. ๒๕๑๕.

_____ . ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕.

กำชัย ทองหล่อ. หลักภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: รามสาส์น, ๒๕๔๐.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี พระยาอนุมารราชชน. ความรู้
เกี่ยวกับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒.

จิตตภา สารพด้นึก ไชยปัญญา. ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา,
๒๕๔๕.

ชาญวิทย์ เกษมศิริและคณะ. (แปล) ไทย พม่า ลาว และกัมพูชา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ,
๒๕๒๐.

ดำรงราชานุภาพ นริศรานูวัตวิวงศ์. ศาสน์สมเด็จ เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

เดิม วิชาลัยพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
, ๒๕๑๕.

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒.

ประพันธ์ กุลวินิจนัย. การศึกษาอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทย.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ปรีชา พิณทอง. สังข์ศิลป์ชัย. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศรีธรรม, ๒๕๒๔.

_____ . สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ Esan-Thai-English Dictionary. อุบลราชธานี:
โรงพิมพ์ศรีธรรม, ๒๕๓๒.

ผะอบ โปษะกฤษณะ. ลักษณะสำคัญของภาษาไทย. (พระนคร: สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี,
๒๕๒๑.

พัฒน์ เฟื่องผลา. บาลีสันสกฤตในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘.

พันธ์ศักดิ์ อ่อนดีสกุล. คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทยสมัยอยุธยา. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. นครปฐม:
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระมหาทองสุข นาชัยดี. คำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ประเภทนิทาน
และคำสอน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระมหานิยม อุดตโม. หลักศูตรย่อบาลีไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๘.
- พระมหาปฐมพงษ์ งามล้วน. ประวัติภาษาบาลีความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฤต.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พระมหาประกอบ สมานทอง. คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์ จากพจนานุกรม
เขมร, ๒๕๔๑.
- พระมหาสุเทพ พรหมเลิศ. คำยืมในจารึกไทยอีสาน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๔๒.
- พระยาอนุমানราชชน. นิรุกต์ศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: กุรุสภา, ๒๕๓๒.
- พระอมรารักษ์กษิต. อธิบายบาลีไวยากรณ์สมัยอยุธยาและธนบุรี. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระอริยานุวัตร เขมจารี. ลีทน-มะโนรา (ตำนานนอก). มหาสารคาม: กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสาร
โบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาสารคาม, ๒๕๕๘.
- _____. เสี้ยวवाद ปรัชญา คำสอนตำนานนอกของอีสาน. มหาสารคาม: ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดี
อีสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๒๓.
- เรืองเดช ปั้นเขื่อนขัติย์. ภาษาถิ่นตระกูลไทย (พร้อมทั้งตระกูลภาษาต่าง ๆ). กรุงเทพมหานคร:
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕.
- วิสันต์ กฤษแก้ว. คำภาษาบาลีที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๒๑.
- วิไลศักดิ์ กิ่งคำ. ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
๒๕๕๖.
- วีระพงศ์ มีสถาน. พจนานุกรมลาว-ไทย Lao-Thai Dictionary. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษา
และวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.
- วันทนี ม่วงบุญ. คำยืมในจารึกสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.
- ศรีจรงค์ บุญเจือ. นิรุกต์ศาสตร์. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ชุมฺมฺโร). ประธานกรรมการ. พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง.

นครหลวงกรุงเทพมหานครนบุรี: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. บาลีไวยกรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๑ สมัญญา

ภิกษานและสนธิ. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สาคร ฉวยศรี. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต. อุบลราชธานี: โครงการตำราสาระ

วิชาการภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ

อุบลราชธานี, ๒๕๕๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน,

ม.ป.ป..

สุภาพร มากแจ้ง. ภาษาบาลี-สันสกฤตในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๒๕.

เสนอ จันทร์เจริญ. ภาษาบาลีและสันสกฤตสำหรับครูภาษาไทย. สกลนคร: สถาบันราชภัฏสกลนคร,

๒๕๔๒.

สำเนียง เลื่อมใส. ภาษาบาลีพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.

อมรรัตน์ อมราพิทักษ์. คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมเรื่องมหาภารตยุทธ์ ของ สุภร

ผลชีวิน, ๒๕๓๕.

เอกฉัท จารุเมธีชน. ภาษาไทยสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

_____. ลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์, ๒๕๔๕.

(๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

กังวล คัชชิวมา. คำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาเขมร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชา

ภาษาเขมร มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.

ขนิษฐา เอมห้อง. คำยืมที่ปรากฏในลิลิตพระลอ. สารนิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย

นเรศวร, ๒๕๕๐.

จงกล ชาญประเสริฐ. การเปลี่ยนแปลงทางเสียงของคำและการสร้างในรามเกียรติ์. วิทยานิพนธ์

การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

อุทัย นิยมมี. คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์

มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

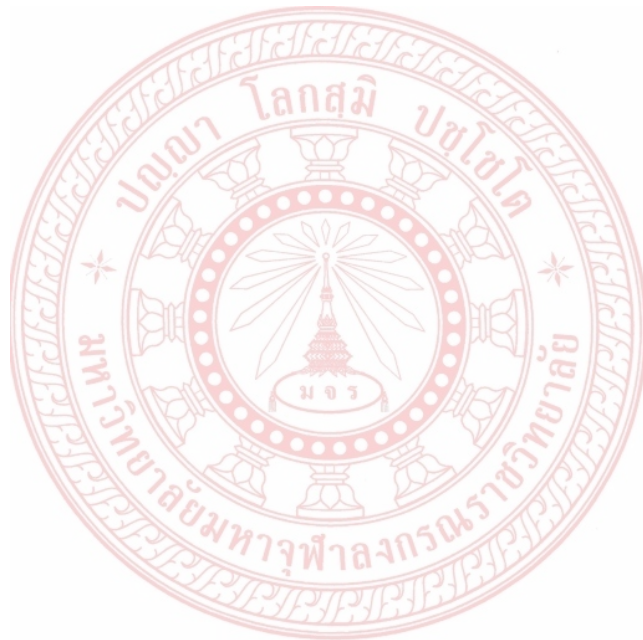
๒. ภาษาอังกฤษ

Bradley, DR. Br. หนังสืออักษรานศัพท์ **Dictionary of the Siamese Language**. โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2514.

Malalasekera, G.P. **Dictionary of Pāli Proper Names**. 2 Vols. Delhi: Munshiram Manoharlal, 1983.

Monier-Williams, Sir Monier. **A Sanskrit English Dictionary**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1986.

Rhys Davids, **T.W. Pali-English Dictionary**. Delhi: Munshiram Manoharlal, 1975.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมการเผยแพร่ผลการวิจัย

๑.๑ เผยแพร่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเว็บไซต์ของวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

๑.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปสู่การทบทวนและปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการปฏิบัติจริง

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย ดำเนินการ ดังนี้

๒.๑ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รับทราบผลการวิจัยและนำไปเผยแพร่ต่อสังคมทั่วประเทศ

๒.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ประสานงานคณะสงฆ์ เพื่อขอความร่วมมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากการวิจัยไปสู่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน

๒.๓ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป โดยให้มีการดำเนินงาน ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คำภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นคำที่บันทึกและสื่อสารคำสอนทางศาสนาละพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนัก ประกอบคำบาลีและสันสกฤตได้ถูกนำมาใช้เป็นคำราชาศัพท์ ศัพท์บัญญัติทางราชการ รวมไปถึงใช้เป็นมงคลนามต่าง ๆ ควรมีการพัฒนากระบวนการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต ให้เป็นระบบที่เป็นกลางของประเทศ

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๒.๑ ควรมีการศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตเปรียบเทียบในกลุ่มประเทศอาเซียน

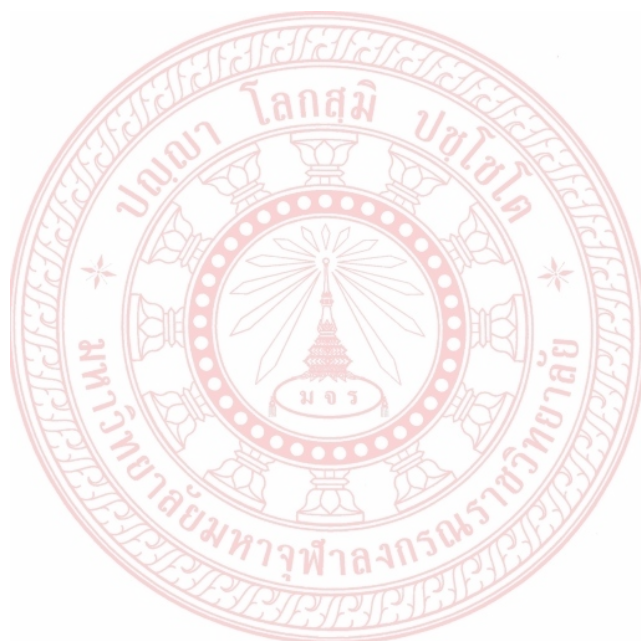
๒.๒ การศึกษาอิทธิพลของภาษาบาลีและสันสกฤตต่อวิวัฒนาการของภาษาไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน

๓. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ในการเรียนการสอนในรายวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- อาจารย์ นักวิชาการ นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้นำผลงานวิจัยไปทำการศึกษาต่อยอดองค์ความรู้ในเรื่องพุทธจริยธรรม แนวคิดปรัชญา และกระบวนการเสริมสร้างสังคมสันติสุข ในจังหวัดบุรีรัมย์

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ทุติยภูมิ จากหนังสือ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ทำให้ ทราบ ภาพรวม เกี่ยวกับคำยืมภาษาบาลี สันสกฤตในภาษาอีสาน	ข้อที่ ๑-๒-๓	สามารถวิเคราะห์สภาพ ปัจจุบันภาพรวมเกี่ยวกับคำยืม ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษา อีสาน
๒. เขียนโครงการวิจัยนำเสนอ ต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ อนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	สามารถนำโครงการวิจัยมา คำนวณและวิเคราะห์ตามลำดับ
๓. ผู้วิจัยศึกษาศึกษาองค์ ความรู้และสาระสำคัญงานวิจัย	ประมวลข้อมูลเชิงประจักษ์ จากผลการค้นคว้าหนังสือ และงานวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	ได้รับข้อเสนอแนะการทำวิจัย จากผู้อำนวยการสถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ แล้วลงนามทำ สัญญาการวิจัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๘
๕. ส่งร่างรายงาน ความก้าวหน้าการวิจัยครั้งที่ ๑ ให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ตรวจสอบความถูกต้องในบท ที่ ๑-๓	ได้ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไข ปรับปรุงร่างรายงาน ความก้าวหน้าการวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	ปรับปรุงร่างรายงาน ความก้าวหน้างานวิจัยบทที่ ๑-๓ ให้ถูกต้องตามคำแนะนำ ของผู้ทรงคุณวุฒิ
๖. รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ ข้อมูลการวิจัยจากข้อมูลเชิง เอกสาร	ทราบผลการวิจัยข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจาก ข้อมูลเชิงเอกสาร	ข้อที่ ๑-๒-๓	ได้ผลการวิจัยองค์ความรู้และ ประยุกต์ในการวิจัย
๘. วิเคราะห์ข้อมูลแล้วเรียบ เรียงงานวิจัย สรุปลงเป็น ผลการวิจัย	ได้ผลการวิจัยเชิงเอกสาร และภาคสนาม แล้วให้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ของ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ตรวจสอบร่างวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ข้อที่ ๑-๒-๓	ได้รับ ข้อเสนอแนะ การ ปรับปรุงและแก้ไขงานวิจัยจาก ผู้ทรงคุณวุฒิแล้วแล้วแก้ไขร่าง วิจัยฉบับสมบูรณ์ (ครั้งที่ ๒)
๙. ปรับปรุงแก้ไขงาน และ สรุปลงผลการวิจัยตาม ข้อเสนอแนะส่งให้สถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ ตรวจสอบ ความถูกต้อง	งานวิจัยมีความสมบูรณ์ และถูกต้องตาม ข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อที่ ๑-๒-๓	งานวิจัยมีรูปแบบถูกต้องตาม หลักการวิจัยและเผยแพร่ต่อ สาธารณชน
๑๐. นำเสนอผลการนำงานวิจัย ไปใช้ประโยชน์	กลุ่มเป้าหมาย และ ผู้เกี่ยวข้องรับทราบ	ข้อที่ ๑-๒-๓	ได้นำเสนอผลงานให้เป็นที่ ประจักษ์ต่อสาธารณชนและ

	ผลการวิจัยไปพัฒนาต่อ ยอด		มหาวิทยาลัย
๑๑. ส่งฉบับสมบูรณ์ให้ สถาบันอนุมัติจบโครงการวิจัย	จัดพิมพ์ทำรูปเล่มและ เผยแพร่ผลงานวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	บรรณวิถิตุประสงค์การวิจัยของ มหาวิทยาลัยและผู้วิจัย

๑. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน ๑๐๐%)

เกิด

เกิดเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ อายุ ๗๑ ปี
เกิดที่ ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
อายุ ๒ ขวบ ครอบครัวพาอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่
อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ

ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่ ๓๕/๔๓๒ หมู่บ้านแลนด์เอนด์เฮ้าส์ ถนนเลี้ยวเมือง
ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
มือถือ ๐๘๕-๗๑๐-๒๕๒๐

คุณวุฒิ / ความรู้ / การเรียนรู้ มีดังนี้

ระดับการศึกษา	สถานศึกษา	ปีการศึกษา (พ.ศ.)	สำเร็จการศึกษาชั้น
ประถมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนบ้านภูดิน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ	๒๕๐๐-๒๕๐๓	ประถมศึกษาปีที่ ๔
ประถมศึกษาตอนปลาย	- สมัครงสอบจังหวัดธนบุรี - บาลีอบรมศึกษา มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย	๒๕๑๓ ๒๕๑๓	ประถมศึกษาปีที่ ๗ บาลีอบรมปีที่ ๑ (เทียบชั้น ป.๗)
มัธยมศึกษาตอนต้น	บาลีอบรมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ	๒๕๑๔	บาลีอบรมปีที่ ๒ (เทียบชั้น ม.ศ.๓) เทียบความรู้ ม.ศ.๓
มัธยมศึกษาตอนปลาย	- บาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย - กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (สมัครงสอบบุคคลภายนอก)	๒๕๑๕ ๒๕๑๕	บาลีเตรียม อุดมศึกษาปีที่ ๒ (เทียบ ม.ศ.๕) ม.ศ. ๕

ประกาศนียบัตร	กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ (สมัครสอบ)	๒๕๑๖	ประกาศนียบัตร พิเศษวิชาการศึกษา (พ.กศ.)
อนุปริญญา	กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ (สมัครสอบ)	๒๕๑๗	ประโยคครูพิเศษ มัธยม (พ.ม.)
ปริญญาตรี	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม (มหาวิทยาลัย มหาสารคาม)	๒๕๑๗-๒๕๑๘	การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) ภาษาไทย- ประวัติศาสตร์
ปริญญาโท	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๒๕๒๓- ๒๕๒๗	อักษรศาสตรมหา บัณฑิต (อ.ม) ภาษาบาลี-สันสกฤต
ปริญญาเอก	BANARAS HINDU UNIVERSITY ประเทศอินเดีย	๒๕๒๘- ๒๕๓๑	Ph.D. ภาษา ตะวันออก- สันสกฤต
การศึกษาธรรมะ	คณะจังหวัดอุดรธานี และ สนามหลวง แผนกธรรม	๒๕๐๗	นักธรรมชั้นเอก
การศึกษามหาบัณฑิต	สำนักเรียนวัดชนะสงครามและ สนามหลวงแผนกบาลี	๒๕๑๔	เปรียญธรรม ๕ ประโยค

หมายเหตุ: การศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลายถึงระดับอนุปริญญา รวมทั้งการศึกษาระบบ
และบาลี ได้รับขณะครองสมเพศในพระพุทธศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๔ - พ.ศ. ๒๕๑๖

ประวัติการได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการ ดังนี้

ลำดับที่	ตำแหน่ง	หน่วยงาน	เลขที่คำสั่ง / วันเดือนปี ที่แต่งตั้ง
๑	อาจารย์ ๑ ระดับ ๓	วิทยาลัยครูเลย	กฝ.๗๐/๒๕๒๑ ลงวันที่ ๒๖ ม.ค. ๒๕๒๑
๒	อาจารย์ ๑ ระดับ ๔	วิทยาลัยครูเลย	กฝ.๑๑๐๔/๒๖ ลงวันที่ ๒๒ พ.ย. ๒๕๒๖
๓	อาจารย์ ๑ ระดับ ๕	วิทยาลัยครูเลย	กฝ.๘๐๖/๓๒ ลงวันที่ ๑๘ ต.ค. ๒๕๒๑

๔	อาจารย์ ๒ ระดับ ๕	วิทยาลัยครูเลย	กฟ.๗๖/๓๓ ลงวันที่ ๓ ส.ค. ๒๕๓๓
๕	อาจารย์ ๒ ระดับ ๖	วิทยาลัยครูเลย	กฟ.๑๐๕๕/๓๕ ลงวันที่ ๒๐ พ.ย. ๒๕๓๕
๖	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ ๖	วิทยาลัยครูเลย	กฟ.๖๓๗/๓๖ ลงวันที่ ๒๕ มิ.ย. ๒๕๓๖
๗	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ ๗	สถาบันราชภัฏ เลย	สรงภ.๐๐๔/๓๕ ลงวันที่ ๑๕ ม.ค. ๒๕๓๕
๘	รองศาสตราจารย์ ระดับ ๗	สถาบันราชภัฏ เลย	สรงภ.๓๔๒/๔๑ ลงวันที่ ๑ มิ.ย. ๒๕๔๑
๙	รองศาสตราจารย์ ระดับ ๘	สถาบันราชภัฏ เลย	สรงภ.๓๓๘/๔๑ ลงวันที่ ๒๗ พ.ย. ๒๕๔๑
๑๐	รองศาสตราจารย์ ระดับ ๙	สถาบันราชภัฏ เลย	สรงภ.๘๑๐/๔๓ ลงวันที่ ๔ ธ.ค. ๒๕๔๓

ผลงานประเภท ตำรา / เอกสารประกอบการสอน / เอกสารคำสอนและวิจัยที่ตีพิมพ์เป็นเล่มโดยมีชื่อผู้เขียนคนเดียว ดังนี้

ลำดับที่	ชื่อผลงานวิชาการ	ประเภทของงาน	จำนวนหน้า	พ.ศ.
๑	การใช้ภาษาไทย	เอกสารประกอบการสอน	๒๒๐	๒๕๓๕
๒	ภาษาไทยสำหรับครู	ตำรา	๒๖๒	๒๕๓๕
๓	ภาษาไทยธุรกิจ	เอกสารคำสอน	๓๐๐	๒๕๓๖
๔	ลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท	ตำรา	๒๘๖	๒๕๓๕
๕	การพูดในที่ชุมชน	เอกสารประกอบการสอน	๑๕๐	๒๕๓๓
๖	วาทนิเทศเพื่อการพัฒนา	ตำรา	๓๐๐	๒๕๔๔
๗	การประกันชีวิตเบื้องต้น	ตำรา	๒๐๐	๒๕๓๒
๘	ระบบทาสในพระไตรปิฎกและกฎหมายตราสามดวง	ตำรา	๑๕๐	๒๕๔๔

ผลงานวิชาการประเภท /บทความวิจัย/ บทความวิชาการ โดยมีชื่อผู้เขียนคนเดียว ดังนี้

ลำดับที่	ชื่อบทความ	ตีพิมพ์ใน	จำนวนหน้า	พ.ศ.
๑	การเรียนรู้คัมภีร์พระเวท เพื่อความเข้าใจภาษาพระวัฒนธรรมไทย	วารสารธรรมทรรศน์ ฉบับปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ ๒๕๕๕	๑๕	๒๕๕๕
๒	ทักษะการเขียน	วารสารธรรมทรรศน์ ฉบับปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๓ ๒๕๕๖ - ๒๕๕๗	๑๑	๒๕๕๖
๓	การปรับใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาวิถีชุมชนท้องถิ่น (มีการ Peer Review)	การประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceeding) ๒๒-๒๓ ธ.ค. ๒๕๕๗	๘	๒๕๕๗
๔	งานสร้างสรรค์งานเพื่อการเลื่อนวิทยฐานะ และตำแหน่งทางวิชาการ	วารสารธรรมทรรศน์	๑๒	๒๕๕๘

ประวัติการดำรงตำแหน่งการบริหารงานวิชาการในสถาบัน

ลำดับที่	ตำแหน่งบริหารงานวิชาการ	ปีที่ดำรงตำแหน่ง
๑	หัวหน้าคณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเลย	๒๕๒๑-๒๕๒๓
๒	รองหัวหน้าภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูเลย	๒๕๓๒-๒๕๓๗
๓	เลขานุการรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยครูเลย	๒๕๒๕-๒๕๒๖
๔	รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ฝ่ายวิชาการ	๒๕๓๘-๒๕๓๙
๕	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเลย	๒๕๓๙-๒๕๔๑
๖	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษาและพัฒนาอาจารย์ สถาบันราชภัฏเลย	๒๕๔๒-๒๕๔๔
๗	รองอธิการบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษาและพัฒนาอาจารย์ สถาบันราชภัฏเลย	๒๕๔๔-๒๕๔๖
๘	รองอธิการบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษาและวิทยาเขต สถาบันราชภัฏเลย	๒๕๔๖-๒๕๔๙
๙	รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยอีสาน จังหวัดขอนแก่น	๒๕๕๑-๒๕๕๔
๑๐	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น	๒๕๕๗-๒๕๕๙
๑๑	ที่ปรึกษาผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ด้านวิชาการ	๒๕๕๙-ปัจจุบัน

ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	MCU RS 610759120
ชื่อโครงการ	คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
หัวหน้าโครงการ	รศ.ดร. เอกฉันท จารุเมธีชน วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทรศัพท์ ๐๘๕-๓๑๐๒๕๒๐ Email : ekmcukk@gmail.com
<p>ความเป็นมาและความสำคัญ</p> <p>ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารที่มนุษย์ใช้สื่อความหมายให้เข้าใจซึ่งกันและกัน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยผ่านสื่อเป็นเสียงสัญลักษณ์ตามที่ได้ตกลงยอมรับกันในสังคมของผู้ใช้รหัสเดียวกันนั้น ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าว จะต้องมึระบบแบบแผนที่แน่นอน และมีความสัมพันธ์กันกับระบบความหมายอันเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจตรงกันในกลุ่มคนนั้น ๆ</p> <p>ภาษาทุกภาษาในโลกล้วนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีวิวัฒนาการอันยาวนานมาตั้งแต่อดีตกาล มนุษย์รู้จักคิดค้นกำหนดกฎเกณฑ์ภาษาใช้เฉพาะกลุ่มของตนเองหรือรับเอาภาษาของชนกลุ่มอื่น นอกจากนี้ ภาษายังเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้พัฒนาความคิดของมนุษย์ เพราะมนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ประสบการณ์ให้แกกันและกัน ทำให้มนุษย์มีความรู้กว้างขวางมากขึ้นช่วยต่อยอดความคิดใหม่ ๆ พัฒนาสังคมให้ดีขึ้นเรื่อยมาเป็นลำดับ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งทางสังคมที่ขาดเสียมิได้¹</p> <p>ภาษาในโลกมีจำนวนมากมายแต่เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบตามหลักนิรุกติศาสตร์ (Philology) หรือตามหลักภาษาศาสตร์ (Linguistics) แล้วสามารถประมวลแบ่งรูปภาษาต่าง ๆ ได้ ๔² ประเภท คือ ๑. ภาษาที่มีวิภัตติปัจจัย (Inflectional Language) ๒. ภาษาคำติดต่อ</p>	

¹ ศาคร ฉลวยศรี, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาษาบาลีและสันสกฤต, (อุบลราชธานี: โครงการตำราสารวิชาการภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

² คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: กุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

(Agglutinative Language) ๓. ภาษาคำโดด (Isolating Language) และ ๔. ภาษาคำควบพยางค์ (Polysynthetic Language) ซึ่งมีภาษาในโลกได้ถูกจัดเข้ากลุ่ม คือภาษาส่วนใหญ่ของชาติตะวันตก อารหรับ และอินเดียมีภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เป็นต้น มีรูปเป็นภาษาในประเภท ภาษามีวิกัตติปัจจัย ภาษาญี่ปุ่น เกาหลี อินเดียตอนใต้ ฮังการี ตุรกีและแอฟริกาตอนใต้ มีรูปภาษาในประเภทภาษาคำติดต่อ ภาษาจีน ภาษาไทย และภาษาอื่น ๆ ส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรูปภาษาในประเภทภาษาคำโดด ส่วนภาษาพื้นถิ่นในทวีปอเมริกาและพหุเอสกีโม มีรูปภาษาในประเภทภาษาคำควบพยางค์

จากความข้างต้นนั้น ภาษาไทยและภาษาบาลีสันสกฤตจะจัดอยู่ในรูปภาษาคนละประเภท หรือคนละตระกูล ดังนั้นเมื่อภาษาไทยรับภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยด้วยสาเหตุต่าง ๆ นั้น จึงมีการปรับเปลี่ยนทั้งรูปคำและความหมาย การศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่จะเป็นการสร้างระบบให้เอื้อต่อการศึกษาค้นคว้า และมีความเข้าใจตรงกันในวงการศึกษ

ชนกลุ่มไทยในอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงมีวัฒนธรรมทางภาษามาตั้งแต่โบราณกาล กล่าวคือ ดินแดนแถบนี้เคยเป็นพื้นที่ของอาณาจักรล้านช้างที่ยิ่งใหญ่ โดยมีขุนลอบเป็นปฐมกษัตริย์ มีอาณาเขตทางด้านตะวันออกจรดเวียดนาม เริ่มตั้งแต่ประเทศจีนลงมาจนถึงกัมพูชา ตะวันตกจรดแคว้นล้านนาไทยและกรุงศรีอยุธยา ทิวเขาดงพญาไฟ และทิวเขาเพชรบูรณ์ ด้านเหนือจดดินแดนสิบสองปันนาในมณฑลยูนนานของจีน ด้านใต้จดเขตกัมพูชา เขตเมืองเชียงแตงใต้แก่งหลี่ผี มีน้ำโขงอยู่กลางประเทศ³ ส่วนกลุ่มไทยลาวภาคอีสาน เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากวาทารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเข้ามาในภาคอีสานของประเทศไทยด้วยเหตุผลทางการเมืองภายในประเทศ กล่าวคือ พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ได้เกิดจลาจลชิงราชสมบัติในนครเวียงจันทน์ พระครูโพนเสม็ดและกลุ่ม พระวอพระตา เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานที่เมืองอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร ขอนแก่น นครพนม หนองคาย เป็นต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งมาจากการเมืองภายนอกประเทศ กล่าวคือ ไทยได้ยกกองทัพไปตีลาวถึงสองสมัย จากที่ไทยได้รับชัยชนะแล้วกวาดต้อนผู้คนและเชลยศึกเข้ามาในประเทศไทย เป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยลาว กลุ่มอีสานเหนือได้แก่บริเวณจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ

³ สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

นครพนม หนองคาย อุดรธานี สกลนคร มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เลย มุกดาหาร ยโสธรและ
อุบลราชธานี กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะพูดภาษา “ไทถิ่นอีสาน” (Laotai or Thai-Lao)⁴

ด้วยลักษณะภูมิประเทศ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และอพยพตามลุ่มแม่น้ำโขง
และได้ตั้งหลักแหล่งเป็นปึกแผ่นขึ้นทางฝั่งแม่น้ำโขง มีพระพุทธศาสนาและอารยธรรมอินเดีย
เป็นแหล่งหลอมรวมร่วมกัน สังคม วัฒนธรรม และสืบทอดทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตน
สิ่งที่ยังดำรงและมีสภาพดั่งกล่าวที่เด่นชัด คือคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย เขมร
เวียดนาม ลาวและอีสาน กลุ่มชนเหล่านี้แม้จะรับพระพุทธศาสนาเข้ามาเหมือนกัน แต่ละกลุ่มมี
วัฒนธรรมภาษาเป็นของตนเอง กรณีของภาษาอีสาน เช่น เกษม เปลี่ยนเป็น กระเสริม, บริบูรณ์
เปลี่ยนเป็น บอระบวน, ปัญญา เปลี่ยนเป็น ผญา เป็นต้น

เมื่อภาษาเป็นรหัสชนิดหนึ่ง มีระบบแบบแผนที่แน่นอนและมีความสัมพันธ์กันกับ
ระบบความหมาย สังคมตกลงยอมรับกัน จารีตที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับและถือปฏิบัติกัน
ใช้รหัสเดียวกัน ต้องเรียนรู้ เลียนแบบจากคนรอบข้าง ผู้วิจัยจึงสนใจว่าคำยืมภาษาบาลีสันสกฤต
ในภาษาอีสาน จะมีรูปคำเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปและความหมาย จากคำยืมภาษาบาลีสันสกฤต
ในภาษาไทย ภาษาเขมร และภาษาล้านนา-ล้านช้างอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์โครงการ

- ๑) เพื่อศึกษารูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
- ๒) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปของคำและความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษา
อีสาน
- ๓) เพื่อจัดหมวดหมู่ของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

ผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่องคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษารูปแบบและรูปคำเดิมของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน
๒. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปของคำและความหมายของคำยืมบาลีสันสกฤตใน
ภาษาอีสาน
๓. เพื่อจัดหมวดหมู่ของคำยืมบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน

⁴ เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์, ภาษาถิ่นตระกูลไทย (พร้อมทั้งตระกูลภาษาต่าง ๆ), (กรุงเทพมหานคร:
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕), หน้า ๕๖.

ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตจากหนังสือพจนานุกรมภาคอีสานภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ดิศุสมหาเถระ) สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ ฉบับของปรีชา พิณทอง และวรรณคดีอีสานที่ได้รับการปริวรรตจากอักษรไทยน้อย และอักษรธรรมอีสานมาเป็นอักษรไทยปัจจุบันแล้ว ที่เป็นหลัก คือ สิ้นไซ (สังข์ศิลป์ชัย) ผาแดงนางไอ่ จำปาสี่ต้น ลำเวสสันดร เสี้ยวสวาด กาพย์ปู่สอนหลาน ย่าสอนหลาน สีชน-มโนรา รวมถึงบทผู้ช่วยในกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อได้คำที่สันนิษฐานว่าเป็นคำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตแล้ว ได้นำไปตรวจสอบกับคำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพจนานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤตของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ รวมทั้งได้ตรวจสอบคำภาษาบาลีใน PALI – ENGLISH DICTIONARY ของ T.W RHYS DAVIDS ตรวจสอบคำภาษาสันสกฤตใน A SANSKRIT – ENGLISH DICTIONARY ของ Sir Monier Monier-Williams เพื่อยืนยันความถูกต้องของคำทั้งสองภาษาอีกชั้นหนึ่ง แล้วจึงนำคำยืมไปจัดระบบวิเคราะห์รูปคำ ความหมายและจัดหมวดหมู่ ดังผลโดยสรุปดังนี้

๕.๑.๑ รูปแบบคำเดิมและคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน มีการรับรูปแบบของคำมาใช้ทั้งสองภาษา บางคำรับมาทั้งสองภาษาและปรับใช้ทั้งสองคำ บางคำรับมาเฉพาะภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต บางคำรับมาทั้งสองภาษามาแยกความหมายใช้ โดยมีรูปแบบในการยืมคำดังนี้

๕.๑.๑.๑ ออกเสียงตามรูปเดิม เช่น ตถาคต ออกเสียงเป็น ตะ-ถา-คะ-ตะ ปุคฺคฺล ออกเสียงเป็น ปุ-ก-กะ-ละ

๕.๑.๑.๒ ออกเสียงเฉพาะคำหน้าตัดคำหลังออก เช่น ชีร (ที-ระ) ออกเสียงเป็น ชีร์ (ที) อิน (อินทร์) อุโปสถ ออกเสียงเป็น อุโป (อุโปสถ์)

๕.๑.๑.๓ ให้พยางค์หลังเป็นตัวสะกด เช่น สิวา ออกเสียงเป็น สิว ราช เป็น ราด

๕.๑.๑.๔ ตัดเสียงพยางค์หน้าออกเสียงเฉพาะพยางค์หลัง เช่น อาสน ออกเสียงเป็น สะนะ หรือ สนา (สะ-หนา)

๕.๑.๑.๕ ตัดพยางค์หน้าและพยางค์หลัง ออกเสียงเฉพาะส่วนกลาง เช่น อภิรมฺย ออกเสียงเป็น ภิชมย์ หรือ ภิชม

๕.๑.๑.๖ คำที่สะกดด้วยตัว ญ ภาคกลางออกเสียง อัน อีสานออกเสียง เอ็ง เช่น ปญฺชฺร เป็น เบ็งชฺร อญฺชฺลฺ เป็น เอ็งชฺลฺ มญฺจฺ เป็น เม็งจฺ ปญฺจาล เป็น เบ็งจาล

๕.๑.๑.๗ คำที่มีเสียงสระ อะ อีสานออกเสียงเป็น อุ เช่น มงคฺล เป็น มุงคฺล บรม เป็น บุรม, บุสม (ในภาษาอีสานไม่มีหน่วยเสียง ร จะใช้หน่วยเสียง ฮ แทนเป็นส่วนใหญ่)

๕.๑.๑.๘ คำที่มีเสียง อะ บางคำอีสานออกเสียงเป็น อัว เช่น คณนา เป็น คัวณนา
ทรมาน เป็น ทัวรมาน

๕.๑.๑.๙ คำที่มีเสียง อะ อีสานออกเสียงต้นพยางค์เป็นเสียง ออ เช่น มรณ เป็น
มอระณะ ปวร เป็น บวร (บอ-วอน)

๕.๑.๑.๑๐ คำยืมภาษาสันสกฤต โดยเฉพาะ จะมีรูปแบบคำยืมที่เพี้ยนไปมาก เช่น
ลัสกฤต เป็น สนสะกิด วฤกษ เป็น พิกสะหระ ฤษี เป็น ลือสี บ้าง รัสสี บ้าง ฤคฺ เป็น
ระคฺ นารายณ เป็น ละฮายณฺ ราวณสุระ เป็น ฮาพนาสูน

๕.๑.๑.๑๑ คำภาษาบาลีสันสกฤตที่มี ป ควบ ร, ล คือ ปฺร หรือ ปฺล จะเป็น ผ เช่น
ปรัชญา เป็น ผญา เปฺรต เป็น ผต ปฺราสาท เป็น ผาสาท ปฺรากฏ เป็น ผากฏ (ผา-กด)

๕.๑.๒ การเปลี่ยนแปลงรูปและความหมายของคำ ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสานมี
ลักษณะ คือ

๕.๑.๒.๑ การเปลี่ยนแปลงรูปคำ มีการเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะ คือ มีการ
ยืมเสียง ทอนเสียง ตัดเสียง สับเสียง แปลงรูป แผลงรูป ทั้งนี้เป็นด้วยข้อจำกัดเรื่องหน่วยเสียงบาง
หน่วยในภาษาอีสาน เช่น ภาษาอีสานไม่มีหน่วยเสียง ร ก็จะใช้หน่วยเสียง ฮ แทน ใช้หน่วยเสียง
ซ แทน ช ใช้หน่วยเสียง ส แทนหน่วยเสียง จ เช่น นรก เป็น นะฮก ชงฆ เป็น ชง (แข็ง) จทุกนุด
เป็น สักทัน เป็นต้น ดังตัวอย่างในหมวดหมู่ความหมายของคำยืมในบทที่ ๔

๕.๑.๒.๒ การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษา
อีสาน จะมีการเปลี่ยนแปลงความหมายให้ผิดแผกไปจากความหมายเดิมน้อยมาก หรืออาจกล่าว
ได้ว่าไม่มีเลยก็ว่าได้ เพราะแม้รูปจะเปลี่ยนแปลงหรือแผลงไปอย่างไร ตามการออกเสียงที่กล่าวไว้
ในข้อ ๕.๑.๑ แต่ความหมายยังเหมือนเดิม

๕.๑.๓ การจัดหมวดหมู่คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาอีสาน ได้จัดนำเสนอ
โดยจัดส่วนการศึกษาออกเป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นคำภาษาบาลีและสันสกฤต ส่วนที่สอง
เป็นคำบาลีสันสกฤตที่เป็นคำยืมในภาษาไทยกลาง (ภาษากรุงเทพฯ) ส่วนที่สามเป็นคำยืมที่ใช้ใน
ภาษาอีสาน และส่วนที่สี่เป็นความหมายในการสื่อสารและการศึกษา ซึ่งได้จัดนำเสนอหมวดหมู่
ตามแบบของพจนานุกรม

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมการเผยแพร่ผลการวิจัย

๑.๑ เผยแพร่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเว็บไซต์ของวิทยาลัย
สงฆ์บุรีรัมย์

๑.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปสู่การทบทวนและปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการปฏิบัติจริง

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย ดำเนินการ ดังนี้

๒.๑ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รับทราบผลการวิจัยและนำไปเผยแพร่ต่อสังคมทั่วประเทศ

๒.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ประสานงานคณะสงฆ์ เพื่อขอความร่วมมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากการวิจัยไปสู่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน

๒.๓ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป โดยให้มีการดำเนินงาน ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คำภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นคำที่บันทึกและสื่อสารคำสอนทางศาสนาละพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนัก ประกอบคำบาลีและสันสกฤตได้ถูกนำมาใช้เป็นคำราชาศัพท์ ศัพท์บัญญัติทางราชการ รวมไปถึงใช้เป็นมงคลนามต่าง ๆ ควรมีการพัฒนากระบวนการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤต ให้เป็นระบบที่เป็นกลางของประเทศ

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๒.๑ ควรมีการศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตเปรียบเทียบในกลุ่มประเทศอาเซียน

๒.๒ ควรศึกษาอิทธิพลของภาษาบาลีและสันสกฤตต่อวิวัฒนาการของภาษาไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน

๓. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัย ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- อาจารย์ นักวิชาการ นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้นำผลงานวิจัยไปทำการศึกษาต่อยอดองค์ความรู้ในเรื่องพุทธจริยธรรม แนวคิดปรัชญา และกระบวนการเสริมสร้างสังคมสันติสุข ในจังหวัดบุรีรัมย์

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต
ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งตีพิมพ์อยู่ในระหว่างการค้าเนินการ

